

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МИЩИШИН ОЛЬГА ЛЬВІВНА

УДК 339.944:339.92:332:135:658

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ

051 - Економіка

05 - Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.Л.Мищишин

Науковий керівник Козик Василь Васильович, к.е.н., професор

Львів – 2020

АНОТАЦІЯ

Мицишин О. Л. Формування та розвиток транскордонних кластерів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2020.

На теперішньому етапі розвитку економіки України постає нагальна потреба в активізації ділової та інноваційної активності вітчизняних підприємств. Важливим напрямом забезпечення такої активізації є впровадження нових організаційних форм взаємодії між учасниками господарських процесів, зокрема, кластерних структур. Як показує передовий вітчизняний та зарубіжний досвід господарювання, утворення та розвиток економічних кластерів є потужним засобом зростання економіки як на рівні окремих регіонів, так і на загальнодержавному рівні. Це досягається за рахунок встановлення довгострокових стійких взаємовигідних відносин між підприємствами, організаціями та установами, розташованими на певній території, з метою виготовлення та збуту конкурентоспроможних товарів, робіт та послуг. При цьому забезпечується як скорочення певних видів питомих видатків, так і зниження рівня економічного ризику завдяки належним чином організованим коопераційним взаємозв'язкам між учасниками економічного кластеру у рамках спільного ланцюжка цінностей.

Одним з поширених видів кластерних утворень є транскордонні кластери, що є дієвою та перспективною формою транскордонного співробітництва. Особливості географічного розташування України, значна довжина її державного кордону, зокрема із країнами Європейського Союзу, гостра необхідність у економічному піднесенні прикордонних регіонів роблять питання створення та розвитку транскордонних кластерів надзвичайно актуальними. Водночас, темпи та масштаби процесів формування та розвитку транскордонних кластерів в

Україні є невисокими. Серед факторів, які зумовлюють таку ситуацію, слід визнати недостатній рівень компетентності осіб, зацікавлених у створенні та розвитку транскордонних кластерів, у питаннях організування та регулювання цих процесів.

Своєю чергою, одна з головних причин неналежного рівня компетентностей у сфері управління процесами формування та розвитку транскордонних кластерів полягає у тому, що вітчизняна та зарубіжна економічна наука ще не повністю вирішила питання розроблення теоретичних положень та обґрунтування методико-прикладних рекомендацій щодо формування та розвитку транскордонних кластерів. Необхідно відзначити, що науковцями на даний час отримано низку важливих результатів стосовно розроблення механізмів утворення транскордонних кластерних структур, встановлення перспективних напрямів їх подальшого розвитку, визначення ефективних заходів з підтримання такого розвитку з боку державної та місцевої влади. Проте, існує потреба у вдосконаленні інструментарію оцінювання економічної ефективності формування та розвитку транскордонних кластерів, встановленні взаємозв'язків між чинниками, які впливають на рівень цієї ефективності, обґрунтуванні механізмів утворення та розширення транскордонних кластерних структур тощо. Вирішення цих завдань підвищить ступінь обґрунтованості управлінських рішень стосовно формування та розвитку транскордонних кластерів та може сприяти зростанню привабливості цих кластерів для їх потенційних учасників.

Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретичних положень та обґрунтування методико-прикладних рекомендацій щодо формування та розвитку транскордонних кластерів.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку транскордонних кластерів в системі транскордонного співробітництва.

Предметом дослідження виступають науково-методичні та прикладні положення з формування та розвитку транскордонних кластерів.

У процесі виконання дослідження використовувалися такі основні методи, як узагальнення, системний аналіз, економіко-математичне моделювання, абстрагування, оптимізаційний тощо.

За своєю структурою дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, сформульовано його мету та завдання, описано наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів виконаної дисертаційної роботи.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Теоретичні та прикладні основи формування та розвитку транскордонних кластерів»** уточнено сутність, встановлено особливості та значущість транскордонних кластерів як форми міжнародного співробітництва; виділено принципи формування, види та економічні наслідки утворення таких кластерів; наведено характеристику організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур.

На засадах виділення ключових особливостей транскордонного кластеру, було уточнено його сутність шляхом ототожнення такого кластеру з моделлю кластерної організації, яка базується на локалізації взаємопов'язаних підприємств та інституцій на транскордонній території, дозволяє реалізувати якнайкращий взаємозв'язок виробництва, науково-технологічного потенціалу, маркетингу, попиту споживачів та визначає спрямованість і темпи інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та ефективності виробництва в цілому.

При цьому визначено головні принципи формування транскордонних кластерів, а саме: добровільність, взаємна вигідність, довгостроковість, ефективність, стійкість, урегульованість, стратегічність тощо.

Розгляд характерних рис транскордонних кластерів дав змогу доповнити існуючу їх класифікацію, зокрема, на засадах поділу цих кластерів за такими

ознаками: за галузевою належністю (галузеві, міжгалузеві); за характером формування кластерного ядра (на базі малих та середніх підприємств; навколо великих корпорацій); за характером зв'язків (промислові, дослідні, змішані).

Розглянуто організаційні засади створення та функціонування транскордонних структур у сфері транскордонного співробітництва, що передбачає виділення передумов та цілей формування транскордонних структур, виокремлення основних етапів їх утворення та способів регулювання господарської діяльності кластерних транскордонних структур.

У другому розділі дисертації **«Аналізування та оцінювання чинників і механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів»** класифіковано фактори, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур, та проведено групування механізмів перебігу цих процесів; здійснено аналізування та оцінювання чинників утворення та розвитку транскордонних кластерів; проаналізовано та оцінено вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів.

Проведене дослідження показало, що існує можливість розвинути існуючі підходи до групування чинників формування та розвитку транскордонних кластерів, зокрема, шляхом виділення п'яти їх груп: економіко-географічних факторів; наявності потреби зацікавлених осіб в отриманні величини певного ефекту; наявності засобів, за допомогою яких формування та розвиток транскордонних кластерів можуть забезпечити отримання певних ефектів; організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів; методологічного та нормативно-правового забезпечення цих процесів. Також побудовано ієрархію чинників, які впливають на величину економічного ефекту від входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру. Ця ієрархія містить три рівні таких чинників, а саме: чинники базового рівня, які відповідають напрямом можливих переваг від входження підприємств до складу кластерів; чинники середнього рівня, що є

похідними від чинників базового рівня, та чинники вищого рівня, які безпосередньо впливають на зміну надприбутку підприємства внаслідок його входження до складу певного кластеру.

Виділення чинників впливу на формування та розвиток транскордонних кластерів є необхідною умовою для подальшого оцінювання цих чинників. У роботі удосконалено метод оцінювання чинників, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур, що, на відміну від існуючих, базується на засадах встановлення міри цього впливу за величиною приросту надприбутку підприємств у разі їх входження до складу транскордонних кластерів. Також було удосконалено інструментарій оцінювання організаційно-функціональних механізмів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, який, порівняно із існуючим, містить матриці аналізування наслідків утворення та розвитку транскордонного кластеру, серед яких основними є такі три матриці: змін основних параметрів господарської діяльності підприємств внаслідок їх входження до складу транскордонного кластеру; впливу зміни кожного з цих параметрів на надприбуток відповідного учасника кластеру; впливу входження до складу кластеру кожного з його учасників на надприбуток інших його учасників.

У третьому розділі дисертаційної роботи «**Удосконалення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів**» запропоновано метод обґрунтування доцільності утворення та розвитку транскордонних кластерів; розроблено модель взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу між ними величини економічного ефекту, отриманого завдяки входженню до складу цього кластеру; запропоновано механізм управління ризиком господарської діяльності у процесі утворення та розвитку транскордонних кластерів; встановлено напрями підвищення компетенцій працівників підприємств у сфері утворення та розвитку транскордонних кластерів.

З метою обґрунтування доцільності утворення та розвитку транскордонних кластерів вперше було запропоновано метод оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру за критерієм отримання кожним його учасником додатної різниці між приростом капіталізованого прибутку та додатковими інвестиційними витратами, пов'язаними із входженням у транскордонний кластер.

Для врегулювання взаємовідносин між покупцем та продавцем продукції, які є учасниками транскордонного кластеру, було вдосконалено модель таких взаємовідносин, яка, на противагу існуючим, передбачає здійснення розподілу між учасниками кластеру величини економічного ефекту, отриманого завдяки входженню до складу цього кластеру, шляхом встановлення обґрунтованих цін на продукцію та оптимальних обсягів її збуту.

Враховуючи важливе значення економічного ризику як чинника господарської діяльності, покращено механізм управління ним на засадах утворення та розвитку транскордонних кластерів, який, порівняно із існуючими, базується на прогнозуванні зміни норми прибутковості інвестицій з урахуванням чинника ризику у випадку входження певного підприємства до складу транскордонного кластера.

З урахуванням важливості підвищення компетенцій працівників підприємств у сфері утворення та розвитку транскордонних кластерів удосконалено методологічні засади такого підвищення за допомогою групування цих компетенцій та побудови їх ланцюжка, який відповідає основним етапам процесу входження підприємства до складу транскордонного кластеру.

У висновках до роботи узагальнено отримані результати виконаного дослідження та наведено рекомендації щодо практичного застосування окремих з цих результатів.

Теоретичне значення виконаної роботи полягає у тому, що її результати дають змогу краще зрозуміти складні закономірності, які лежать в основі процесів формування та розвитку транскордонних кластерів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості їх використання у практиці діяльності підприємств та органів державної та місцевої влади при: оцінюванні ефективності створення транскордонних кластерів, встановленні доцільності входження певних підприємств до складу цих кластерів, визначенні напрямків вдосконалення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів. Практична значущість отриманих результатів підтверджена їх використанням при виконанні науково-дослідних робіт кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка», а також у навчальному процесі цього університету та у діяльності підприємств.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, транскордонний кластер, утворення, доцільність, ефективність, показник, механізм, вдосконалення.

ANNOTATION

Myshchysyn O. L. Formation and development of cross-border clusters. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation in order to obtain a scientific degree of Doctor of Philosophy of specialty 051 - Economy. - Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2020.

At the current stage of development of Ukraine's economy there is an urgent need to intensify business and innovation activity of domestic enterprises. An introduction of new organizational forms of interaction between participants of economic processes, in particular, cluster structures, is an important direction of ensuring such intensification. The advanced domestic and foreign experience shows that the formation and development of economic clusters is a powerful tool for economic growth both at the level of individual regions and at the national level. This could be achieved through the establishment of long-term mutually beneficial relations between enterprises, organizations and institutions located in a certain area, in order to manufacture and sell

competitive goods, works and services. This ensures both the reduction of certain types of specific expenditures and the reduction of economic risk level due to properly organized cooperation relations between the participants of the economic cluster within a common value chain.

One of the common types of cluster formations is cross-border cluster, which is an effective and promising form of cross-border cooperation. Peculiarities of Ukraine's geographical location, considerable length of its state border, in particular with the countries of the European Union, and the urgent need for economic growth of border regions make the issues of creation and development of cross-border clusters extremely relevant. At the same time, the pace and scale of the processes of formation and development of cross-border clusters in Ukraine are low. One of the factors that determine this situation is the insufficient level of competence of persons interested in the creation and development of cross-border clusters.

In turn, one of the main reasons for the inadequate level of competence in managing the formation and development of cross-border clusters is that domestic and foreign economics has not yet fully resolved problem of the development of theoretical provisions and justification of methodological and applied recommendations for the formation and development of cross-border clusters. It should be noted that scientists have so far obtained a number of important results regarding the development of mechanisms for the formation of cross-border cluster structures, establishing promising areas for their further development, identifying effective measures to support such development by state and local authorities. However, there is a need to improve the tools for assessing the economic efficiency of the formation and development of cross-border clusters, to establish relationships between factors that affect the level of this efficiency, to justify the mechanisms of formation and expansion of cross-border cluster structures. Solving these problems will increase the degree of validity of management decisions regarding the formation and development of cross-border clusters and it can increase the attractiveness of these clusters for their potential participants.

The purpose of the dissertation is to develop theoretical positions and to substantiate methodological and applied recommendations for the formation and development of cross-border clusters.

The object of research is the process of formation and development of cross-border clusters in the system of cross-border cooperation.

The scientific-methodical and applied provisions on the formation and development of cross-border clusters are the subject of the research.

In the process of conducting the study were used the following basic research methods: generalization, systems analysis, economic and mathematical modeling, abstraction, optimization, etc.

The structure of the dissertation consists of an introduction, three chapters, divided into sections, conclusions, a list of used sources and appendices.

The introduction substantiates the relevance of the chosen research topic, formulates its purpose and objectives, describes the scientific novelty and practical significance of the results of the dissertation.

In the first chapter of the dissertation "Theoretical and applied bases of formation and development of cross-border clusters" the essence is specified, features and significance of cross-border clusters as forms of international cooperation are established; the principles of formation, types and economic consequences of formation of such clusters are allocated; the characteristics of organizational and infrastructural support of the processes of formation and development of cross-border cluster structures are described.

On the basis of highlighting the key features of the cross-border cluster, its essence was clarified by identifying the cluster with the model of cluster organization, which is based on the localization of interconnected enterprises and institutions in the cross-border area, allows to implement the best relationship consumer demand and determines the direction and pace of innovation in order to increase the competitiveness of final products and production efficiency in general.

The main principles of formation of cross-border clusters are defined, namely: voluntariness, mutual benefit, long-term character, efficiency, stability, consistency, strategic nature, etc.

Analysis of the characteristic features of cross-border clusters made it possible to supplement their existing classification, in particular, on the basis of the division of these clusters on the following grounds: by industry (sectoral, intersectoral); by the nature of the formation of the cluster core (based on small and medium enterprises; around large corporations); by the nature of connections (industrial, research, mixed).

The organizational principles of creation and functioning of cross-border structures in the field of cross-border cooperation are considered, which involves the selection of prerequisites and goals for the formation of cross-border structures, highlighting the main stages of their formation and ways to regulate economic activities of cluster cross-border structures.

In the second chapter of the dissertation "Analysis and evaluation of factors and mechanisms of formation and development of cross-border clusters" the factors influencing the processes of formation and development of cross-border cluster structures are classified, and the mechanisms of these processes are grouped; the factors of formation and development of cross-border clusters are evaluated; the domestic and foreign experience of functioning of mechanisms of formation and development of cross-border clusters is analyzed and estimated.

The research showed that there is an opportunity to develop existing approaches to grouping factors of the formation and development of cross-border clusters, in particular, by identifying five groups: economic and geographical factors; the existence of the need of stakeholders to obtain a certain effect; the availability of means by which the formation and development of cross-border clusters can provide certain effects; organizational and infrastructural support of the processes of formation and development of cross-border clusters; methodological and regulatory support of these processes. A hierarchy of factors influencing the magnitude of the economic effect of a certain enterprise joining a cross-border cluster is also constructed. This hierarchy

contains three levels of such factors, namely: basic level factors that correspond to the areas of possible benefits from the entry of enterprises into clusters; middle-level factors that are derived from the basic level factors, and higher-level factors that directly affect the change in the company's profit due to its membership in a particular cluster.

The selection of factors influencing the formation and development of cross-border clusters is a necessary condition for further assessment of these factors. The method of estimating the factors influencing the processes of formation and development of cross-border cluster structures is improved, which, in contrast to the existing ones, is based on the principles of establishing the degree of this impact by the increase in profit of enterprises due to its membership in cross-border clusters. The tools for assessing the organizational and functional mechanisms of formation and development of cross-border cluster structures were also improved, which, compared to the existing one, contain matrices for analyzing the consequences of formation and development of cross-border clusters, among which the following three matrices are more important: the changes in the main parameters of economic activity of enterprises due to their membership in the cross-border cluster; the impact of changes in each of these parameters on the superprofit of the respective cluster member; the impact of joining the cluster of each of its members on the superprofit of other members.

In the third chapter of the dissertation "Improvement of processes of formation and development of cross-border clusters" the method of substantiation of expediency of formation and development of cross-border clusters is proposed; the model of relations between participants of a cross-border cluster on the basis of distribution between them of size of the economic effect received thanks to joining of this cluster is developed; the mechanism of risk management of economic activity in the process of formation and development of cross-border clusters is offered; the directions of increase of competences of employees of the enterprises in the field of formation and development of cross-border clusters are established.

In order to substantiate the feasibility of forming and developing cross-border clusters, it was proposed for the first time the method to assess the economic feasibility

and efficiency of cross-border cluster formation by each participant receiving a positive difference between capitalized profit growth and additional investment costs associated with joining a cross-border cluster.

In order to regulate the relationship between buyers and sellers of products that are members of the cross-border cluster, the model of such relationships was improved, which, in contrast to the existing, involves the distribution between cluster members of the economic effect obtained by joining this cluster, products and optimal sales volumes.

Given the importance of economic risk as a factor of economic activity, the mechanism of its management on the basis of formation and development of cross-border clusters is improved.

Taking into account the importance of increasing the competencies of employees in the field of formation and development of cross-border clusters, the methodological principles of such improvement are improved by grouping these competencies and building their chain, which corresponds to the main stages of the cross-border cluster.

The conclusions to the work summarize the results of the research and provide recommendations for the practical application of some of these results.

The theoretical significance of the dissertation is that its results provide a better understanding of the complex patterns that underlie the processes of formation and development of cross-border clusters.

The practical significance of the results of the study lies in the possibility of their use in the practice of enterprises, state and local authorities in: assessing the effectiveness of cross-border clusters, assessing the feasibility of certain enterprises to join these clusters, identifying areas for improving the formation and development of cross-border clusters. The practical significance of the obtained results is confirmed by their use in research work of the Department of Business Economics and Investment of Lviv Polytechnic National University, as well as in the educational process of this university and in the activities of enterprises.

Key words: cross-border cooperation, cross-border cluster, formation, expediency, efficiency, indicator, mechanism, improvement.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1.1. Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Мицишин, О. Л. та Ємельянов, О. Ю. (2020). Виділення та групування чинників, які обумовлюють економічну ефективність утворення транскордонного агропромислового кластеру. *Агросвіт*, 16, 42-49. (Особистий внесок автора: згруповано чинники, які обумовлюють економічну ефективність утворення транскордонного агропромислового кластеру).
2. Мицишин, О. Л. (2020). Принципи та особливості утворення транскордонного кластеру як ефективної форми економічної співпраці країн-сусідів. *Інтернаука*, серія: *Економічні науки*, 8 (40). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2020/8/6242>.
3. Мицишин, О. Л. та Козик, В. В. (2017). Транскордонні кластери: сутність та особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку», 875. с. 153–161. (Особистий внесок автора: визначено сутність транскордонних кластерів).

1.2. Стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, яке включене до міжнародних наукометричних баз

4. Myshchyshyn, O. and Kozyk, V. (2020). Assessment of the potential of formation and development of cross-border clusters in the ukrainian-polish cross-border region. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*, V. 6, Iss. 4. P. 6-13. (Міжнародна представленість та індексація журналу: *Index Copernicus*). (Особистий внесок автора: досліджено транскордонні кластери та кластерні ініціативи в українсько-польському транскордонному регіоні).

2. Оpubліковані праці апробаційного характеру

5. Myszczyzyn, O. L., Kozyk, V. V. i Pavelczak, T. I. (2020). Bieszczadzki transgraniczny klaster turystyczny. *Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці»*. Львів, Україна, 18-20 Червень 2020. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: досліджено польсько –український туристичний транскордонний кластер).
6. Мицишин, О. Л., Козик, В. В., Завербний, А. С., Павелчак, Т. І. та Завербний, С. А. (2020). Транскордонні кластери Литви. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути»*. Київ, Україна, 03 Червень 2020. (Особистий внесок автора: досліджено транскордонні кластери Литви).
7. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Павелчак, Т. І. (2020). Інноваційна спрямованість кластерів. *Матеріали 5-тої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку»*. Херсон, Україна, 29 Травень 2020. (Особистий внесок автора: визначено інноваційну спрямованість кластерів).
8. Мицишин, О. Л., Залуцька, Х. Я. та Петрушка, К. І. (2019). Стратегічне управління інноваційною діяльністю підприємства. *Матеріали XVIII Міжнародного наукового семінару «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи»*. Київ - озеро Світязь, Україна, 1-5 Липень 2019. (Особистий внесок автора: запропоновано розділити інноваційну діяльність на складові частини (підготовка, виробництво, реалізація)).
9. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Павелчак, Т. І. (2019). Перспективи розвитку українсько-польського транскордонного регіону в контексті інтеграційних процесів. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури»*. Львів, Україна, 23-25 Травень 2019. (Особистий внесок автора: визначено перспективи розвитку українсько-польського транскордонного регіону).

10. Мищишин, О. Л. та Козик, В. В. (2019). Значення логістичної інфраструктури в процесі формування транскордонних кластерів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Маркетинг: виклики та рішення»*. Одеса, Україна, 17-19 Квітень 2019. (Особистий внесок автора: визначено значення логістичної інфраструктури в процесі формування транскордонних кластерів).
11. Мищишин, О. Л. (2019). Українсько-польський транскордонний регіон: перспективи розвитку. *Тези доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 36)»*. Тернопіль, Україна, 06 Березень 2019. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференції: «РІНЦ/RSCI»).
12. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Zalutska, Kh.Y. (2018). The formation and development of cross-border clusters: world experience for Ukraine. *Proceedings of the Faculty of Economics of Matej Bel University in Banská Bystrica. Volume I. Economic Theory and Practice 2017*. Banská Bystrica, Slovakia, 3-4 October 2017. (Особистий внесок автора: досліджено світовий досвід формування транскордонних кластерів).
13. Myszczyzyn, O. (2018). Nowe formy współpracy transgranicznej w polsko-ukraińskim regionie transgranicznym. *Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference «Scientific Research Priorities – 2018: theoretical and practical value»*. Nowy Sacz, Poland, 27th-30th of November 2018. Poland: Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University. Volume 3.
14. Мищишин, О. Л. (2018). Формування українсько-польських транскордонних кластерів: особливості та перспективи. *Матеріали IV українсько-польського наукового форуму «Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості»*. Львів, Україна, Olsztyn, Poland, 7-8 Червень 2018.
15. Myszczyzyn, O. L. i Kozyk V. V. (2018). Internacjonalizacja działalności innowacyjnej poprzez formację klastrów transgranicznych. *Тези доповідей VII*

Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок». Львів, Україна, 17-19 Травень 2018. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: визначено тенденції до інтернаціоналізації інноваційної діяльності шляхом розвитку інноваційних кластерів).

16. Мицишин, О. Л. (2018). Кластерні структури та їх всебічна класифікації. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Економічне зростання: стратегії, напрями і пріоритети»*. Запоріжжя, Україна, 12 Травень 2018.
17. Мицишин, О. Л. (2018). Транскордонне співробітництво України в умовах євроінтеграції: принципи фінансового забезпечення. *Тези XVIII міжнародної наукової конференції молодих вчених, аспірантів і студентів «Проблеми розвитку фінансово-кредитної системи»*. Львів, Україна, 29 Березень 2018.
18. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Воробець, С. Й. (2018). Державне фінансування транскордонного співробітництва України. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики»*. Харків, Україна, 16 Березень 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://khibs.ubs.edu.ua/naukova-diyalnist/mizhнародni-naukovi-konferencii/mizhнародna-naukovo-praktichna-konferenciya-finansovo-kreditna-diyalnist-problemi-teorii-ta-praktiki/>. (Особистий внесок автора: визначено напрями державного фінансування транскордонного співробітництва в Україні).
19. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Vorobets, S. (2018). Ukraine's possibilities for realization of transboundary cooperation. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні напрями розвитку економіки, управління та права: теорія і практика»*. Полтава, Україна, 12 Березень 2018. (Особистий внесок автора: визначено можливості України для транскордонної співпраці).

20. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Vorobets, S. (2018). Cross-border regions of Ukraine. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Двадцять четверті економіко-правові дискусії»*. Львів, Україна, 28 Лютий 2018. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференції: «РІНЦ/RSCI»). (Особистий внесок автора: досліджено транскордонні регіони України).
21. Мищишин, О. Л., Козик, В. В. та Воробець, С. Й. (2018). Сучасні реалії формування транскордонних кластерів в Україні. *Тези доповідей міжнародної наукової інтернет-конференції економічного спрямування «Світ економічної науки. Випуск 1»*. Тернопіль, Україна, 27 Лютий 2018. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференції: «РІНЦ/RSCI»). (Особистий внесок автора: визначено сучасні можливості та перешкоди для створення в Україні транскордонних кластерів).
22. Мищишин, О. Л. та Козик, В. В. (2017). Сутність та особливості транскордонних кластерів. *Тези доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 20)»*. Тернопіль, Україна, 13 Червень 2017. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференції: «РІНЦ/RSCI»). (Особистий внесок автора: визначено сутність транскордонних кластерів).
23. Мищишин, О. Л. (2017). Міжнародний досвід кластеризації. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (до 200-ліття Національного університету «Львівська політехніка»)*. Львів, Україна, 18-19 Травень 2017. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
24. Мищишин, О. Л. (2017). Моделі транскордонних кластерів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Шістнадцяті*

економіко-правові дискусії (економічне спрямування)». Львів, Україна, 15 Березень 2017.

25. Мицишин, О. Л. та Свищ, І. А. (2016). Вплив інтеграції України в ЄС на підприємців. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Одинадцяті економіко-правові дискусії»*. Львів, Україна, 26 Квітень 2016. (Особистий внесок автора: досліджено вплив інтеграційних процесів в Україні на підприємництво).
26. Мицишин, О. Л. (2016). Кластер як інструмент розвитку транскордонного співробітництва. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених «Управління економічними процесами на макро- та мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення»*. Львів, Україна, 14-15 Квітень 2016. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
27. Мицишин, О. Л. та Матолінець, І. А. (2015). Транскордонні кластери – сутність, типи і цілі створення. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики»*. Львів, Україна, 24-25 Вересень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: визначено типи транскордонних кластерів).
28. Мицишин, О. Л. (2015). Кластерний підхід до розвитку регіону. *Тези доповідей II Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Проблеми управління зовнішньоекономічною та митною діяльністю в умовах європейської інтеграції України»*. Львів, Україна, 24 Квітень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
29. Мицишин, О. Л. (2015). Транскордонні кластери – нові форми транскордонного співробітництва. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи»*. Львів, Україна, 17-18 Квітень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
30. Мицишин, О. Л. та Лабінець, М. І. (2013). Інноваційна інфраструктура в Україні: проблеми розвитку. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної*

конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури». Львів, Україна, 16-18 Травень 2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: досліджено проблеми розвитку інноваційної інфраструктури в Україні).

31. Мицишин, О. Л. та Стельмах, Х. П. (2011). Інвестиційно-інноваційний розвиток підприємств. *Тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури». Львів, Україна, 19-21 Травень 2011. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: досліджено проблеми інноваційного розвитку підприємств в Україні).*

ЗМІСТ

ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ.....	32
1.1. Сутність, особливості та значення транскордонних кластерів як форми міжнародного співробітництва.....	32
1.2. Принципи формування, види та економічні наслідки утворення транскордонних кластерів.....	47
1.3. Організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів утворення та розвитку транскордонних кластерних структур.....	63
Висновки за розділом 1.....	80
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЧИННИКІВ І МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ.....	82
2.1 Групування чинників та механізмів формування та розвитку транскордонних кластерних структур.....	82
2.2. Аналізування чинників формування та розвитку транскордонних кластерів.....	99
2.3. Оцінювання вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів.....	114
Висновки за розділом 2.....	131
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ.....	133
3.1. Метод обґрунтування доцільності утворення та розвитку транскордонних кластерів.....	133

3.2. Розроблення моделі взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу отриманого економічного ефекту.....	147
3.3. Управління ризиком господарської діяльності та підвищення компетенцій працівників підприємств транскордонних кластерів.....	168
Висновки за розділом 3.....	193
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
ДОДАТКИ	239

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На теперішньому етапі розвитку економіки України постає нагальна потреба в активізації ділової та інноваційної активності вітчизняних підприємств. Важливим напрямом забезпечення такої активізації є впровадження нових організаційних форм взаємодії між учасниками господарських процесів, зокрема, кластерних структур. Як показує передовий вітчизняний та зарубіжний досвід господарювання, утворення та розвиток економічних кластерів є потужним засобом зростання економіки як на рівні окремих регіонів, так і на загальнодержавному рівні. Це досягається за рахунок встановлення довгострокових стійких взаємовигідних відносин між підприємствами, організаціями та установами, розташованими на певній території, з метою виготовлення та збуту конкурентоспроможних товарів, робіт та послуг. При цьому забезпечується як скорочення певних видів питомих видатків, так і зниження рівня економічного ризику завдяки належним чином організованим коопераційним взаємозв'язкам між учасниками економічного кластеру у рамках спільного ланцюжка цінностей.

Одним з поширених видів кластерних утворень є транскордонні кластери, що є дієвою та перспективною формою транскордонного співробітництва. Особливості географічного розташування України, значна довжина її державного кордону, зокрема із країнами Європейського Союзу, гостра необхідність у економічному піднесенні прикордонних регіонів роблять питання створення та розвитку транскордонних кластерів надзвичайно актуальними. Водночас, темпи та масштаби процесів формування та розвитку транскордонних кластерів в Україні є невисокими. Серед факторів, які зумовлюють таку ситуацію, слід визнати недостатній рівень компетентності осіб, зацікавлених у створенні та розвитку транскордонних кластерів, у питаннях організування та регулювання цих процесів. До них слід, насамперед, віднести власників та менеджерів підприємств, а також працівників органів державної та місцевої влади та інших

установ і організацій, що можуть виступати потенційними учасниками транскордонних кластерів та (або) організувати та регулювати процеси їх утворення й розвитку.

Своєю чергою, одна з головних причин неналежного рівня компетентностей у сфері управління процесами формування та розвитку транскордонних кластерів полягає у тому, що вітчизняна та зарубіжна економічна наука ще не повністю вирішила питання розроблення теоретичних положень та обґрунтування методико-прикладних рекомендацій щодо формування та розвитку транскордонних кластерів. Необхідно відзначити, що науковцями на даний час отримано низку важливих результатів стосовно розроблення механізмів утворення транскордонних кластерних структур, встановлення перспективних напрямів їх подальшого розвитку, визначення ефективних заходів з підтримання такого розвитку з боку державної та місцевої влади. Зокрема, значний внесок у вирішення перелічених питань зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як М. Адамів, В. Андерсон, П. Беленький, А. Вавринюк, М. Войнаренко, М. Долішній, М. Енрайт, О. Кузьмін, А. Маршалл, О. Маслак, М. Лендел, П. Луцишин, Ю. Макогон, Є. Матвеев, М. Мельник, Н. Мікула, А. Мокій, М. Портер, В. Толкованов, Л. Федулова, В. Фельдман, М. Штайнер, З. Юринець та ін. Проте, існує потреба у вдосконаленні інструментарію оцінювання економічної ефективності формування та розвитку транскордонних кластерів, встановленні взаємозв'язків між чинниками, які впливають на рівень цієї ефективності, обґрунтуванні механізмів утворення та розширення транскордонних кластерних структур тощо. Вирішення цих завдань підвищить ступінь обґрунтованості управлінських рішень стосовно формування та розвитку транскордонних кластерів та може сприяти зростанню привабливості цих кластерів для їх потенційних учасників.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає науковим напрямкам кафедри економіки підприємства та інвестицій: «Обґрунтування інноваційно-інвестиційних стратегій,

програм і проектів розвитку господарських структур, галузей та регіонів» (номер державної реєстрації 0118U001536); «Економічна діагностика підприємств, галузей та регіонів у процесі забезпечення їх сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0118U001538); «Формування та використання економічного потенціалу підприємств, галузей, регіону» (номер державної реєстрації 0118U001539).

Дисертація виконана в межах науково-дослідних робіт Національного університету «Львівська політехніка»: ЕП-8: 0118U001536 «Обґрунтування інноваційно-інвестиційних стратегій, програм і проектів розвитку господарських структур, галузей та регіонів», в якій автором удосконалено науково-методичний підхід щодо оцінки організаційно-функціональних механізмів формування транскордонних інноваційно-інвестиційних структур (акт про впровадження від 05.11.2020 р.); ЕП-10: 0118U001538 «Економічна діагностика підприємств, галузей та регіонів у процесі забезпечення їх сталого розвитку», де автором запропоновано науково-методологічний підхід щодо розвитку механізмів державного управління сталим розвитком регіонів на засадах смарт-спеціалізації, регіонального та транскордонного співробітництва (акт про впровадження від 05.11.2020 р.); ЕП-11: 0118U001539 «Формування та використання економічного потенціалу підприємств, галузей, регіону», в якій автором розвинуто категоріально-понятійний апарат у сфері транскордонного співробітництва на засадах визначення змісту поняття “транскордонний кластер”, його сутності та значення (акт про впровадження від 05.11.2020 р.).

Окрім того, розробки дисертанта було впроваджено під час роботи за договором про надання науково-технічних послуг для підприємства ТзОВ «Завод Електронпобутприлад» на тему «Розроблення системи пошуку резервів покращення господарської діяльності підприємства» (договір № 924 від 16.05.2018 р., акт про впровадження від 05.11.2020 р.). Зокрема, у рамках виконання означеної роботи автором розроблено модель транскордонного інноваційноорієнтованого кластеру, в якому учасником може виступати дане підприємство.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення теоретичних положень та обґрунтування методико-прикладних рекомендацій щодо формування та розвитку транскордонних кластерів. Завданнями роботи є:

- уточнити поняття транскордонного кластеру та розвинути класифікацію видів таких кластерів;
- розвинути існуючі підходи до групування чинників формування та розвитку транскордонних кластерів;
- удосконалити інструментарій оцінювання організаційно-функціональних механізмів формування та розвитку транскордонних кластерних структур;
- розробити метод оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру;
- вдосконалити модель взаємовідносин між покупцем та продавцем продукції, які є учасниками транскордонного кластеру;
- удосконалити механізм управління економічним ризиком на засадах утворення та розвитку транскордонних кластерів.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку транскордонних кластерів в системі транскордонного співробітництва.

Предметом дослідження виступають науково-методичні та прикладні положення з формування та розвитку транскордонних кластерів.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовувались методи: узагальнення (при розробленні теоретичних та прикладних засад формування та розвитку транскордонних кластерів – розділ 1); системного аналізу (при виділенні чинників, які впливають на формування та розвиток транскордонних кластерів – підрозділ 2.1); економіко-математичного моделювання (для розроблення методу обґрунтування доцільності утворення та розвитку транскордонних кластерів – підрозділ 3.1; для удосконалення механізму управління економічним ризиком на засадах утворення та розвитку транскордонних кластерів – підрозділ 3.3); абстрагування (при аналізуванні та оцінюванні чинників формування та розвитку транскордонних кластерів –

підрозділ 2.2); оптимізаційний (при розробці моделі взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу отриманого економічного ефекту – підрозділ 3.2).

Теоретичною та методологічною основою виконаного дослідження є законодавчі та нормативні акти України, а також наукові праці вітчизняних та іноземних авторів, матеріали державної та регіональної статистичної звітності, а також звітності підприємств, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні теоретичних положень та обґрунтуванні методико-прикладних рекомендацій щодо формування та розвитку транскордонних кластерів. Наукова новизна дисертації полягає у тому, що:

вперше:

– розроблено метод оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру за критерієм отримання кожним його учасником додатної різниці між приростом капіталізованого прибутку та додатковими інвестиційними витратами, пов'язаними із входженням у транскордонний кластер;

удосконалено:

– інструментарій оцінювання організаційно-функціональних механізмів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, який, порівняно із існуючим, містить матриці аналізування наслідків утворення та розвитку транскордонного кластеру, серед яких основними є такі три матриці: змін основних параметрів господарської діяльності підприємств внаслідок їх входження до складу транскордонного кластеру; впливу зміни кожного з цих параметрів на надприбуток відповідного учасника кластеру; впливу входження до складу кластеру кожного з його учасників на надприбуток інших його учасників;

– модель взаємовідносин між покупцем та продавцем продукції, які є учасниками транскордонного кластеру, яка, на противагу існуючим, передбачає здійснення розподілу між учасниками кластеру величини економічного ефекту,

отриманого завдяки входженню до складу цього кластеру, шляхом встановлення обґрунтованих цін на продукцію та оптимальних обсягів її збуту;

– механізм управління економічним ризиком на засадах утворення та розвитку транскордонних кластерів, який, порівняно із існуючими, базується на прогнозуванні зміни норми прибутковості інвестицій з урахуванням чинника ризику у випадку входження певного підприємства до складу транскордонного кластера;

отримали подальший розвиток:

– поняття транскордонного кластеру шляхом ототожнення його з моделлю кластерної організації, яка базується на локалізації взаємопов'язаних підприємств та інституцій на транскордонній території, дозволяє реалізувати якнайкращий взаємозв'язок виробництва, науково-технологічного потенціалу, маркетингу, попиту споживачів та визначає спрямованість і темпи інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та ефективності виробництва в цілому, а також класифікація транскордонних кластерів;

– підходи до групування чинників формування та розвитку транскордонних кластерів, зокрема, шляхом виділення п'яти їх груп: економіко-географічних факторів; наявності потреби зацікавлених осіб в отриманні величини певного ефекту; наявності засобів, за допомогою яких формування та розвиток транскордонних кластерів можуть забезпечити отримання певних ефектів; організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів; методологічного та нормативно-правового забезпечення цих процесів. Також побудовано ієрархію чинників, які впливають на величину економічного ефекту від входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру. Ця ієрархія містить три рівні таких чинників, а саме: чинники базового рівня, які відповідають напрямам можливих переваг від входження підприємств до складу кластерів; чинники середнього рівня, що є похідними від чинників базового рівня, та чинники вищого рівня, які

безпосередньо впливають на зміну надприбутку підприємства внаслідок його входження до складу певного кластеру.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення результатів виконаної роботи полягає у наданні менеджерам підприємств та фахівцям органів державної та регіональної влади обґрунтованих рекомендацій щодо: аналізування та оцінювання чинників формування та розвитку транскордонних кластерів; визначення доцільності утворення та розвитку транскордонних кластерів; вдосконалення взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу отриманого економічного ефекту; управління ризиком господарської діяльності та підвищення компетенцій працівників підприємств транскордонних кластерів. Окремі положення дисертації використовуються у практиці роботи діючих підприємств ТЗОВ «Завод Електронпобутприлад» (акт про впровадження від 05.11.2020 р.), ПП «Галенерго» (довідка № 329 від 08.12.2020 р.) ТЗОВ «Пам'ять» (довідка № 25-03/3 від 10.02.2020 р.), ПП «Автотехнобудсервіс» (довідка № 31/2-16 від 11.12.2019 р.), ТЗОВ «ВАМИР-ГАЛ» (довідка № 1102-02 від 03.12.2019 р.), ТЗОВ «Моршинська Дубрава» (довідка № 10-01-02 від 14.10.2019 р.), ТЗОВ фірма «Селена» (довідка № 1604/1 від 16.04.2019 р.), ПП «Арігал» (довідка № 117/1-02 від 21.03.2018 р.) та у навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» під час викладання дисциплін «Соціально-економічна політика ресурсозбереження», «Соціально-економічний розвиток регіону» (для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка») та «Управління потенціалом підприємства» (для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» спеціалізацією 051.1 «Економіка підприємства») (акт про впровадження від 02.11.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, автором отримано особисто. З наукових праць, що опубліковані в співавторстві, у дисертації використано тільки ті ідеї і положення, які є результатом особистої роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи розглянуто та схвалено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (м. Львів, 19-21 травня 2011), «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (м. Львів, 16-18 травня 2013), «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Львів, 17-18 квітня 2015), «Проблеми управління зовнішньоекономічною та митною діяльністю в умовах європейської інтеграції України» (м. Львів, 24 квітня 2015), «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (м. Львів, 24-25 вересня 2015), «Управління економічними процесами на макро- та мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення» (м. Львів, 14-15 квітня 2016), «Одинадцяті економіко-правові дискусії» (м. Львів, 26 квітня 2016), «Шістнадцяті економіко-правові дискусії» (м. Львів, 15 березня 2017), «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (м. Львів, 18-19 травня 2017), «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 20)» (м. Тернопіль, 13 червня 2017), «International Scientific conference Economic Theory and Practice 2017: Book of Abstracts» (Banská Bystrica, Slovakia, 3-4 October 2017), «Світ економічної науки. Випуск 1» (м. Тернопіль, 27 лютого 2018), «Двадцять четверті економіко-правові дискусії» (м. Львів, 28 лютого 2018), «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика» (м. Полтава, 12 березня 2018), «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики» (м. Харків, 16 березня 2018), «Проблеми розвитку фінансово-кредитної системи» (м. Львів, 29 березня 2018), «Економічне зростання: стратегії, напрями і пріоритети» (м. Запоріжжя, 12 травня 2018), «Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок» (м. Львів, 17-19 травня 2018), «Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості» (м. Львів, Україна - Olsztyn, Poland, 7-8 червня 2018), «Scientific

Research Priorities – 2018: theoretical and practical value» (Nowy Sacz, Poland, 27th-30th of November 2018), «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 36)» (м. Тернопіль, 6 березня 2019), «Маркетинг: виклики та рішення» (м. Одеса, 17-19 квітня 2019), «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (м. Львів, 23-25 травня 2019), «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи» (м. Київ - озеро Світязь, 1-5 липня 2019), «Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку» (м. Херсон, 29 травня 2020), «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (м. Київ, 03 червня 2020), «Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці» (м. Львів, 18-20 червня 2020), а також на наукових семінарах кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка».

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 31 наукову працю, серед яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у періодичному виданні іншої держави, яке включене до міжнародних наукометричних баз, 27 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, науковому симпозіумі, семінарі та форумі (у тому числі 4 – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз). Загальний обсяг опублікованих праць – 5,47 друк. арк., з яких особисто автору належить 4,25 друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту становить 178 сторінок. Дисертаційна робота містить 29 таблиць, 17 рисунків, список використаних джерел із 319 найменувань та 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ

1.1. Сутність, особливості та значення транскордонних кластерів як форми міжнародного співробітництва

Для багатьох прикордонних регіонів України постає нагальна потреба у забезпеченні їх соціально-економічного розвитку. Одним з можливих способів вирішення цієї проблеми для районів, які розташовано вздовж державного кордону з країнами Європейського Союзу, є налагодження тісного транскордонного співробітництва між вітчизняними підприємствами цих регіонів та зарубіжними фірмами країн-сусідів. Своєю чергою, як показує практика господарювання, однією з найбільш дієвих форм міжнародного економічного співробітництва є створення транскордонних кластерів. Таке створення часто призводить до отримання синергетичного ефекту та підвищення ефективності функціонування як вітчизняних, так і зарубіжних учасників транскордонного кластеру.

Світова практика господарювання переконливо свідчить про те, що в останнє десятиліття процес утворення економічних кластерів, зокрема – й транскордонних, проходить вельми активно. Застосування кластерного підходу при організуванні суспільного виробництва вважається теоретиками та практикаками такого організування важливим засобом підвищення конкурентоспроможності виробничо-господарських структур. Внаслідок цього багато розвинутих країн, а також і країн, які тільки розпочинають формувати ринкову економіку, усе активніше застосовують кластерний підхід при розробленні, впровадженні та регулюванні своїх національних та регіональних економічних програм. Таким чином, економічні кластери виступають ефективним інструментом зростання рівня конкурентоспроможності як регіональної, так і національної економік, потужним засобом формування їх виробничого та

інноваційного потенціалу. Тому дослідження закономірностей формування та розвитку транскордонних кластерів повинно надавати можливість виявити резерви підвищення соціально-економічної ефективності їх функціонування.

Останнім часом збільшується зацікавленість вчених проблемами регіонального розвитку в умовах сучасної світової економічної глобалізації та інтеграції. Цьому питанню присвячено чимало наукових досліджень та публікацій. Теоретичні засади формування економічних кластерів заклали в своїх працях М. Портер, А. Маршалл, Е. Лимер, В. Фельдман, М. Енрайт, В. Андерсон, В. Прайс, М. Штайнер, С. Хартман, С. Розенфельд та ін. Питання регіональної політики, транскордонного співробітництва, створення та розвитку євро регіонів, отримуваних ефектів та інших особливостей функціонування транскордонних виробничо-господарських структур висвітлюються у працях таких науковців, як П. Беленький, А. Вавринюк, М. Долішній, М. Лендел, П. Луцишин, Ю. Макогон, М. Мельник, Є. Матвєєв, Н. Мікула, А. Мокій, В. Толкованов, З. Юринець та ін. Вивченню процесів утворення транскордонних кластерів присвятили свої наукові праці українські вчені С. Соколенко, М. Войнаренко, Л. Федулова, Н. Мікула, А. Мокій та ін. Водночас слід зазначити, що проблеми формування кластерних структур в Україні потребують подальшого вивчення. Зокрема, залишається низка невирішених питань стосовно шляхів розвитку та ефективного функціонування транскордонних кластерів на території України.

Проте, окреслюючи ці шляхи, слід враховувати той факт, що транскордонний кластер є різновидом економічного кластеру. Відповідно, значна кількість властивостей транскордонних кластерних утворень є характерними для будь-яких різновидів економічних кластерів. Отже, для початку доцільно розглянути сутність та підходи до трактування економічного кластеру, а вже потім, враховуючи специфіку транскордонних кластерів, подати авторський підхід до визначення їх змісту та тлумачення їх сутності.

Передусім, потрібно відзначити, що слово “cluster” з англійської мови має декілька перекладів. Зокрема, воно перекладається, як: 1) гроно, букет тощо; 2)

група (сукупність); 3) бджолиний рій. Таким чином, слово “кластер” має низку тлумачень, проте, характерною ознакою кластеру є те, що він є об’єднанням певних елементів (складових частин) в єдине ціле задля виконання певних функцій або досягнення деякої мети. При цьому залежно від сфери використання (музика, хімія, біологія, фізика, епідеміологія, економіка, інформатика тощо) поняття “кластер” має певні відмінності у його тлумаченні.

Зокрема, з економічної точки зору сутність кластеру було розглянуто на початку 90-х рр. ХХ ст. Майклом Портером у рамках сформульованої ним концепції кластерного розвитку, яка набула досить широкого розповсюдження у всьому світі. Вчений-економіст визначив кластер як географічні концентрації взаємопов’язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, компаній із суміжних галузей і пов’язаних з ними інституцій, які конкурують і співпрацюють між собою (Портер М., 2005).

Однак, у М. Портера як розробника концепції економічного кластеру були попередники, одним з найбільш відомим з яких вважається економіст Альфред Маршалл, який наприкінці ХІХ століття, помітивши і аналізуючи схильність компаній з виробничих секторів у Великобританії розташовуватись в промислових районах поблизу конкурентів, постачальників і клієнтів, ввів поняття так званої зовнішньої економії від масштабу (*external economies of scale*) (Маршалл А., 1890). Ця економія виникала, насамперед, в результаті утворення у певному регіоні групи спеціалізованих постачальників та клієнтів, а також завдяки розвитку місцевого ринку праці та циркуляції потоку знань між компаніями.

Пізніше на засадах концепції індустріальних районів А. Маршалла утворилася низка інших концепцій, що описували явища, подібні до кластеризації або містили певні елементи цього процесу (у тому числі – концепції формування: зон зростання, регіональних кластерів, блоків компетентності, так званих новітніх промислових районів, територіально-промислових комплексів, локальних інноваційних систем, технополісів тощо) (Grycuk A., 2003).

Слід зазначити, що існує досить велика кількість трактувань поняття “кластер”, які пропонуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Деякі з цих тлумачень представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Трактування поняття “кластер”

Визначення	Автор	Рік
1	2	3
Промисловий кластер – ряд галузей, пов’язаних через зв’язки покупець-постачальник або постачальник-покупець, або через загальні технології, загальні канали закупівель, розподілу, або загальні трудові об’єднання.	М.Портер (Porter M.)	1990
Кластери фірм – це групи компаній, розмішених поруч. В окремих випадках такі зосередження утворюють групи компаній, які належать до однієї і тієї ж галузі. До загальних характерних ознак кластерів, крім тих, що названо, автор відносить також розташування компаній поблизу більших дослідницьких університетів; формування їх переважно з невеликих приватних компаній; наявність досвіду роботи співробітників у багатьох фірмах.	Лоурен Е.Янг	1995
Кластер – ряд різних взаємодоповнюючих фірм (у виробничому або обслуговуючому секторах), суспільних, приватних і наявних дослідницьких інститутів та інститутів розвитку, які пов’язані ринком праці та/або зв’язками витрат–випуску та/або технологічними зв’язками.	М.Штайнер, С.Хартман (Steiner M., Hartmann C.)	1998
Створення кластерів і впровадження кластерної моделі об’єднання підприємств є способом відновлення довіри між урядом і бізнесом, а також трансформації ізольованих фірм у підприємницьке співтовариство.	В.Прайс (Price V.)	1999
Кластерний підхід до вивчення економіки окремої території дозволяє найбільш точно визначити комплексну картину економічної ситуації та притаманних певному регіону особливостей та зв’язків, що є підґрунтям для формування ефективної економічної політики. У своєму визначенні економічної сутності кластера науковці наголошують на його ролі у формуванні виробничо-збутових ланцюгів. Промисловий кластер визначається як група комерційних підприємств та некомерційних організацій, пов’язаних угодами купівлі-продажу, спільними технологіями та каналами розподілу	Е. Бергман, Е. Фезер (Bergman E.M., Feser E.J.)	1999
Кластер – це концентрація фірм, які здатні забезпечувати синергетичний ефект внаслідок їхньої географічної близькості та взаємозалежності, навіть при тому, що їхній масштаб, сфера зайнятості можуть не бути виразними або помітними.	С.Розенфельд (Rosenfeld S.A.)	1997
Кластер – це територіально-галузеве добровільне об’єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентноздатності власної продукції та економічного зростання регіону.	М.Войнаренк о	2001

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Кластер – це географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами.	Г.Хасаєв, Ю.Міхеев	2003
Кластер – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що направляють свою діяльність на виробництво продукції світового рівня.	С.Соколенко	2003
Кластер складається з розташованих на одному вузлі і пов'язаних між собою фірм, представників державного сектору, наукових кіл та фінансових суб'єктів в основній діяльності. Кластеризація визначається як процес, за допомогою якого фірми й інші суб'єкти, які діють в концентрованої географічній області, підвищують рівень співпраці шляхом встановлення більш тісних зв'язків і роботи спілок для поліпшення їх колективної конкурентоспроможності.	В.Андерсон (Andersson T.)	2004
Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу.	М.Портер (Porter M.)	2005
Сучасний кластер являє собою добровільне партнерське об'єднання за територіальною ознакою виробників товарів з постачальниками та іншими інститутами, спрямоване на одержання сукупної економічної вигоди на основі комплексного задоволення своїх виробничих вимог та запитів споживачів.	Н.Внукова	2007
Кластер – це система економічних відносин, що виникають між суб'єктами господарювання, які об'єднуються на добровільних засадах, базуються на територіальних, технологічних і/або інституційних (соціальних) зв'язках та спрямовані на досягнення кращого сумарного фінансового результату кластера та кожного його суб'єкта при високому рівні конкуренції.	С.Кропельни- цька	2008
Кластер в загальноекономічному сенсі представляє собою групу географічно локалізованих взаємопов'язаних компаній постачальників устаткування, спеціалізованих виробничих послуг, інфраструктури, науково-дослідних центрів, вузів та інших організацій, взаємодоповнюючих один одного в досягненні конкретного господарського ефекту з метою підсилення конкурентних переваг окремих компаній, кластера, галузей та регіону вцілому.	Н.Мікула	2011
Кластер – це регіональна мережева структура, орієнтована на розв'язання питань у сфері комплексної або цільової інтеграції господарюючих суб'єктів й удосконалення діяльності за рахунок формування нової системи комунікацій та активізації використання регіональних ресурсів. Позитивний економічний ефект функціонування кластерів досягається за рахунок синергетичного використання суми управлінських і ресурсних потенціалів господарюючих суб'єктів і різних організацій у регіоні.	Л.Батченко	2014

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Кластер – це територіально–виробнича форма оптимізації господарства гірничодобувного регіону, в основу якої покладено поліструктурну модель інтеграції господарюючих суб'єктів з метою синергетичного використання потенціалу єдиної ресурсної, матеріально-технічної бази з метою нарощування виробництва та розширення напрямів господарчої діяльності для забезпечення відповідного соціального, економічного та інноваційного регіонального розвитку.	Ю.Папіж	2014
Кластер – це таке об'єднання, яке у цілому сприяє досить великим капіталовкладенням, значній спеціалізації, впровадженню спільних проектів, у яких беруть участь взаємопов'язані підприємства з різних галузей, а також формуванню могутнього ресурсного потенціалу для забезпечення безперервної виробничо-господарської діяльності учасників інтегрованої структури. Крім того, в умовах функціонування кластерних організаційних структур його учасники незалежні у виборі своєї господарської політики та її реалізації. Кластеризація виступає високопродуктивною і конкурентоспроможною формою кооперації, яка об'єднує різноманітні підприємства, організації, установи, заклади освіти, державні органи для досягнення єдиної мети.	Н. Бутко	2016
Кластер – організаційно-виробнича форма ведення господарства, що характеризується географічною близькістю суб'єктів, високим рівнем коопераційних зв'язків, максимально ефективним використанням науково-технічного потенціалу, вільним розподіленням наявним ресурсів, що створюється з метою підвищення конкурентоспроможності та зниження вразливості до загроз як окремих суб'єктів, регіону так і цілих галузей національної економіки.	С.Оксенюк	2016

Примітка: сформовано дисертанткою за даними літературних джерел, автори яких наведені у цій таблиці

Як випливає з даних, представлених у табл. 1.1, найбільш розповсюдженим підходом до трактування поняття «економічний кластер» є ототожнення його із певною сукупністю суб'єктів (тобто з їх об'єднанням). Також існують трактування цього поняття як певної форми ведення господарства, форми кооперації, територіально–виробничої форми оптимізації господарства, а також як процесу концентрації фірм, які здатні забезпечувати синергетичний ефект. Загалом, згідно системного підходу економічний кластер доцільно розглядати як

певну сукупність (об'єднання) взаємопов'язаних між собою учасників (а не процесів, які в цьому випадку правильніше ототожнювати із кластеризацією). Стосовно ототожнення економічних кластерів з формою чогось, то це вже похідна їх властивість, що може відрізнятися для різних видів цих кластерів (зокрема, транскордонні кластери є формою міжнародної економічної співпраці країн-сусідів).

Таким чином, різні визначення, розроблені протягом останніх двадцяти років дозволяють зробити висновок про те, що не існує стандартного узгодженого визначення поняття “кластер”, проте, більшість з них підкреслює наявність географічної близькості компаній та оточуючих їх інституцій, горизонтальних та вертикальних зв'язків, а також співпраці та конкуренції між ними. Дати єдине визначення даному поняттю складно, оскільки його концепція використовується відносно різних бізнес-структур та з різними цілями.

Стосовно транскордонного кластеру, то він є одночасно різновидом економічних кластерів та формою міжнародного співробітництва в сучасних умовах розвитку транскордонної співпраці між сусідніми державами.

На даний час кількість запропонованих вченими визначень поняття «транскордонний кластер» є значно меншою, ніж кількість тлумачень поняття економічного кластеру. Характеристику найбільш поширених трактувань сутності транскордонного кластеру наведено у табл. 1.2.

Серед найважливіших особливостей транскордонних кластерних утворень є те, що їхні учасники розміщені у різних законодавчих (та, відповідно, митних та податкових) середовищах сусідніх держав. Проте, при цьому можуть існувати спільні підприємства та організації, а учасники транскордонних кластерів можуть користуватися спільною інфраструктурою, функціонуючи, передусім, на транскордонних ринках. Також важливою особливістю транскордонних кластерних утворень є те, що взаємодій їх учасників обмежуються наявністю державного кордону, який створює додаткові перешкоди для вільного руху товарів, капіталу та робочої сили. Суттєвою перешкодою для налагодження

співпраці між учасниками транскордонних кластерів може бути також і різниця у менталітеті, традиціях, мові, культури, тлумаченні певних історичних подій тощо (Н. А. Мікула та О.І. Пастернак).

Таблиця 1.2

Трактування сутності транскордонного кластеру

Визначення	Автор	Рік
Транскордонний кластер – це форма мережевої взаємодії спеціалізованих підприємств євро регіону, інтегрованих по обидві сторони кордону, вищих навчальних та науково-дослідних закладів, що випускають конкурентоспроможну продукцію, яка відповідає вимогам нового технологічного укладу	С. Коваленко	2014
Транскордонні кластери можна визначати як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які географічно зосереджені у транскордонному регіоні	О. Котигорошко	2017
Транскордонні кластери – це групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які: географічно зосереджені у транскордонному регіоні; співпрацюють та конкурують; спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережевих ефектів, дифузії знань та навиків	Н.А. Мікула, О.І. Пастернак	2009
Транскордонний кластер – це форма інтеграції незалежних компаній та асоційованих інституцій, що географічно зосереджені у транскордонному регіоні, спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, яка базується на наявності погодженої стратегії розвитку учасників кластера, спрямованої на реалізацію інтересів кожного з них і території локалізації кластеру	Н. Добрева	2013

Примітка: сформовано дисертанткою за даними літературних джерел, автори яких наведені у цій таблиці

Світова практика організації господарської діяльності на регіональному рівні свідчить про те, що формування транскордонних кластерних структур на прикордонних територіях є важливим чинником розвитку як регіональної, так і

національної економіки, оскільки створення та функціонування цих структур сприяє підвищенню конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіонів, забезпечує високий рівень та якість життя населення, економічне зростання і сталий регіональний розвиток, дає змогу вирішувати економічні, соціальні, екологічні та інші проблеми.

Загалом, така форма міжнародного співробітництва, як транскордонні кластери, є досить поширеною в світі. Зокрема, це стосується і економічно розвинутих країн, і країн, що розвиваються. Однак, найбільш розповсюдженими транскордонні кластерні утворення є в Європі. Вони розглядаються тут як засіб пришвидшення економічного зростання завдяки поєднанню діяльності різних підприємств та установ, досягнення вітчужних конкурентних переваг транскордонних регіонів.

Таким чином, розглядаючи особливості створення, функціонування та розвитку транскордонних кластерних утворень, доцільно виділити такі найбільш характерні їх риси:

- ці утворення розташовані на транскордонній території, тобто у прикордонних районах;
- серед учасників цих кластерів є ті, які розташовані у різних державах (рис. 1.1);
- завдяки цим утворенням відбувається вдосконалення взаємозв'язків між виробництвом, науково-технологічним потенціалом, маркетингом та попитом споживачів;
- транскордонні кластери, як і більшість інших видів економічних кластерів, відіграють суттєву роль у забезпеченні створення та комерціалізації нововведень;
- головними цілями діяльності транскордонних кластерів є підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та ефективності виробництва в цілому.

Рис. 1.1. Модель транскордонного кластеру

Примітка: сформовано автором.

З урахуванням викладеного вище, доцільно запропонувати таке трактування поняття «транскордонний кластер» – це модель кластерної організації, яка передбачає локалізацію взаємопов'язаних підприємств та інституцій на транскордонній території, дозволяє реалізувати якнайкращий взаємозв'язок виробництва, науково-технологічного потенціалу, маркетингу, попиту споживачів та визначає спрямованість і темпи інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та ефективності виробництва в цілому.

Необхідно відзначити, що, не дивлячись на те, що транскордонні кластери призначені, передусім, для забезпечення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, їх значущість розповсюджується також і на загальнонаціональний рівень. Як відомо, пріоритетами теперішнього етапу економічного розвитку України вважається забезпечення високих темпів зростання ВВП за рахунок підвищення ефективності виробництва та досягнення на цій основі належного рівня і якості життя населення країни. Одним з шляхів

вирішення цієї комплексної проблеми є міжнародне співробітництво та, зокрема, формування та розвиток транскордонних кластерів.

Необхідно відзначити тенденцію до підвищення значущості економічних кластерів та, зокрема, транскордонних кластерних структур в умовах глобалізації та посилення інтернаціоналізації економічних відносин. Відповідно, і теперішній і минулі уряди України покладали значні сподівання на суттєвий внесок в загальне економічне зростання, який можуть зробити формування та розвиток транскордонних кластерів, а також збільшення масштабів інших форм транскордонного співробітництва. Зокрема, ці очікування сформульовано у «Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки», сподіваними результатами якої, зокрема, є: покращання бізнес-клімату та створення умов, сприятливих для надходження в економіку прикордонних регіонів України інвестицій; скорочення територіальних диспропорції регіонів України, наближення рівня їх економічного та соціального розвитку до рівня держав Європейського Союзу, покращання рівня життя населення; зростання товарообігу між прикордонними регіонами України та відповідними регіонами сусідніх держав, забезпечення подальшого розвитку малого і середнього підприємництва, регіональних транспортних мереж та комунікацій, вдосконалення наявної інфраструктури державного кордону (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки» від 23.08.2016).

Отже, важливість транскордонних кластерів полягає, насамперед, у тому, що вони істотно сприяють залученню інвестиційних ресурсів, поширенню нововведень, формуванню нової якості людського капіталу, культури ділових відносин, подальшому розвитку адекватних інститутів, що орієнтовані на вирішення задач модернізації економіки держави (Коваленко, 2014).

Загалом, розглядаючи значення транскордонних кластерних утворень необхідно відзначити, що такий розгляд може відбуватися з декількох позицій, зокрема:

1) з точки зору суб'єктів отримання певних позитивних результатів від формування та розвитку транскордонних кластерів. Такими суб'єктами можуть виступати держава, регіональні органи влади, підприємства, фінансові установи, заклади освіти, науково-дослідні установи, населення прикордонних регіонів тощо;

2) стосовно видів господарської діяльності, на перебіг яких справлятиме вплив формування та розвиток транскордонних кластерів. До таких видів діяльності можна віднести виробничу, комерційну, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоекономічну тощо;

3) щодо ресурсів, управління якими відбуватиметься у процесі функціонування транскордонних кластерних об'єднань. Зокрема, слід виокремити людські, матеріальні, енергетичні, технічні, природні, фінансові, інформаційні та інші види ресурсів.

Так, якщо розглядати значимість транскордонних кластерів з точки зору органів державної влади, то ця значимість обумовлюватиметься зростанням валового національного продукту, підвищенням рівня зайнятості населення, збільшенням величини податкових та інших обов'язкових платежів тощо. Подібні результати очікуватимуть від створення та розширення транскордонних кластерів і органи місцевої влади, що зумовлює значущість для них цих кластерів.

Стосовно підприємств, то значення транскордонних кластерів для них, серед іншого, полягає у тому, що у разі їх входження у ці об'єднання може відбутися: збільшення рівня досвіду, який забезпечує фірмам більш дієві відносини в їхніх ланцюгах постачання та формує належний потенціал міжфірмового навчання та співробітництва; реалізація ефекту масштабу внаслідок більш широкої додаткової спеціалізації виробництва у межах кожної компанії, спільної закупівлі матеріалів з метою отримання оптових знижок чи спільного маркетингу; покращення суспільних та інших неформальних зв'язків, що зумовлюють створення як нових ідей, так і нових підприємств; підвищення ступеня інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання тощо (Войнаренко, 2008).

Також до переваг, які отримують підприємства внаслідок їх входження до складу транскордонних кластерів, слід віднести такі: перерозподіл ризиків поміж учасниками кластерів; вільна самоорганізація суб'єктів господарювання та їх юридична самостійність дають змогу діяти принципам конкуренції між учасниками; участь наукових установ актуалізує безперервний процес відтворення технологічних інновацій, що закономірно підвищує рівень конкурентоспроможності продукції на світовому ринку (Коваленко, 2014).

Загалом, значною мірою важливість економічних кластерів та, зокрема, транскордонних кластерних утворень зумовлена тим, що формування таких утворень підвищує конкурентоспроможність як їх учасників, так і регіональної економіки у цілому. Як зазначають (Оксенюк та Салівончик, 2014), це зумовлено такими головними причинами: зниженням величини трансакційних витрат (тобто витрат, які пов'язані із веденням перемовин, укладанням контрактів, затрат на маркетингові дослідження тощо); налагодженням ефективного механізму постачання; полегшенням доступу фірм до ринків збуту їх продукції, гарантованою її реалізацією; обміном досвідом та нововведеннями поміж учасниками кластеру; підвищенням рівня конкурентоспроможності продукції завдяки створенню замкнутого технологічного циклу її виготовлення.

Розглядаючи причини високої конкурентоспроможності кластерних утворень, (Кропивко, 2010) зазначає, що визначальними при цьому є такі обставини: з одного боку, застосування конкурентних переваг тих територій, на яких концентрується певне виробництво (наявність та якість ресурсного забезпечення, вартість робочої сили, природнокліматичні умови, територіальне розміщення тощо), що дозволяє використати ці переваги задля виготовлення конкурентоспроможного продукту та зростання доходів мешканців та бюджетів цих територій (тобто кластери виконують функцію «точок зростання» економіки регіонів, а інколи й держав у цілому); а з іншого боку – нарощування конкурентних переваг внаслідок налагодження прямих зв'язків між учасниками кластерного утворення (формальних та неформальних), що формуються з метою

провадження спільної діяльності із великотоварного виготовлення конкурентоспроможного продукту, оскільки окремих учасників без співробітництва з іншими та, відповідно, без спеціалізації не здатен налагодити ефективне виробництво. Водночас, це й конкуренція партнерів, а також інтенсивний обмін інформацією та взаємними вимогами, що спонукають до запровадження інновацій.

Подібної думки додержується і Ж. М. Жигалкевич, зазначаючи, що формування кластерів зорієнтоване, передовсім, на забезпечення підвищення конкурентних переваг, до яких відносяться: скорочення витрат внаслідок відсутності посередницьких організацій між учасниками кластерів; можливість раціонального використання капіталу; економія коштів внаслідок повторюваності контактів поміж учасниками кластеру; доступ до юридичних, консультаційних послуг, спеціалізованої інфраструктури, експертів та фахівців місцевих інститутів; зростання рівня гнучкості та величини інноваційного потенціалу, доступ до нових технологій; достатньо сприятливі умови для забезпечення швидкого навчання, а, отже, збільшення якості продукції та зростання обсягів її виготовлення; виникнення ефекту синергії (Жигалкевич, 2014).

Щодо закладів освіти (насамперед, – вищої), науково-дослідних інститутів та інших науково-дослідних установ, то для них участь у транскордонному кластері надає можливість вдосконалити умови науково-технічної діяльності та забезпечити комерціалізацію розроблених ними нововведень.

Якщо ж розглядати населення прикордонних регіонів, то для них утворення транскордонних кластерів може надати можливість забезпечити зайнятість, належний рівень оплати праці, а також отримання соціальних виплат за рахунок зростання бюджетних надходжень.

Стосовно перелічених вище видів господарської діяльності, то вплив на них процесів формування та розвитку транскордонних кластерів може відбуватися у таких головних напрямках: збільшення обсягів, зміна структури та скорочення питомих витрат на їх провадження.

Зрештою, стосовно використовуваних ресурсів, то основними результатами, які викликають процеси формування та розвитку транскордонних кластерів, є: збільшення доступу до тих чи інших видів ресурсів, покращення рівня їх використання, підвищення споживчих властивостей окремих видів ресурсів та вдосконалення організації їх поставок.

Необхідно відзначити, що поділ результатів від формування та розвитку транскордонних кластерів за видами зацікавлених осіб є значною мірою умовним. Як справедливо зазначає (Орлова-Курилова, 2020), ефекти від функціонування кластерних структур стосуються не тільки їх учасників. За рахунок так званого «переливу» отримуваний позитивний ефект кластеризації проникає далеко за наявні межі об'єднання. При цьому, досліджуючи позитивні результати утворення економічних кластерів для їх учасників (Орлова-Курилова, 2020) вказує на такі: скорочення трансакційних затрат; економію на масштабах; ефективно організований обмін знань, зростання їхньої якості; утворення компаній, що можуть вчасно й швидко провадити диверсифікацію відповідно до наявних ринкових потреб; збільшення привабливості регіону та країни для іноземного інвестування; зростання соціального капіталу та покращення комунікаційних зв'язків; появу додаткових робочих місць, забезпечення належної зайнятості; утворення середовища, сприятливого для інновацій; поліпшення репутації регіону завдяки проведенню виставкової діяльності учасників кластеру; розвиток торговельних міжрегіональних відносин; провадження спільних операцій у певних сферах тощо.

Таким чином, значущість транскордонних кластерів як форми міжнародного економічного співробітництва у сучасних умовах господарювання відображається у тому, що їх формування та розвиток мають позитивні наслідки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, а також для підприємств та населення завдяки впливу, який справляють ці кластери на господарську діяльність та її ресурсне забезпечення.

1.2. Принципи формування, види та економічні наслідки утворення транскордонних кластерів

Враховуючи значення транскордонних кластерів як для учасників цих утворень, так і для регіонів їхнього розташування, важливим є виокремлення тих принципів, на яких повинно базуватися утворення транскордонного кластеру і які повинні братися до уваги як потенційними учасниками цього кластеру, так і регулюючими органами. Зокрема, до головних таких принципів доцільно віднести:

– принцип добровільності. Згідно цього принципу входження будь-якого учасника до складу транскордонного кластеру повинно відбуватися лише на добровільних засадах без використання засобів адміністративного або економічного примусу. Разом з тим, органи державної та місцевої влади, інші зацікавлені особи можуть створювати певні стимули для заохочення потенційних учасників кластеру входити до його складу;

– принцип взаємної вигідності, згідно якого входження у кластер будь-якого учасника повинно сприяти покращенню досягнення його цілей та одночасно забезпечувати таке покращення, принаймні, у деяких інших учасників;

– принцип довгостроковості, згідно якого взаємозв'язки між учасниками кластеру повинні встановлюватися на тривалий час, що, серед іншого, потребує врахування цих взаємозв'язків при складанні стратегій діяльності тих осіб, які входять до складу кластеру;

– принцип ефективності, згідно якого утворення транскордонного кластеру повинно забезпечувати кожному з його учасників досягнення додаткових результатів діяльності відповідно до цілей, які ставлять ці учасники. Зокрема, стосовно учасників, які провадять комерційну діяльність, такими результатами може виступати приріст їхнього прибутку та прибутковості;

– принцип стійкості, згідно якого кластер буде функціонувати протягом тривалого часу лише за умови, якщо цей кластер є стійким, тобто його учасники

отримуватимуть вигоду від взаємного перебування у складі кластеру і не матимуть підстав для виходу з нього як за існуючих параметрів внутрішнього та зовнішнього середовищ кластеру, так і у разі, якщо ці параметри до певної межі зміняться;

– принцип урегульованості, згідно якого утворення кластеру повинно передбачати, зокрема, побудову певного механізму регулювання діяльності його учасників. Таке регулювання може відбуватися як завдяки формуванню певної організаційної структури управління транскордонним кластером, так і на засадах договірних відносин між його учасниками;

– принцип системності, згідно якого при утворенні кластеру слід враховувати його системний характер, тобто розглядати кластер як сукупність елементів та взаємозв'язків між ними;

– принцип адаптованості, згідно якого формування кластеру повинно передбачати створення дієвих механізмів адаптації до можливих змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах цього кластеру. Такі механізми можуть впроваджуватися як при формуванні організаційних структур управління кластером, так і при укладанні договорів між його учасниками;

– принцип поінформованості, згідно якого усі потенційні учасники кластеру повинні бути належним чином поінформовані про очікувані результати їх діяльності після входження до складу кластеру;

– принцип інноваційності, згідно якого утворення транскордонного кластеру повинно сприяти активізації інноваційної діяльності його учасників завдяки покращенню обміну виробничим досвідом, науково-технічною інформацією тощо;

– принцип обмеженої ризикованості, згідно якого утворення транскордонного кластеру повинно, загалом, сприяти зниженню ризикованості діяльності завдяки формуванню довгострокових стабільних економічних взаємозв'язків.

Окрім виділення принципів формування транскордонних кластерів, дослідження транскордонних кластерних утворень, серед іншого, повинно передбачати вивчення різноманітних закономірностей інтеграційних процесів. Серед іншого, встановлення закономірностей та визначення особливостей об'єднання підприємств, організацій та установ у транскордонні кластери потребує попереднього науково обґрунтованого групування таких кластерів. При цьому слід враховувати той факт що транскордонний кластер є різновидом економічних кластерів і, отже, більшість ознак класифікації останніх може бути екстрапольована на випадок транскордонних кластерних утворень.

Загалом, проблемам класифікації кластерів присвятили свої дослідження багато науковців, кожен з яких розглядав окремий підхід до класифікації кластерних структур на основі обраних ним критеріїв.

Так, зокрема, у праці (Рожков, 2009) економічні кластери групуються з акцентом на види господарської діяльності їх учасників, що дало можливість виділити такі види кластерних утворень, як

– дискретні. До них входять суб'єкти господарювання, які виробляють ті продукти (а також і пов'язані з цими продуктами послуги), що містять дискретні компоненти (зазвичай, такі кластери є сукупністю малих та середніх постачальників, які розвиваються навколо виробничих підприємств чи біля будівельних організацій);

– процесові (або процесні). Вони утворюються компаніями, що належать до так званих процесних видів економічної діяльності (наприклад, харчової та хімічної промисловості, металургії, сільського господарства);

– інноваційні та «творчі». Ці кластери розвиваються в нових секторах (біотехнології, інформаційні технології тощо) та у сферах послуг, що пов'язані із творчою діяльністю (наприклад, таких, як кінематографія). Специфікою інноваційних кластерів є, зазвичай, значна кількість нових фірм у їх складі. Ці фірми виникають в процесі комерціалізації нововведень, розроблених у наукових організаціях, зокрема, у вищих навчальних закладах;

– туристичні. Ці кластери формуються на основі туристичних регіональних активів та містять підприємства різних секторів економіки, що пов'язані із туристичним обслуговуванням (наприклад, туристичні оператори, підприємства готельного і ресторанного господарств, фірми – виробники сувенірної продукції тощо);

– транспортно-логістичні. Ці кластери включають інфраструктуру та підприємства, що забезпечують пересування пасажирів та вантажів. Досить часто такі кластери розвиваються у тих регіонах, які володіють значним транзитним потенціалом.

Розглядаючи економічні кластери через призму їх завдань та особливостей їх формування, автор праці (Громико, 2007) виокремлює наступні типи цих кластерів:

– інфраструктурно-інноваційний кластер. Його цільова установка полягає в технологічному відтворенні й переозброєнні наявної інфраструктурної платформи на засадах принципово нових технологічних вирішень наступних більш прогресивних техно-промислового та соціокультурного укладів;

– кластер новітньої інфраструктури. Він спрямований на утворення інфраструктури, якої на сьогодні ще не існує, на засадах принципово нових фізичних ефектів та принципів;

– ультраструктурний метапромисловий кластер. Його формування безпосередньо пов'язане зі створенням суб'єктів господарювання, метою діяльності яких є перетворення (переозброєння) наявних типів промисловості;

– кластер «запозичання граничної технологічної платформи». Він спрямований на утворення належних умов для опанування технологічних процесів, які формують передній край світового технологічного розвитку, та розроблення пропозиції стосовно наступного розвитку цих технологічних платформ на засадах підключення до аналізування тих технологічних рішень, які закладено фундаментальною практико-орієнтованою наукою у передові технологічні платформи.

Цікавий спосіб класифікації економічних кластерів представлено у праці (Гусєва, 2014), згідно якої основу поділу кластерів на групи складає рівень їх розвитку, що дало можливість виділити такі види економічних кластерів:

– латентні – це кластери, які у своєму складі мають потужні об'єднувальні центри та не мають усталеної системи комунікаційних зв'язків;

– потенційні – це кластери, які є фрагментами виробничої і технологічної спільноти різних суб'єктів господарювання, що інтенсивно розвиваються;

– стійкі – це кластери, які характеризуються стабільним розвитком при досягненні максимального обсягу виробничого потенціалу завдяки перевагам від об'єднання суб'єктів господарювання;

– сильні – це кластери, учасники яких володіють стійкими конкурентними перевагами, що охоплюють найважливіші стадії виробничого циклу із забезпеченням кооперації підприємств.

Розглядаючи існуючі в сучасній економічній літературі способи поділу економічних кластерів на групи, не можна не звернути на важливу їх типологію, представлену в праці (Крайник, 2010). Ця типологія містить такі групи економічних кластерних систем:

- інноваційні кластери національного та регіонального рівнів, що формують відповідні інноваційні продукти за участю наукових установ;
- виробничі кластери, що є базою розвитку регіональної економіки та використовують інноваційні продукти, у тому числі – створені в інноваційних кластерах;
- кластери, які надають різноманітні послуги (туристичні кластери, бізнес-кластери та ін.), що базуються при цьому виключно на наявних місцевих ресурсах, а ініціатива утворення їх належить виключно органам місцевого самоврядування (територіальним громадам).

Загалом, термін «інноваційний кластер» натеper є досить розповсюдженим у науковій економічній літературі. Зокрема, його трактують як кластер, який

забезпечує взаємну узгодженість як технологічних, так і економічних та соціальних параметрів інноваційного зростання (Дубовик, 2009).

Слід відзначити, що попри наявність цілої низки підходів до класифікації економічних кластерів, не існує загальноприйнятого їх групування, яке давало б можливість всебічно розглянути сутність та особливості кластерної структури в розрізі кількох ознак, що йому притаманні, та відповідно з'ясувати сутність та особливості її створення та функціонування.

Таким чином, в економічній науці існує багато підходів до типології та класифікації кластерів, що пояснюється значною кількістю та невизначеністю кластерних характеристик, які використовуються в якості класифікаційних ознак. На основі досліджень різних науковців, що приділяли увагу цій проблемі, сформуємо класифікацію кластерних структур, використовуючи при цьому максимально можливу кількість класифікаційних ознак (табл.1.3). Така всебічна класифікація кластерів дасть можливість здійснювати чітку прив'язку типу інтеграції до конкретного типу кластерної стратегії.

Таблиця 1.3

Всебічна класифікація кластерних структур

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид кластерів
1	2	3
1.	За етапом життєвого циклу	Пре-кластер
		Ембріональний (новий; той, що зароджується)
		Розвинений (той, що розвивається)
		Зрілий
		Той, що трансформується
2.	За рівнем розвитку	Сильний
		Стійкий
		Потенційний
		Латентний
3.	За економічною значущістю	Зростаючий
		Зменшуваний
		Стабільний
4.	За технологічною ознакою і характером виробничих зв'язків	Горизонтально інтегрований
		Вертикально інтегрований
		Диверсифіковане утворення (конгломерат)

Продовження табл. 1.3

1	2	3
5.	За рівнем локалізації	Локальний (міський)
		Регіональний
		Національний
		Міжнародний (міждержавний, міжрегіональний)
6.	Міжнародний	Транскордонний
		Транснаціональний
		Глобальний (віртуальний)
7.	За географічним охопленням	Мегакластер
		Макрокластер
		Мезокластер
		Мікрокластер
8.	За географічним поширенням	Локальний
		Дисперсний
9.	Залежно від величини групового обороту та розміру підприємств	Великий
		Середній
		Дрібний
10.	За глибиною	Глибокий
		Мілкий
		Невизначеної глибини
11.	За щільністю	Щільний
		Розріджений
12.	За шириною	Широкий
		Вузький
13.	За ознакою легітимності функціонування	Формальний (офіційно зареєстрований)
		Неформальний
14.	За способом створення	Сформований за рішенням органів влади
		Сформований в ініціативному порядку
15.	За організаційною структурою	“М’який”
		“Твердий”
16.	За галузевою ознакою	Кластер у:
		Хімічній, нафтохімічній промисловості
		Будівництві
		Виробництві сільськогосподарської продукції
		Чорній і кольоровій металургії
		Автомобілебудуванні (включаючи випуск сільськогосподарських машин і устаткування)
		Загальному машинобудуванні
		Харчовій промисловості
		Легкій промисловості
		Приладобудуванні і радіоелектроніці
		Видобутку і переробці нафти тощо
17.	За типом сировини	З використанням мінеральної сировини
		З використанням натуральної сировини
18.	За типом виробництва	Добувної промисловості
		Переробної промисловості
		Змішаного типу (видобуток і обробка)

Продовження табл. 1.3

1	2	3
19.	Галузева належність членів кластеру	Міжгалузевий
		Галузевий
20.	Характеристика зв'язків	Виробничий
		Науково-технічний
		Змішаний
21.	За їх спеціалізацією	Індустріальний
		Інноваційний
		Сервісний
22.	За характером ядра	Центрований
		Дифузний
23.	За організаційною формою господарювання	Холдинговий
		Традиційний
24.	За рівнем технологічного укладу	Кластер II видних технологій
		Кластер III середніх технологій
		Низькотехнологічний кластер
25.	За національними особливостями поширення кластеризації	Італійський
		Шотландський
		Японський
		Фінський
		Північноамериканський
		Індійсько-Китайський
26.	За кількістю мозкових центрів	Моноцентричний
		Біцентричний
		Поліцентричні
27.	За типом управління	Керівний комітет (рада)
		Управляюча компанія
28.	За типом взаємозв'язків	Відносини "Один до багатьох"
		Відносини "Багато до одного"
		Вертикальна інтеграція
		Горизонтальна інтеграція
		Радіальна інтеграція
29.	За рівнем забезпечення кадровим потенціалом	Слабозабезпечений
		Забезпечений
30.	За укомплектованістю інфраструктури	Неповний
		Досконалий
31.	За рівнем інформаційно-комунікаційного забезпечення	Слаборозвинутий
		Розвинутий
32.	За цілями формування	Інфраструктурно-інноваційний
		Інфраструктурний
		Ультраструктурний метапромисловий
		Адаптаційно-технологічний
33.	За пріоритетами розвитку	Науково-інноваційний
		Територіальний
		Галузевий
34.	За потенціалом зростання	Той, що відносяться до перспективних галузей
		Той, що працює у "вмираючих" галузях
35.	Залежно від типів фірм і організацій, що входять в кластер	Кластер Маршала
		Hub-and-spoke кластер
		Сателітна платформа
		Державно-заснований кластер

Примітка: систематизовано автором на підставі аналізування літературних джерел

Наведена у табл. 1.3 класифікація кластерних структур дає можливість чітко описати економічний кластер за значною кількістю ознак та на основі цього визначити особливості його створення та функціонування, а також перспективи його розвитку.

Отже, створення єдиного методичного підходу до класифікації кластерних структур є актуальним та необхідним. Воно сприятиме швидшому вивченню законів та закономірностей функціонування таких інтеграційних систем, як кластери, дослідженню їх внутрішньої будови, принципів функціонування, організаційно-структурних механізмів та шляхів вдосконалення їх моделей.

Також класифікація видів економічних кластерів, зокрема – транскордонних кластерних структур, має важливе значення для оцінювання потенціалу формування та розвитку економічних кластерів. При цьому стосовно транскордонних кластерів слід мати на увазі, що існує дві основні типи їх моделі.

Спираючись на європейський досвід у процесах кластеризації, можна виділити такі моделі транскордонних кластерів (Мікула та Пастернак, 2009):

- монополярний (або, інакше кажучи, асиметричний) транскордонний кластер, що формується з одного боку державного кордону із залученням при цьому певних учасників з суміжного регіону сусідньої держави;
- біполярний (або поліполярний) транскордонний кластер, що ґрунтується на існуванні певних регіональних мереж як засновницьких елементів, які перебувають по обидві сторони державного кордону.

Загалом, монополярна транскордонна кластерна структура може утворюватися, коли суміжні регіони країн доволі суттєво відрізняються між собою за рівнем їх економічного розвитку або використовуваними кластерними підходами чи наявними інституційними системами. У цьому випадку кластер, який сформувався з одного боку державного кордону, у процесі розвитку буде залучатиме окремі підприємства, які виступатимуть субконтракторами, а також місцевих постачальників до своєї мережі. Завдяки обміну досвідом, передавання

знань і технологій, утворення нових суб'єктів господарювання з іншого боку державного кордону поступово може утворитися повноцінна кластерна мережа (Мікула та Засадко, 2014).

У порівнянні з першою моделлю транскордонного кластеру, біполярна модель базується на підході, за якого транскордонна мережа утворюється на засадах існування регіональних мереж як засновницьких структур і у межах цього статусу будується відповідна транскордонна мережа. При цьому наявні функції кожної із регіональних мереж гармонізуються та відкриваються для підприємств із регіонів-партнерів (Мікула та Засадко, 2014).

Основними етапами розбудови біполярної кластерної системи є залучення осіб, що є координаторами регіональних мереж, інтегрування учасників регіональних кластерів у створювану транскордонну мережу, утворення її інфраструктури, погодження спільних стандартів, правил і процедур для управління взаємодією на транскордонному рівні (Ломага та Гуменюк, 2011).

Отже, утворення транскордонних кластерів може відбуватися на засадах двох основних моделей – монополярної й біполярної. Утворення монополярного транскордонного кластеру, передусім, підвищуватиме конкурентоспроможність території, на якій розміщено кластерно ядро. Водночас, утворення біполярного транскордонного кластеру варто розпочати на основі попередньо сформованих регіональних кластерів, тому що поділ функцій учасників кластера відбувається, якщо мережі по різні боки державного кордону є взаємодоповнюючими. Ця модель вимагає поетапного підходу до створення транскордонної мережі.

Для кращого уявлення того місця, яке транскордонний кластер посідатиме серед інших видів економічних кластерних утворень, доцільно детальніше розглянути класифікацію кластерних структур за територіальною ознакою (рис. 1.2).

Як видно з рис. 1.2, транскордонний кластер є різновидом міжнародного кластеру, який охоплює територію кількох країн та є наймасштабнішою бізнесовою структурою, котра об'єднує підприємства кількох країн. На відміну

від транснаціонального та глобального кластерів, транскордонний вирізняється тим, що має чітку прив'язку до кордону між двома або більше державами. Тобто, співпраця в даному випадку здійснюється на суміжних прикордонних територіях сусідніх держав – в транскордонному регіоні

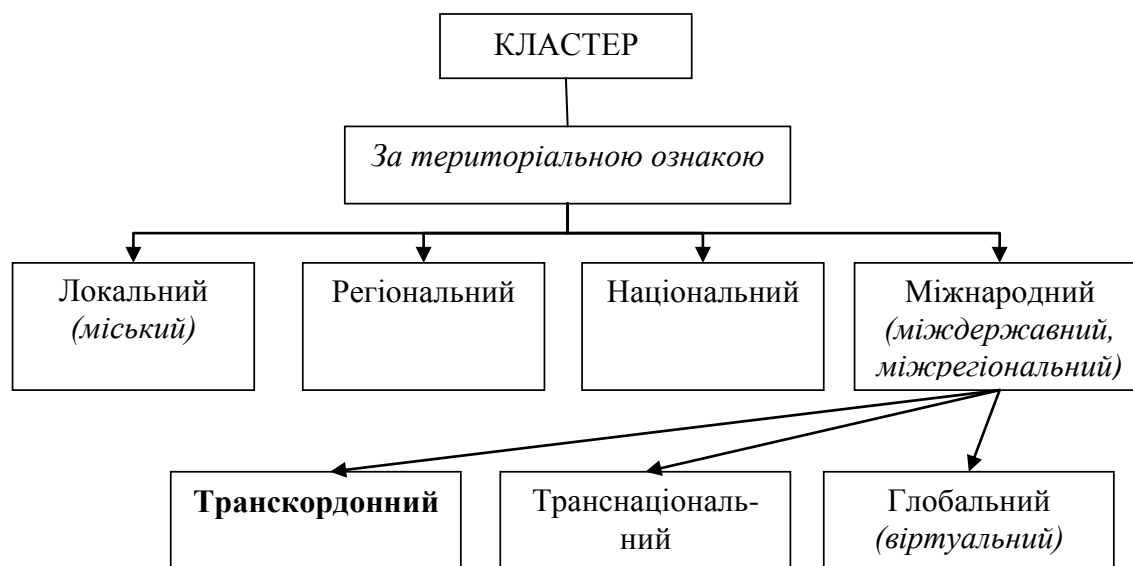

Рис. 1.2. Класифікація кластерів за територіальною ознакою

Примітка: сформовано автором за даними аналізування праці (Черних, 2014)

Також при виділенні видів транскордонних кластерів доцільно враховувати головні шляхи утворення цих кластерів, а саме:

1) коли кластер утворюється на базі вже існуючого вітчизняного кластеру підприємств, який розташований у певному прикордонному регіоні України. У цьому випадку слід обґрунтувати доцільність приєднання до цього кластеру суб'єктів, які розташовані у відповідному закордонному регіоні (регіонах);

2) коли кластер утворюється на базі вже існуючого закордонного кластеру підприємств, який розташований близько до державного кордону України. У цьому випадку слід обґрунтувати доцільність приєднання до цього кластеру суб'єктів, які розташовані у відповідному прикордонному регіоні (регіонах) України;

3) коли спочатку утворюється вітчизняний кластер, учасники якого розташовані у певному прикордонному регіоні (регіонах) України, а вже потім до

нього приєднуються учасники, які знаходяться у відповідному закордонному регіоні (регіонах);

4) коли спочатку утворюється зарубіжний кластер, учасники якого знаходяться на території, яка розташована близько до державного кордону України, а вже потім до нього приєднуються учасники, які знаходяться у відповідному прикордонному регіоні (регіонах) України;

5) коли кластер формується з одночасним залученням вітчизняних та зарубіжних учасників.

Таким чином, за способом утворення транскордонних кластерів їх можна поділити на перелічені вище п'ять груп. Також утворення кластеру передбачає виділення таких його параметрів, як цілі функціонування, місце виникнення стимулу до утворення кластеру, рівень керованості кластером, тривалість процесу утворення, обсяги потрібного ресурсного забезпечення процесу утворення кластеру, інтенсивність циркуляції між учасниками кластеру інформаційних, матеріальних та фінансових потоків тощо.

Зокрема, за місцем виникнення стимулу до утворення кластеру транскордонні кластери поділятимуться на ті, стимул до утворення яких виник у їх внутрішньому середовищі (тобто учасники самі зацікавилися у формуванні кластерного об'єднання), та ті, стимул до утворення яких виник у їх зовнішньому середовищі (тобто стимул до утворення кластеру виник з боку інших осіб, переважно органів державної та регіональної влади). У той же час, за рівнем керованості кластером можна виділити три його типи, а саме – кластери з високим рівнем централізації управління ними, у яких створено органи такого управління з функціями вироблення рішень, обов'язкових для виконання учасниками кластеру; кластери із середнім рівнем централізації, у яких створено органи управління з переважно координаційними функціями; кластери із низьким рівнем централізації, у яких взаємозв'язки між учасниками регулюються переважно на засадах укладання договорів між ними.

Окрім того, видається доцільним доповнити існуючу класифікацію транскордонних кластерних структур, зокрема, на засадах їх поділу за такими ознаками: за галузевою належністю (галузеві, міжгалузеві); за характером формування кластерного ядра (на базі малих та середніх підприємств; навколо великих корпорацій); за характером зв'язків (промислові; дослідні; змішані).

Слід відзначити, що утворення транскордонного кластеру може обумовити суттєві зміни як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищах функціонування учасників цього кластеру. Такі зміни можуть мати як позитивний, так і негативний характер, що визначається впливом відповідних чинників, які обумовлюють економічну ефективність утворення кластерів. Загалом, позитивні економічні наслідки створення транскордонного кластеру відображаються, насамперед, у нарощуванні виробничо-збутового потенціалу тих підприємств, які входитимуть до складу кластеру, а також у зростанні рівня їх конкурентоспроможності. Відповідно, чинники економічної ефективності утворення транскордонного кластеру значною мірою співпадатимуть із факторами, які обумовлюють величину виробничо-збутових можливостей та інших складників сукупного економічного потенціалу підприємств (Волощук, 2014; Воронкова та Погорелов, 2009; Гончар, 2015; Гришко та ін., 2010; Ємельянов., 2019; Козик та ін., 2014; Костирко, 2011; Кузьмін та Мельник, 2011; Лесик, 2015; Маслак та Квятковська, 2012; Станасюк, 2017; Тищенко, 2015; Турило та Богачевська, 2014 та ін.) та рівень конкурентоспроможності цих підприємств та їхньої продукції (Аренков, 2011; Ємельянов та ін., 2016; Ємельянов та ін., 2015; Карачина, 2014; Козик та ін., 2014; Новаківський та Ткач, 2015; Солоха та ін., 2010 та ін.).

Важливо також відзначити той факт, що до складу транскордонного кластеру можуть входити не лише особи, основною метою діяльності яких є отримання прибутку, але й інші установи. Зокрема, до останніх належать органи державної та місцевої влади, заклади вищої освіти, науково-дослідні інститути тощо. Для цих учасників зміст ефекту від утворення транскордонного кластеру може

відрізнятися порівняно із випадком осіб, які здійснюють виключно підприємницьку діяльність. Зокрема, з точки зору цілей діяльності органів державної та місцевої влади створення транскордонного кластеру повинно призводити до збільшення податкових та інших обов'язкових платежів, зростання кількості робочих місць, покращення екологічної ситуації в регіоні тощо. Вивчення механізмів дії факторів, які призводять до таких змін, потребує окремого дослідження, а у цій роботі ефективність утворення транскордонного кластеру розглядатиметься з точки зору підприємств, що прагнуть максимізувати свій прибуток з урахуванням необхідних обсягів інвестиційних ресурсів.

Загалом, утворення кластерів дає підприємствам, які є їхніми учасниками, такі головні додаткові переваги:

1) доступ до додаткових ресурсів. Зокрема, це можуть бути ресурси, які певні учасники кластеру надають іншим його учасникам. При цьому такі ресурси можуть мати і нематеріальний характер та включати відомості про: нові технологічні процеси та інші види інновацій, передовий досвід щодо організації господарської діяльності, постачальників та споживачів продукції тощо. Також можливою є ситуація, за якої учасники кластеру, об'єднавшись, можуть спільно використовувати певний вид ресурсу, тим самим отримавши економію своїх коштів порівняно із випадком, коли придбання та (або) експлуатація цього ж ресурсу здійснюється окремо кожним із учасників;

2) можливість отримувати певні ресурси за більш низькою ціною або використовувати їх з меншими витратами. Зокрема, це може стосуватися вартості матеріалів, які підприємства отримуватимуть від постачальників, що теж є учасниками кластеру. Загалом, ефект зміни витрат на придбання та (або) використання виробничих та фінансових ресурсів внаслідок входження підприємств до кластерів є особливо відчутним у разі, якщо такі кластери мають транскордонний або транснаціональний характер. Це обумовлено тим, що у цьому випадку підприємства – учасники кластеру належать до різних країн, у яких ціни на ресурси можуть суттєво відрізнятися;

3) отримання доступу до додаткових послуг, результати яких купуватимуться підприємствами – учасниками кластеру. При цьому учасники кластеру можуть отримувати доступ як до зовсім нових для них послуг, так і до більших обсягів традиційних видів послуг;

4) отримання доступу до більш дешевих послуг, результати яких купуватимуться підприємствами – учасниками кластеру. Зокрема, отримання такого доступу може відбуватися у випадку, коли підприємства, які провадять однаковий вид економічної діяльності, об'єднавшись у кластер, спільно купують результати певних послуг. Для прикладу, до цих послуг можна віднести проведення маркетингових досліджень, стимулювання збуту продукції тощо. Очевидно, що за таких умов видатки на придбання цих видів послуг зменшуються обернено пропорційно до зростання кількості об'єднаних у кластер підприємств, які провадять однаковий вид економічної діяльності;

5) вдосконалення виробничої програми та асортиментної політики підприємств, зокрема, завдяки збільшенню частки обсягів виготовлення та реалізації тих видів продукції, виробництво й збут яких для відповідних підприємств є найбільш прибутковими. Це відбувається у випадку, коли підприємства, об'єднавшись у кластер, розподіляють між собою напрями своєї діяльності. Тоді кожне підприємство може зосередитися на виробництві тих видів продукції, прибутковість яких є для підприємства найбільш високою. Отже, формування кластеру за певних умов може підвищити ступінь спеціалізації його учасників, що забезпечуватиме підвищення прибутковості їх господарської діяльності;

6) зниження витрат певних видів ресурсів на виконання деяких видів операцій, пов'язаних із виготовленням та збутом продукції учасниками кластеру. Прикладом такого зниження може виступати економія ресурсів, пов'язаних із транспортуванням матеріалів та (або) готової продукції, внаслідок того, що учасники кластеру є між собою географічно близькими;

7) зниження ризику господарської діяльності підприємств. Таке зниження у разі входження підприємства до складу певного кластеру може бути обумовлено, зокрема, підвищенням стабільності надходжень матеріалів та інших видів ресурсів, а також зростанням рівня передбачуваності майбутнього попиту та цін на продукцію. Також джерелом зменшення ризику господарської діяльності підприємств, які входять до складу кластеру, може виступати не лише зменшення невизначеності, притаманної зовнішньому середовищу цих підприємств, але й підвищення їх здатності пристосовуватися до змін за рахунок покращення гнучкості та прогресивності виробничо-збутових процесів та їх ресурсного забезпечення.

Таким чином, можна виділити сім головних напрямів можливих переваг від входження суб'єктів підприємницької діяльності до складу кластерів. Проте, слід відзначити, що не завжди таке входження призводить лише до позитивних для підприємств наслідків одночасно за усіма переліченими вище їх напрямками. Зокрема, можливою є ситуація, за якої підприємство – учасник кластеру буде вимушене продавати свою продукцію іншому учаснику за більш низькою ціною, проте, згідно із довгостроковими контрактами і у значних обсягах. У цьому випадку підприємство, яке поставляє продукцію, втратить частину свого прибутку внаслідок зниження цін на продукцію, однак, може отримати додатковий економічний зиск внаслідок зростання обсягів збуту та зниження ризикованості комерційної діяльності.

З викладеного вище, зокрема, впливає той факт, що доцільність входження підприємства до складу певного кластеру повинна бути попередньо ретельно оціненою на засадах урахування усіх основних економічних наслідків такого входження. При цьому важливо, щоб таке оцінювання забезпечувало кількісне передбачення очікуваних змін величини фінансово-економічних результатів діяльності учасників транскордонного кластеру завдяки їх залучення до складу цього кластеру.

1.3. Організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів утворення та розвитку транскордонних кластерних структур

Формування транскордонних кластерів та їх подальший розвиток є складними процесами, перебіг яких є можливим лише за певних умов. Встановлення цих умов є важливим етапом розроблення загальної стратегії транскордонного співробітництва та пошуку шляхів його активізації на засадах побудови транскордонних кластерних структур.

Проте, спочатку слід відзначити, що під формуванням транскордонного кластеру у подальшому в цій роботі буде розумітися така послідовність дій, результатом якої є утворення об'єднання певних осіб, яке відповідає усім ключовим властивостям транскордонного кластеру, зокрема, тим його характеристикам, які перелічено у пропонованому трактуванні сутності цього виду економічних кластерів, наведеному раніше у підрозділі 1.1 цієї роботи.

Стосовно поняття розвитку транскордонних кластерів, то воно є більш складним, що зумовлено складністю категорії «економічний розвиток» у цілому. Проаналізувавши наукові праці, присвячені розкриттю сутності цієї категорії та визначенню притаманним їй властивостей, зокрема, роботи (Баранович, 2014; Геєць, 2015; Ємельянов, 2018; Козик та ін., 2013; Коновал, 2014; Міценко та Міщук, 2016; Погорелов, 2006; Тимощук, 2010 та ін.), нами було визначено такі характерні риси економічного розвитку такого об'єкта як транскордонний кластер:

- по-перше, економічний розвиток транскордонного кластеру повинен відображатися у певних кількісних та (або) якісних змінах у його складі та структурі. Зокрема, такими змінами можуть бути збільшення (в окремих випадках – зменшення) кількості учасників цього кластеру, економічний розвиток окремих з них, вдосконалення взаємозв'язків між учасниками тощо;

- по-друге, економічний розвиток транскордонного кластеру повинен мати властивість незворотності та послідовності. Зокрема, зміни, про які йшла мова вище, повинні бути достатньо стійкими та не мати циклічного характеру;

- по-третє, економічний розвиток транскордонного кластеру повинен забезпечуватися відповідним зростанням економічного потенціалу цього кластеру, тобто здатністю генерувати певну величину економічного та інших видів ефекту внаслідок функціонування транскордонного кластерного утворення;

- по-четверте, економічний розвиток транскордонного кластеру повинен відбуватися завдяки реалізації приросту його економічного потенціалу, який, своєю чергою, обумовлений позитивними кількісних та (або) якісних змінах у складі та структурі транскордонного кластеру.

Отже, з урахуванням викладеного вище, під економічним розвитком транскордонного кластеру слід розуміти кількісні та (або) якісні зміни у його складі та структурі, які призводять до зростання величини економічного потенціалу кластеру з подальшою її реалізацією.

Важливо відмітити той факт, що економічний розвиток може бути як керованим, так і некерованим. Стосовно керованого економічного розвитку транскордонного кластеру, то його можна представити як процес, що складається з таких основних етапів: збір та оброблення інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище кластеру; пошук резервів його економічного розвитку; розроблення стратегії економічного розвитку транскордонного кластеру; реалізація стратегії економічного розвитку транскордонного кластеру; збільшення його економічного потенціалу; реалізація економічного потенціалу транскордонного кластеру (рис. 1.3).

Повертаючись до питання організування процесу формування транскордонного кластерного утворення, слід відзначити дві головні умови успішного перебігу цього процесу, а саме:

- 1) наявність потенціалу формування транскордонного кластеру;
- 2) наявність необхідних видів забезпечення процесу такого формування.

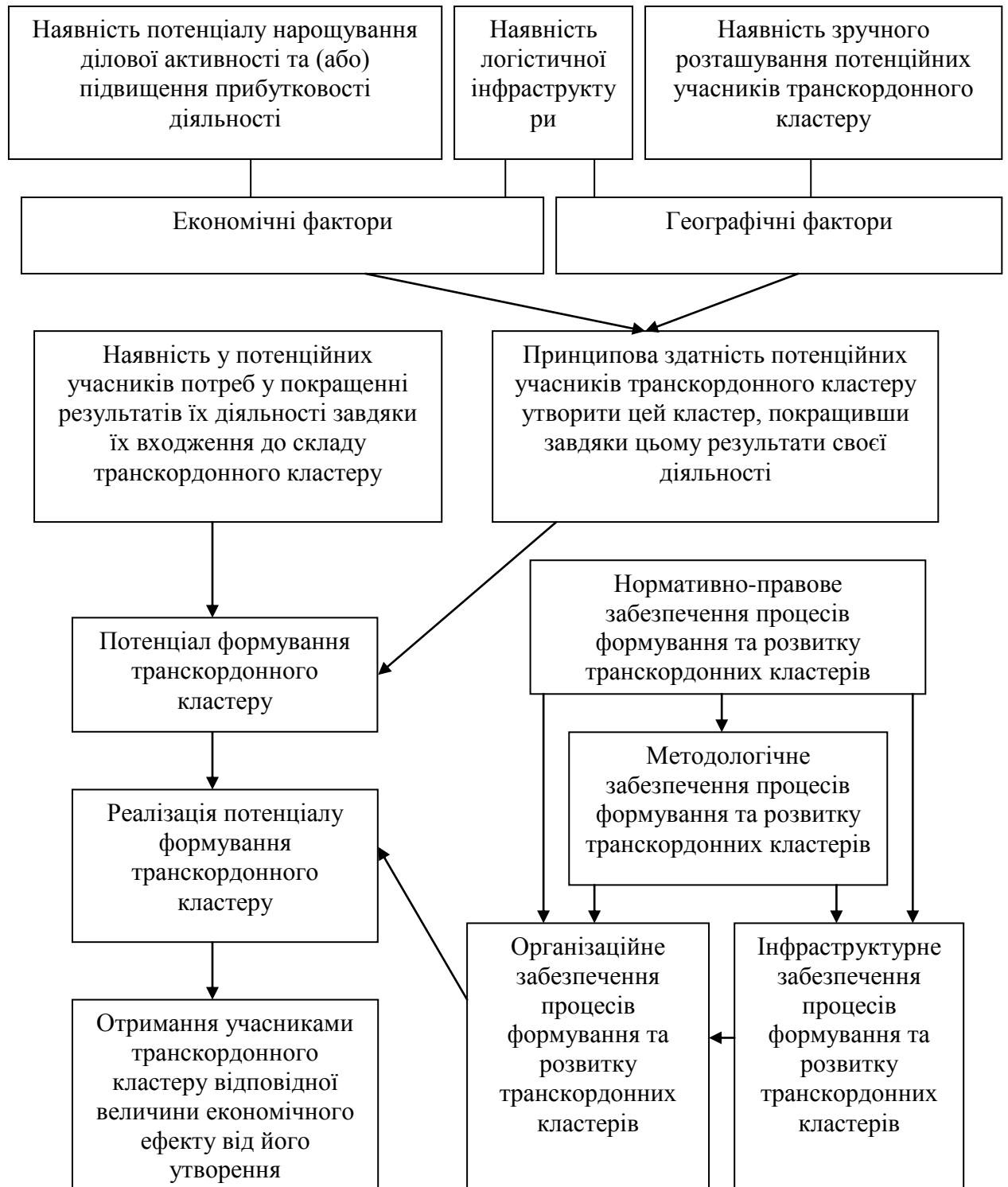

Рис. 1.3. Модель утворення та реалізації потенціалу формування транскордонного кластеру

Примітка: розроблено автором

Стосовно потенціалу формування транскордонного кластеру, то зміст та структура цього поняття значною мірою відповідає сутності категорії «економічний потенціал підприємства» (оскільки економічні кластери здебільшого формуються за рахунок суб'єктів господарської діяльності). На теперішній час поняття економічного потенціал підприємства докладно розглянуто в багатьох наукових працях, зокрема, у (Ємельянов, 2019; Лесик, 2015; Турило та Богачевська, 2014 та ін.). При цьому, залежно від думок конкретних науковців, цей потенціал ототожнюється як з сукупністю економічних ресурсів підприємства, так і з їх здатністю забезпечувати отримання певної величини фінансово-економічних результатів. Другий підхід видається більш узагальненим, тому його доцільно екстраполювати і на випадок транскордонного кластеру. Тоді під потенціалом формування транскордонного кластеру слід розуміти здатність певної кількості вітчизняних та зарубіжних суб'єктів задовольнити свої потреби в отриманні додаткової величини економічних та інших результатів своєї діяльності завдяки їх об'єднання в транскордонних кластер. Отже, потенціал формування транскордонного кластеру визначається двома головними чинниками: наявністю потреби суб'єктів в отриманні додаткової величини економічних та інших результатів своєї діяльності та принципової можливості задовольнити ці потреби за рахунок входження цих суб'єктів до складу транскордонного кластерного утворення. Своєю чергою, названа можливість формується під впливом відповідних географічних та економічних факторів.

Аналогічним чином можливо виконати тлумачення терміну «потенціал розвитку транскордонного кластеру». Під ним доцільно розуміти здатність транскордонного кластеру до якісних та (або) кількісних змін у його складі та структурі, які обумовлюватимуть економічний розвиток цього кластеру.

Проте, наявність потенціалу формування нового або розвитку існуючого транскордонного кластеру ще не гарантує того, що цей потенціал буде реалізованим на практиці. Це зумовлено тим, що, окрім наявності відповідного виду потенціалу, формування (розвиток) транскордонного кластерного

об'єднання потребує наявності системи забезпечення реалізації потенціалу такого формування (або розвитку). Ця система складається з чотирьох основних підсистем:

- організаційного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, яка являє собою сукупність посадових осіб та органів, відповідальних за розроблення, ухвалення та реалізацію управлінських рішень стосовно створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів;
- інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, яка являє собою сукупність суб'єктів економічної діяльності, що здійснюють забезпечення діяльності посадових осіб та органів, відповідальних за розроблення, ухвалення та реалізацію управлінських рішень стосовно створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів;
- методологічного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, що являє собою сукупність принципів, показників та методів, за допомогою яких відбувається збір, оброблення та перероблення інформації, необхідної для розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень стосовно створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів;
- нормативно-правового забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, яка являє собою сукупність нормативно-правових актів державних та регіональних органів влади у галузі кластерної політики та прикордонного співробітництва, що встановлюють правила та норми дій суб'єктів, які беруть участь у створенні нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів.

Слід відзначити, що між переліченими вище чотирма підсистемами забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів існують певні взаємозв'язки. Зокрема, інфраструктурне забезпечення цих процесів

значною мірою визначає рівень їх організаційного забезпечення. Своєю чергою, методологічне забезпечення процесів утворення й розвитку транскордонних кластерів справляє безпосередній вплив як на організаційне, так і на інфраструктурне забезпечення (оскільки обидві ці підсистеми загальної системи формування та розвитку транскордонних кластерів значною мірою користуються інструментарієм, яке надає підсистема методологічного забезпечення). Зрештою, підсистема нормативно-правового забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів справляє вплив на усі інші підсистеми забезпечення цих процесів.

Розглядаючи організаційне забезпечення формування транскордонних кластерних структур, перш за все необхідно розглянути організаційні структури управління цим процесом, тип яких, своєю чергою, значною мірою залежить від того, яким саме чином відбувається утворення транскордонних кластерів.

Особливості та порядок утворення економічних кластерів у цілому та транскордонних кластерів зокрема розглядалися у працях значної кількості дослідників, зокрема, у (Владіміров, 2008; Демченко, 2010; Шаров та Чикаренко, 2012 та ін.).

Так, у (Владіміров, 2008) запропоновано таку загальну послідовність формування економічного кластеру:

1) агітація й мотивування потенційних учасників, що, передовсім, передбачає формування набору ініціатив, які дають змогу виявити критичну масу тих малих і середніх підприємств, що мають подібні проблеми у бізнесі та досягли розуміння переваг кластеризації, та сформувати групу прибічників поєднання ділових зусиль для реалізації кластерних проектів залежно від рівня їх ризикованості;

2) формування та вибір загальної стратегії подальшого розвитку економічного кластеру, що ґрунтуються на результатах аналізування загальних проблем та можливостей й передбачає побудову єдиного для учасників кластеру робочого плану та встановлення структури зв'язків між ними;

3) розроблення пілотного проекту (проектів), у межах якого (яких) відпрацьовується належна взаємодія всередині сформованого кластеру (прикладом цих проектів є проекти спільного організування виставково-ярмаркового заходу, виготовлення загального каталогу певної продукції, закупівлі сировини тощо);

4) розроблення стратегічного проекту, який дає змогу досягти потрібного рівня спеціалізації й розподілу праці у створеному кластері та, крім того, створює можливості для ймовірного поєднання ресурсів, започаткування нових підприємств, реалізації оригінальних технологій, а також для підготовки спільного для даного кластера локального бренда;

5) перехід до етапу саморегуляції, за якого утворений кластер виходить на потрібний рівень незалежності, що робить неактуальною його зовнішню підтримку.

В. В. Демченко, розглядаючи послідовність формування біполярного транскордонного кластеру, подає такий алгоритм процесу цього формування:

1. Утворення й розвиток кластерів до певного їх рівня.

2. Налагодження контактів між учасниками кластеру. Цей процес розпочинають учасники кластерів самостійно чи за певного зовнішнього впливу (наприклад, за ініціативою регіональних органів влади).

3. Встановлення цілей майбутнього розвитку кластеру. Для прикладу, такими цілями можуть бути: розвиток взаємодії між виробничими, постачальницькими чи збутовими фірмами по обидва боки державного кордону; обмін ними досвідом та знаннями; здійснення трансферу технологій; проведення спільної промоції та маркетингу; розроблення й реалізація програм підвищення кваліфікації та ін.

4. Узгодження між учасниками кластеру загальних правил, процедур та стандартів управління взаємодією на транскордонному рівні. Серед іншого, мається на увазі забезпечення регулярних взаємозв'язків у транскордонній мережі, ухвалення рішень, фінансове забезпечення спільних заходів тощо.

5. Налагодження зв'язків та розвиток кооперації поміж учасниками кластерів з різних регіонів (Демченко, 2010).

Досліджуючи інституційно-організаційне забезпечення процесу створення муніципального кластеру, автори роботи (Шаров та Чикаренко, 2012) виділяють такі основні етапи цього процесу: здійснення ситуаційного та стратегічного аналізу; ініціація органом влади, бізнесом чи іншою організацією проекту з формування кластеру; детальне обговорення доцільності утворення кластеру; визначення правового поля утвореного кластеру, інституціоналізація його діяльності, розроблення пакету потрібних документів; визначення майбутнього складу учасників кластеру; створення команди для управління кластером (зокрема, координаційної ради); виконання зовнішньої експертизи та за необхідністю одержання висновку Антимонопольного комітету.

Узагальнюючи результати, отримані різними авторами стосовно вивчення закономірностей формування економічних кластерів та, зокрема, транскордонних кластерних утворень, видається доцільним виділення наступних основних способів такого формування:

1) коли ініціатива формування транскордонного кластеру виходить з боку певного суб'єкта, який у подальшому залучає до складу такого кластеру інших взаємопов'язаних з ним суб'єктів, передусім, постачальників, а також суб'єктів господарювання, які виконують обслуговуючу функцію. У цьому випадку організування процесу формування транскордонного кластеру здійснюють відповідні посадові особи та підрозділи апарату управління суб'єкта, який є ініціатором цього кластерного утворення;

2) коли ініціатива формування транскордонного кластеру виходить з боку певного суб'єкта, який у подальшому залучає до складу такого кластеру інших взаємопов'язаних з ним суб'єктів, а ті, своєю чергою, залучають до складу утворюваного кластеру деяких пов'язаних з ними осіб. У цьому випадку організаційна структура управління процесом утворення транскордонного кластеру може бути двох основних типів: включати лише відповідних посадових

осіб та підрозділи апаратів управління суб'єктів, які беруть участь у формуванні кластеру, та, окрім цього, включати спеціальний регулюючий орган, якому учасники кластеру делегуватимуть певну частину своїх повноважень стосовно формування транскордонного кластеру;

3) коли ядро формування транскордонного кластеру складають два його майбутнього учасника – вітчизняний та зарубіжний (або більша кількість, якщо транскордонний кластер створюється у прикордонних регіонах кількох країн, що межують між собою), які укладають угоду про створення транскордонного кластеру, а усі інші учасники вступають до складу кластеру за запрошенням цих двох учасників. У цьому випадку, як і у попередньому, організаційна структура управління процесом утворення транскордонного кластеру може бути двох описаних вище основних типів;

4) коли ядро формування транскордонного кластеру складають декілька (більше двох) його майбутніх учасників, що укладають угоду про створення транскордонного кластеру, а усі інші учасники вступають до складу кластеру за запрошенням цих учасників. У цьому випадку, як і у попередніх двох, організаційна структура управління процесом утворення транскордонного кластеру може бути двох описаних вище основних типів.

Слід також враховувати той факт, що утворення транскордонного кластеру може мати як спорадичний, так цілеспрямований характер. При цьому за спорадичного характеру процесу формування транскордонного кластеру спеціальний регулюючий орган апріорі не створюється.

Стосовно організаційних структур управління розвитком транскордонних кластерів, то, як впливає з результатів виконаного вище розгляду способів формування цих кластерів, ці структури можуть бути аналогічними до раніше описаних.

Загалом, якщо процеси формування та розвитку транскордонних кластерів мають цілеспрямований характер, то основними етапами цих процесів є такі (рис. 1.4): виокремлення суб'єктів, які виступатимуть ініціаторами утворення

Рис. 1.4. Послідовність процесів формування та розвитку транскордонних кластерів у разі їх цілеспрямованого характеру

Примітка: розроблено автором

транскордонного кластеру; встановлення цілей та завдань функціонування кластеру; розроблення стратегії його діяльності; визначення правил, за якими відбуватимуться взаємовідносини між учасниками кластеру; укладання угоди між засновниками кластеру; створення (за необхідності) координуючого органу (органів) кластеру; визначення критеріїв залучення до складу кластеру нових його учасників; встановлення суб'єктів – претендентів на входження до складу кластеру; оцінювання доцільності їх входження до складу кластеру; прийняття до складу транскордонного кластеру нових учасників (та, за необхідності, – виведення з його складу певних суб'єктів); періодичне вдосконалення (за необхідності) правил, за якими відбуватимуться взаємовідносини між учасниками кластеру.

Важливо також відмітити той факт, що незалежно від способів побудови у будь-якого економічного кластеру, у тому числі – у транскордонного кластерного утворення, існують керуюча та керована підсистеми. Своєю чергою, остання складається з основної та допоміжної керованих підсистем. Допоміжна керована підсистема являє собою частину інфраструктури, необхідної для функціонування економічного кластеру, яку включено до його складу. Проте, слід окремо виділяти інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку кластерів. Це забезпечення може часткове співпадати із інфраструктурою функціонування кластерного утворення й включати підприємства, установи, організації та окремих фізичних осіб, які здійснюють:

- 1) постачання відповідних видів ресурсів, які необхідні для забезпечення діяльності організаційної структури управління процесами формування та розвитку економічного кластеру (зокрема – транскордонного). До головних таких видів ресурсів слід віднести інформаційні, фінансові, технічні та матеріальні ресурси;

- 2) надання послуг, переважно консультативного, інжинірингового, страхувального та логістичного характеру, стосовно розроблення, ухвалення та

реалізації управлінських рішень щодо формування та розвитку економічного кластеру (зокрема – транскордонного).

Слід відзначити ту обставину, що результатом надання консультативних та інжинірингових послуг часто виступають певні масиви відомостей, тому з цих позицій наведені вище напрями функціонування інфраструктурного забезпечення процесів функціонування та розвитку транскордонних кластерів певною мірою перетинаються. Проте, слід враховувати, що під інформаційними ресурсами за першим з напрямів розуміється вхідна інформація, а за другим – вихідна, тобто відомості, які можуть бути безпосередньо використані при розробленні, ухваленні та реалізації управлінських рішень щодо формування та розвитку економічного кластеру (зокрема – транскордонного).

Таким чином, головними суб'єктами інфраструктурного забезпечення процесів утворення та розвитку транскордонних кластерних структур є:

- консалтингові та інжинірингові фірми – стосовно надання вхідної та вихідної інформації, необхідної для розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень. Зокрема, до такої інформації слід віднести відомості про: перелік транскордонних кластерів, які доцільно сформувати у тих чи інших прикордонних регіонах; орієнтовний склад цих кластерів; перелік учасників, яким доцільно приєднатися до вже існуючих на теперішній час транскордонних кластерів;

- банки та інші установи, які забезпечують засновників та учасників транскордонного кластеру фінансовими ресурсами, потрібними для його створення та розвитку;

- науково-дослідні установи, заклади вищої освіти, інші суб'єкти науково-технічної діяльності – стосовно методологічного забезпечення процесів розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень щодо створення та розвитку транскордонного кластеру;

- страхові компанії – стосовно надання страхових послуг засновникам та іншим учасникам транскордонного кластеру;

- лізингові компанії – стосовно надання лізингових послуг засновникам та іншим учасникам транскордонного кластеру;
- суб'єкти логістичної діяльності – стосовно надання логістичних послуг засновникам та іншим учасникам транскордонного кластеру;
- органи державної та місцевої влади – стосовно нормативно-правового забезпечення процесів розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень щодо створення та розвитку транскордонного кластеру.

Особливо велике значення для формування та розвитку транскордонних кластерів та інших економічних кластерних структур має їх належне фінансове забезпечення.

Згідно із Законом України “Про транскордонне співробітництво”, здійснення фінансового забезпечення проектів транскордонного співробітництва може виконуватися через такі основні механізми: 1) фінансування коштами Державного бюджету України; 2) проведення спільного фінансування завдяки залученню міжнародної технічної допомоги; 3) фінансування коштами місцевих бюджетів.

Не дивлячись на існування окремих спільних проектів, що реалізуються на українському прикордонні, наявний потенціал цього виду міжнародної співпраці досить слабо реалізовується, що переважно зумовлено недосконалістю існуючих в Україні на даний час механізмів та способів фінансування транскордонних проектів. При цьому фінансування цих проектів за кошти Державного бюджету практично не здійснюється (Мікула та Засадко, 2014), хоча ще в 2006 році Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року до пріоритетних завдань державної регіональної політики віднесла розвиток транскордонного співробітництва. Слід відзначити, що пріоритетним це завдання визначено і в подібній стратегії, розробленій на період до 2020 року.

Одними з інструментів реалізації цих стратегій були визначені Державні програми розвитку транскордонного співробітництва, відповідно на 2007-2010 рр. та 2011-2015 рр. Метою зазначених програм була активізація соціально-

економічного, науково-технічного, екологічного, культурного розвитку суб'єктів транскордонного співробітництва. Проте, у результаті недофінансування завдання та заходи зазначених державних програм не було виконано в повному обсязі.

За цей період також було відібрано на конкурсній основі проекти, для реалізації яких передбачалася державна фінансова підтримка відповідно до Закону України "Про транскордонне співробітництво". Однак, необхідного обсягу коштів на реалізацію зазначених проектів у державному бюджеті передбачено не було. Джерелами фінансування проектів транскордонного співробітництва стали переважно ресурси місцевих бюджетів і міжнародної технічної допомоги, зокрема програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства на 2007-2013 роки, а також кошти державного бюджету, які призначено для співфінансування великомасштабних інфраструктурних проектів, схвалених у рамках Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки.

У 2016 році затверджено третю Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на період 2016-2020 рр., метою якої було ефективно використання внутрішніх факторів розвитку і підвищення рівня конкурентоспроможності прикордонних регіонів України шляхом активізації та розвитку транскордонного співробітництва. Програмою передбачено реалізацію 25 проектів транскордонного співробітництва, які спрямовані на розвиток інфраструктури, прикордонних регіонів України, охорони навколишнього середовища. Основними джерелами їх фінансування повинні бути Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства і партнерства на 2007-2013 роки та Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки, а також державний та місцевий бюджети.

Загалом, як зазначається у (Длугопольський, 2003), світова практика впровадження кластер-концепції задля мінімізації ризиків та підвищення ініціативності передбачає певну структуру джерел фінансування формування та

розвитку кластерних систем, а саме – 30 % капіталовкладень повинен забезпечувати уряд, стільки ж – органи місцевої влади (зокрема, завдяки субсидуванню програм регіонального розвитку та емісії муніципальних цінних паперів), 30 % – підприємства, а також приватні інститути (зокрема, завдяки кредитуванню комерційних банків, внутрішньому інвестуванню, лізингу, позабюджетним фондам), 10% – іноземні інвестори.

З урахуванням важливості фінансового забезпечення кластерних ініціатив, низка науковців пропонують достатньо обґрунтовані рекомендації з вдосконалення параметрів цього забезпечення. Так, у цілому заслуговують позитивної оцінки пропозиції, представлені у (Татарінов, 2011), які стосуються машинобудівної галузі промисловості, однак, можуть бути розповсюдженими і на інші види економічної діяльності. До цих пропозицій віднесено:

- активну допомогу з боку органів влади, спрямовану на акумулювання грошових засобів з місцевого й регіонального бюджетів задля фінансування кластерного проекту;

- видачу гранту, який призначено для виконання етапу практичного здійснення кластерного проекту;

- сплату державою відсотків (у повному обсязі або частково) за кредитами й іншими позиками, що будуть залучені учасниками кластерного утворення на етапі його формування або надання кластеру певної величини позики за ставкою, що є нижчою за ринкову;

- страхування з боку держави коштів приватних інвесторів, що будуть спрямовані у фінансування кластерного проекту. Це дасть змогу більш широко залучати інвесторів до участі у формуванні кластерного об'єднання;

- пряме стимулювання завдяки наданню дотацій й цільових субсидій на розвиток певних різновидів діяльності підприємств – учасників кластеру;

- звільнення учасників кластеру від сплати до бюджету ПДВ та прибуткового податку на період становлення кластеру (3–5 років) за умови, що

зеконмлені кошти спрямовуються на зростання обсягів виробництва й подальший розвиток кластеру;

– встановлення деякої відсоткової надбавки в структурі тарифу (як гуртового, так і роздрібного) на електричну енергію. Отримані внаслідок цього кошти переказуватимуться на рахунки учасників кластерного об'єднання для їх цільового використання, тобто для виконання учасниками кластеру поставлених ними завдань;

– розроблення за підтримки органів влади програми, яка передбачатиме переважне споживання продукції, яку виробляють та реалізують підприємства – учасники кластеру, вітчизняними підприємствами, що позитивно відобразиться на зміцненні внутрішнього ринку. Це є актуальним на сьогодні, оскільки без створення й захисту внутрішнього ринку неможливий ефективний подальший розвиток вітчизняної економіки, зокрема, таких науковомістких галузей промисловості, як машинобудування.

Слід також відзначити важливість такого елементу інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів як логістична інфраструктура.

Розвинена логістична інфраструктура має важливе значення для ефективного функціонування економіки на засадах визначення місця розташування економічної діяльності, а також типів цих видів діяльності, які можуть бути здійснені в кожному конкретному випадку. Високорозвинена логістична інфраструктура знижує вплив відстані між регіонами, забезпечує інтеграцію національного ринку й низьку вартість транспортування вантажів на ринки інших держав та регіонів. Високий рівень розвитку інфраструктури впливає на економічне зростання регіонів, сприяє скороченню бідності. Належним чином побудована транспортна і комунікаційна інфраструктура сприяє забезпеченню доступу населення та підприємств менш розвинених міст та інших населених пунктів до господарських процесів. При цьому головними проблемами фактично усіх структурних елементів наявної логістичної інфраструктури в Україні є

високий ступінь її фізичного зношення та морального старіння. Фактично, існуюча логістична інфраструктура усіх різновидів транспорту багато років належно не підтримувалася, не відбувалося її оновлювання і зараз ця інфраструктура не відповідає основним вимогам, які висуваються міжнародними логістичними операторами (Карий та Подвальна, 2017).

Слід наголосити на тому, що сучасні ринкові умови господарювання вимагають від України створення конкурентоздатної логістичної системи із подальшим її входженням у міжнародну світову макрологістичну систему, яка дасть змогу Україні сформувати як конкурентоздатну транспортну систему, так і ефективну інфраструктуру, посилити наявні міжнародні зв'язки із іншими регіонами та країнами (Партола, 2016).

Також варто відзначити той факт, що логістична інфраструктура сама по собі може складати ядро певного логістичного транскордонного кластеру. Під цим кластером доцільно розуміти сукупність автотранспортних регіональних підприємств, а також представників підприємств інших різновидів транспорту, ліцензійних складів, логістичних фірм, органів регіональної влади та науково-дослідних установ, яка являє собою форму асоціативного утворення із адекватним фінансуванням завдяки внескам учасників, діючою інфраструктурою, належними комунікаційними зв'язками, які посилюють взаємодію й переваги у порівнянні із іншими конкурентами, що дає змогу підвищити рівень інвестиційної привабливості регіону та забезпечити його стійкий розвиток (Карий та Подвальна, 2017).

Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що, з одного боку, логістичні кластери впливають на розвиток транспортної системи, а, з іншого боку, ефективні торговельна та транспортна логістичні системи є ключовими передумовами формування та розвитку таких структур як транскордонні кластери. Та попри те, що в Україні є наявний потенціал розвитку логістичних послуг, створені та функціонують логістичні кластери, все ж державі варто

звернути увагу на покращення якості транспортної інфраструктури та послуг, доступних вантажоперевізникам і постачальникам логістичних послуг.

Таким чином, інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів є доволі різноманітним та складним для управлінських впливів, що є однією з причин, яка гальмує утворення транскордонних кластерних структур в Україні.

Висновки за розділом 1

1. Доцільно запропонувати таке трактування поняття «транскордонний кластер» – це модель кластерної організації, яка передбачає локалізацію взаємопов'язаних підприємств та інституцій на транскордонній території, дозволяє реалізувати якнайкращий взаємозв'язок виробництва, науково-технологічного потенціалу, маркетингу, попиту споживачів та визначає спрямованість і темпи інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та ефективності виробництва в цілому.

2. Утворення транскордонного кластеру повинно базуватися на сукупності принципів, які повинні брати до уваги як потенційні учасники цього кластеру, так і регулюючі органи. Зокрема, до головних таких принципів доцільно віднести принципи: добровільності, взаємної вигідності, довгостроковості, ефективності, стійкості, урегульованості, системності, адаптованості, поінформованості, інноваційності та обмеженої ризикованості.

3. За місцем виникнення стимулу до утворення кластеру транскордонні кластери поділятимуться на ті, стимул до утворення яких виник у їх внутрішньому середовищі та ті, стимул до утворення яких виник у їх зовнішньому середовищі. Водночас, за рівнем керованості кластером можна виділити три його типи, а саме – кластери з високим рівнем централізації управління ними; кластери із середнім рівнем централізації; кластери із низьким рівнем централізації. Окрім того, видається доцільним доповнити існуючу

класифікацію транскордонних кластерних структур, зокрема, на засадах їх поділу за такими ознаками: за галузевою належністю (галузеві, міжгалузеві); за характером формування кластерного ядра (на базі малих та середніх підприємств; навколо великих корпорацій); за характером зв'язків (промислові; дослідні; змішані).

4. Утворення кластерів дає підприємствам, які є їхніми учасниками, такі головні переваги: доступ до додаткових ресурсів; можливість отримувати певні ресурси за більш низькою ціною або використовувати їх з меншими витратами; отримання доступу до додаткових послуг; отримання доступу до більш дешевих послуг; вдосконалення виробничої програми та асортиментної політики підприємств; зниження витрат певних видів ресурсів; зниження ризику господарської діяльності підприємств.

5. Якщо процеси формування та розвитку транскордонних кластерів мають цілеспрямований характер, то основними етапами цих процесів є такі: виокремлення суб'єктів, які виступатимуть ініціаторами утворення транскордонного кластеру; встановлення цілей та завдань функціонування кластеру; розроблення стратегії його діяльності; визначення правил, за якими відбуватимуться взаємовідносини між учасниками кластеру; укладання угоди між засновниками кластеру; створення (за необхідності) координуючого органу (органів) кластеру; визначення критеріїв залучення до складу кластеру нових його учасників; встановлення суб'єктів – претендентів на входження до складу кластеру; оцінювання доцільності їх входження до складу кластеру; прийняття до складу транскордонного кластеру нових учасників (та, за необхідності, – виведення з його складу певних суб'єктів); періодичне вдосконалення (за необхідності) правил, за якими відбуватимуться взаємовідносини між учасниками кластеру.

Основні результати, отримані у цьому розділі, опубліковані в авторських працях (Мищишин, О. Л. та Козик, В. В., 2017; Мищишин, О. Л., 2015b; Мищишин, О. Л., 2015c та ін.)

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЧИННИКІВ І МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ

2.1. Групування чинників та механізмів формування та розвитку транскордонних кластерних структур

Забезпечення стійкого розвитку економіки України потребує утворення нових організаційних структур, які дають змогу покращити взаємодію між учасниками господарських процесів та досягти синергетичного ефекту. Як зазначалося у попередньому розділі роботи, однією з можливих форм встановлення дієвих взаємозв'язків між суб'єктами господарювання є утворення економічних кластерів; при цьому такі кластери можуть містити учасників із сусідніх країн, тобто бути транскордонними (Добрива, 2013; Зарічна, 2018; Кірова, 2014; Коваленко, 2016 та ін.). Для того, щоб утворення транскордонного кластеру або входження певної особи до складу вже існуючого такого кластеру було доцільним, це входження повинно забезпечувати належну величину економічного, соціального та інших видів ефектів для його потенційного учасника (учасників). Проте, оцінювання очікуваної величини таких ефектів внаслідок утворення нового або розвитку існуючого транскордонного кластеру ускладнено існуванням значної кількості чинників, що обумовлюють цю величину. Тому обґрунтування доцільності створення нового або розвитку існуючого транскордонного кластеру повинно базуватися на попередньому виокремленні та групуванні головних чинників, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур.

При цьому, як показує досвід господарювання, далеко не усі підприємства, організації та установи є учасниками економічних кластерів, зокрема і транскордонних кластерів. З іншого боку, не усі діючі кластери успішно функціонують та розвиваються. Отже, існують певні фактори, які обумовлюють

формування нових транскордонних кластерів та сприяють розвитку вже існуючих таких кластерів. Тому завдання полягає у тому, щоб виокремити такі фактори та здійснити їх класифікацію.

Насамперед, необхідно відзначити той факт, що доцільність формування нового або розвитку існуючого транскордонного кластеру повинна бути оцінена з точки зору таких зацікавлених осіб:

1) підприємств, для яких входження до складу транскордонного кластеру може надати можливість збільшити фінансові результати господарської діяльності, скоротити рівень її ризикованості та на підставі цього забезпечити підвищення власної капіталізації. Також підприємства можуть прагнути досягати і інші цілі своєї діяльності, зокрема, соціальні;

2) організацій, які здійснюють розроблення нововведень, для яких входження до складу транскордонного кластеру може надавати можливість здійснення комерціалізації розроблених ними нововведень та отримання необхідних обсягів економічних ресурсів для продовження провадження своєї інноваційної діяльності;

3) державні та регіональні органи влади та суспільство у цілому, для яких створення нових та розвиток існуючих транскордонних кластерів може бути цікавим з точки зору отримання соціального (створення нових робочих місць, покращення умов праці, підвищення рівня її оплати), бюджетного (зростання податкових та інших обов'язкових платежів) та екологічного (покращення стану навколишнього природного середовища) ефектів;

4) суб'єкти ринкової інфраструктури, зокрема фінансові установи, для яких створення нових та розвиток існуючих транскордонних кластерів надає можливість збільшити обсяги господарської діяльності та отримуваних прибутків.

Таким чином, можливо назвати чотири головних види ефекту від формування нових та розвитку діючих транскордонних кластерів, а саме – економічний, соціальний, бюджетний та екологічний. Відповідно, можливо виділити першу групу чинників, які впливають на процеси формування та

розвитку транскордонних кластерних структур, а саме – наявну потребу зацікавлених осіб в отриманні певного ефекту (рис. 2.1). При цьому, очевидно, що потреба така, загалом, існує завжди, а питання полягає у тому, наскільки вона на даний час є гострою. Наприклад, можлива ситуація, коли у певному транскордонному регіоні держави існує великий рівень безробіття та значна кількість збиткових підприємств. Отже, у цьому випадку існує гостра потреба у подоланні відповідних негативних явищ, яке може (хоча і не обов'язково) відбутися завдяки створенню та розвитку у цьому регіоні транскордонних кластерних структур.

При цьому важливо наголосити на тому, що існує ієрархія чинників, які обумовлюють потребу зацікавлених осіб в отриманні певного ефекту. Зокрема, стосовно отримання підприємствами економічного ефекту, то, як вже зазначалося раніше, потреба у цьому може бути поділена на два складника – потребу у зростанні величини фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання та потребу в зниженні рівня ризикованості цієї діяльності. Своєю чергою, потреба у збільшенні величини фінансових результатів діяльності може бути представлена як така, що складається з трьох складників – потреби у зростанні фізичних обсягів виробництва та збуту продукції та (або) зміни її асортименту, потреби у зниженні питомої собівартості продукції та потреби у збільшенні цін на неї. Очевидно, однак, що доволі часто потреби, які знаходяться на одному рівні їх ієрархії, не можуть бути повністю задоволені одночасно. Зокрема, можлива ситуація, за якої зростання величини фінансових результатів господарської діяльності підприємств у разі реалізації певних заходів, спрямованих на таке зростання, супроводжується не зниженням, а підвищенням рівня економічного ризику функціонування цих підприємств.

Друга група чинників, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур, являє собою сукупність засобів, за допомогою яких ці процеси можуть забезпечити отримання зацікавленими особами відповідних видів ефектів. Зокрема, такими засобами можуть виступати:

Рис. 2.1. Групування чинників, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур
Примітка: розроблено автором

- формування нового транскордонного кластеру;
- збільшення кількості учасників існуючого транскордонного кластеру;
- збільшення кількості зв'язків між учасниками існуючого транскордонного кластеру;
- покращення координації діяльності учасників існуючого транскордонного кластеру;
- покращення якості зв'язків між учасниками існуючого транскордонного кластеру, зокрема, завдяки більш обґрунтованому процесу укладання угод між ними.

Таким чином, наявність чинників другої групи свідчить про те, що формування та розвиток транскордонних кластерних структур можуть у принципі принаймні частково задовольнити потребу зацікавлених осіб в отриманні певних видів ефектів. Водночас, рівень цього задоволення у кожному конкретному випадку буде різним і залежати, серед іншого, від того, наскільки гострою є потреба в отриманні певних ефектів.

Той факт, що утворення нового або розвиток діючого транскордонного кластеру може у принципі задовольнити потребу зацікавлених осіб в отриманні ними ефектів, ще не означає реалізації програми такого утворення або розвитку на практиці. Цілком можливою є ситуація, за якої формування або розвиток транскордонного кластеру може надати суттєвий економічний та (або) інший ефект, однак, на практиці такого формування або розвитку не відбувається. Така ситуація може бути обумовлена недостатнім рівнем ще двох груп чинників, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур, а саме: наявності організаційного та інфраструктурного забезпечення та наявності належного методологічного та нормативно-правового забезпечення цих процесів.

Стосовно наявності організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, то ця група чинників включає такі:

– наявність органів та окремих осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку транскордонних кластерів. Необхідно відзначити, що ці органи та особи можуть як входити до складу відповідних кластерів, так і знаходитися поза ними;

– наявність належного рівня компетентності органів та окремих осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку транскордонних кластерів, стосовно правильного та ефективного організування цих процесів;

– наявність організаційної структури управління процесами формування та розвитку транскордонних кластерів (зокрема, належним чином побудованих взаємозв'язків між органами та посадовими особами, які здійснюють таке управління);

– наявність здатності існуючих та потенційних учасників транскордонних кластерів до самостійного налагодження взаємозв'язків між собою;

– наявність у існуючих та потенційних учасників транскордонних кластерів належного рівня компетентності у сфері формування та розвитку цих кластерів;

– наявність належної інфраструктури, необхідної для забезпечення формування та розвитку транскордонних кластерів;

– наявність належного рівня компетентності осіб, які надають послуги із інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів, стосовно правильності та ефективності такого забезпечення.

Слід відзначити, що не усі перелічені чинники третьої групи можуть бути однаково важливими у різних ситуаціях, у яких можуть опинитися існуючі та потенційні учасники транскордонних кластерів. Зокрема, далеко не завжди створення та розвиток транскордонних кластерних утворень потребує наявності відповідної організаційної структури управління цими процесами. Можливою є ситуація, за якої створення транскордонних кластерів відбувається виключно завдяки укладанню договорів між їх майбутніми учасниками без залучення координаційних органів. За таких умов важливого значення набуває чинник

наявності здатності існуючих та потенційних учасників транскордонних кластерів до самостійного налагодження взаємозв'язків між собою.

Зрештою, щодо четвертої групи чинників, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур, а саме – наявності належного методологічного та нормативно-правового забезпечення цих процесів, то до цих чинників слід, насамперед, такі:

- наявність та рівень методологічного забезпечення органів та окремих осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку транскордонних кластерів;

- наявність та рівень методологічного забезпечення потенційних учасників транскордонних кластерів стосовно їх формування та розвитку;

- наявність та рівень методологічного забезпечення суб'єктів інфраструктури транскордонних кластерів стосовно їх формування та розвитку;

- наявність та рівень нормативно-правового забезпечення органів та окремих осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку транскордонних кластерів;

- наявність та рівень нормативно-правового забезпечення потенційних учасників транскордонних кластерів стосовно їх формування та розвитку;

- наявність та рівень нормативно-правового забезпечення суб'єктів інфраструктури транскордонних кластерів стосовно їх формування та розвитку.

Необхідно відмітити існування певного зв'язку між переліченими вище чинниками третьої та четвертої груп. Дійсно, від наявності та рівня методологічного та нормативно-правового забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів безпосередньо залежить здатність відповідних органів, посадових осіб та учасників цих кластерів до ефективного організування процесів їх утворення, функціонування та подальшого розвитку. При цьому методологічне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів повинно бути поставленим на наукову основу, тобто

виробниками цього забезпечення повинні виступати науковці, що є компетентними спеціалістами у відповідних питаннях.

Необхідно відмітити той факт, що, окрім перелічених вище чотирьох груп факторів, які справляють вплив на формування та розвиток транскордонних кластерних систем, існує також і п'ята група таких факторів, а саме – економіко-географічні чинники. Специфікою цієї п'ятої групи чинників впливу на процеси утворення й розвитку транскордонних кластерів є те, що, на відміну від перших чотирьох груп таких чинників, вплив економіко-географічних факторів є не прямим, а опосередкованим (див. рис. 1.3 у розділі 1). Інакше кажучи, економіко-географічні фактори справляють вплив на формування та розвиток транскордонних кластерних утворень не напряму, а через наявність засобів, за допомогою яких формування та розвиток транскордонних кластерів можуть забезпечити отримання певних ефектів. При цьому до головних підгруп групи економіко-географічних факторів слід віднести такі:

- наявність потенціалу нарощування ділової активності та (або) підвищення прибутковості діяльності підприємств, установ та організацій, що знаходяться у прикордонних регіонах, на засадах створення та (або) розвитку транскордонних кластерів;
- наявність логістичної інфраструктури, що дає змогу здійснювати матеріальні, фінансові та інформаційні потоки між учасниками транскордонних кластерів, зокрема, наявність усіх необхідних транспортних комунікацій, пунктів перетину державного кордону тощо;
- наявність зручного розташування потенційних учасників транскордонного кластеру, зокрема, наявність достатньої довжини державного кордону, близькість учасників транскордонного кластеру до джерел необхідних ним ресурсів та ринків збуту їх продукції тощо.

Розглянемо більш детально чинники, які беруть участь у формуванні економічного ефекту від формування та розвитку транскордонних кластерів. При

цьому слід зауважити, що у цій роботі зазначений ефект буде ототожнюватися з надприбутком учасників кластерів. Його величина являє собою різницю між фактичним обсягом прибутку підприємства та мінімально припустимим з точки зору його власників обсягом цього прибутку. Своєю чергою, мінімально припустимий з точки зору власників підприємства обсяг його прибутку визначається як добуток середньорічної величини активів підприємства та мінімально припустимої для його власників норми прибутковості інвестицій. Ця норма, загалом, повинна встановлюватися власниками та менеджерами підприємства самостійно та включати безризикову норму прибутковості інвестицій, а також різноманітні надбавки до неї, серед яких найбільш значною є надбавка за ризикованість господарської діяльності.

Стосовно врахування чинників, які обумовлюють економічну ефективність утворення кластеру, то таке врахування повинно базуватися на попередньому групуванні цих чинників, а також на встановленні зв'язків між ними. При цьому доцільно побудувати модель взаємозв'язків між цими чинниками та їх групами, яка має ієрархічний характер і містить три рівня, а саме (рис. 2.2):

1. Базовий рівень, який включає сім чинників, які лежать в основі формування економічної ефективності утворення кластеру. Ці чинники відповідають переліченим вище у підрозділі 1.2 цієї роботи напрямом можливих переваг від входження підприємств до складу кластерних структур. Отже, до чинників базового рівня слід віднести такі, як: зміна обсягів ресурсного забезпечення господарської діяльності підприємств; зміна цін на ресурси та витрат, пов'язаних із використанням ресурсів підприємствами; зміна обсягів послуг, результати яких купуватимуться підприємствами; зміна цін (тарифів) на послуги, які купуватимуться суб'єктами господарювання; зміна виробничої програми та асортиментної політики підприємств; зміна норм витрат певних видів економічних ресурсів на виконання деяких видів операцій, пов'язаних із виготовленням та збутом продукції підприємств; зміна рівня ризику господарської діяльності.

Рис. 2.2. Модель взаємозв'язків між чинниками, які обумовлюють економічну ефективність утворення кластеру

Примітка: розроблено автором

2. Середній рівень, який містить чинники, які є похідними від чинників базового рівня. Ці чинники включають: зміну обсягів господарської діяльності (насамперед, доходів від реалізації продукції); зміну прибутковості господарської діяльності; зміну вартісної величини активів та зміну норми прибутковості інвестицій. Необхідно відзначити, що між усіма переліченими чинниками існує певний взаємозв'язок. Зокрема, зміна обсягів господарської діяльності, як правило, справляє вплив на її прибутковість. Своєю чергою, зміна величини

активів підприємства може обумовити зміну величини його доходів. Зрештою, зміна норми прибутковості інвестицій може викликати зміну величини активів підприємства (зокрема, із зменшенням цієї норми схильність підприємства до нарощування активів повинна зростати).

3. Вищий рівень, який містить чинники, які безпосередньо впливають на зміну надприбутку підприємства внаслідок його входження до складу певного кластеру. До цих чинників належать зміна прибутку підприємства та зміна мінімально припустимої з точки зору власників підприємства величини його прибутку.

Отже, якщо розглядати взаємозв'язок між першим та другим рівнями чинників впливу на економічну ефективність входження підприємства до складу певного кластерного об'єднання, то з'являється можливість поділу чинників другого рівня на чотири групи, а саме на: фактори, які обумовлюють вплив на обсяги господарської діяльності учасників кластеру; фактори, які впливають на прибутковість цієї діяльності; фактори, які справляють вплив на обсяг активів учасників кластеру; фактори, які впливають на норму прибутковості інвестицій, прийнятну для учасників кластеру. При цьому можливою є ситуація, за якої один і той самий чинник першого рівня ієрархії чинників справляє вплив на декілька чинників другого рівня.

Вплив одних і тих самих чинників на процеси утворення та розвиток транскордонних кластерів може відрізнитися не лише тому, що міра цього впливу є різною, але й тому що існує багато різних механізмів перебігу вищеназваних процесів. Отже, доцільно виокремити поняття механізмів формування, функціонування та розвитку транскордонних кластерів.

Слід відзначити, що, з етимологічної точки зору поняття «механізм» має грецьке походження і виступає синонімом слова «машина». Під останнім розуміють певну сукупність тіл, які виконуючи потрібні рухи, знаходяться при цьому в рухливому зв'язку та, окрім того, є дотичними між собою. При цьому в словнику (Ожегов С. І. та Шведова Н. Ю., 1999) наводяться три найбільш

розповсюджені в сучасній філологічній науці підходи до тлумачення поняття «механізм», а саме подаються три такі його трактування:

1) механізм є внутрішнім улаштуванням (системою ланок) машини, приладу, апарату, агрегату, що приводить їх у дію;

2) механізм є системою, устроєм, що визначають порядок певного виду діяльності;

3) механізм є послідовністю станів, процесів, яка визначає собою деяку дію або явище.

Також слід вказати на існування значної кількості наукових праць, присвячених дослідженню сутності поняття «механізм» у контексті функціонування економічних систем (Гладій, 2005; Ємельянов, 2019; Сич та Сугоняко, 2011; Смолій, 2010; Салімов, 2000 та ін). Базуючись на результатах досліджень, викладених у цих праці, можливо запропонувати таке визначення терміну «механізм формування, функціонування та розвитку транскордонних кластерів» – це впорядкована сукупність учасників транскордонного кластеру та послідовностей дій кожного з них у процесі налагодження, реалізації та вдосконалення взаємозв'язків як між ними (тобто у середині кластеру), а також із зовнішнім середовищем кластеру задля забезпечення досягнення цілей його діяльності.

Враховуючи значну кількість механізмів формування, функціонування та розвитку транскордонних кластерів, доцільним є поділ цих механізмів за різними класифікаційними ознаками. Зокрема, можливим є виділення таких видів цих механізмів (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Групування механізмів формування, функціонування та розвитку транскордонних кластерів

Ознаки групування	Види транскордонних кластерів
1	2
1. За порядком утворення	1.1. Спорадичні механізми утворення транскордонних кластерів
	1.2. Цілеспрямовані механізми утворення транскордонних кластерів

Продовження табл. 2.1

1	2
2. За місцем виникнення ініціативи утворити транскордонний кластер	2.1. Механізми з вітчизняною ініціативою утворення
	2.2. Механізми із зарубіжною ініціативою утворення
	2.3. Механізми формування із одночасно вітчизняною та зарубіжною ініціативами утворення
3. На наявність участі органів державної (регіональної) влади у процесі утворення	3.1. Механізми утворення за участю органів державної (регіональної) влади
	3.2. Механізми утворення без участі органів державної (регіональної) влади
4. За способом утворення	4.1. Гомогенні
	4.2. Гетерогенні
	4.3. Змішані
5. За ступенем централізації механізмів формування, функціонування та розвитку	5.1. Централізовані механізми
	5.2. Слабко централізовані механізми
	5.3. Децентралізовані механізми
6. За наявність головної ланки	6.1. Механізми функціонування, що передбачають наявність однієї головної ланки
	6.2. Механізми функціонування, що передбачають наявність декількох головних ланок
	6.3. Механізми функціонування, що не передбачають наявність жодної головної ланки
7. За довжиною найдовшого з ланцюжків поставок у межах кластеру	7.1. Багатоланкові механізми функціонування
	7.2. Двохланкові механізми функціонування
	7.3. Одноланкові механізми функціонування
8. За наявність координаційного органу	8.1. Механізми з координаційним органом
	8.2. Механізми без координаційного органу
9. За рівнем стійкості	9.1. Стійкі
	9.2. Нестійкі
10. За здатністю продукувати нововведення	10.1. Інноваційно утворюючі механізми
	10.2. Інноваційно не утворюючі механізми
11. За наявність (або можливістю) змін у процесі функціонування	11.1. Статичні механізми
	11.2. Динамічні механізми
12. За видами діяльності, якими займатиметься кластер	12.1. Механізми, що передбачають здійснення операційної діяльності
	12.2. Механізми, що передбачають здійснення фінансово-інвестиційної діяльності
	12.3. Механізми, що передбачають одночасне здійснення усіх основних видів господарської діяльності
13. За кількістю головних цілей механізму	13.1. Механізми, що ставлять за мету одну головну ціль
	13.2. Механізми, що ставлять за мету декілька цілей
14. За способом розвитку кластеру	14.1. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки збільшенню кількості учасників існуючого кластеру
	14.2. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки збільшенню кількості зв'язків між учасниками кластеру
	14.3. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки покращенню координації діяльності учасників кластеру
	14.4. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки покращенню якості зв'язків між учасниками кластеру

Примітка: розроблено автором

1. За порядком утворення:

1.1. Спорадичні механізми утворення транскордонних кластерів, які передбачають формування таких кластерів у процесі поглиблення взаємозв'язків між контрагентами без попередньо встановленої мети сформувати транскордонне кластерне утворення;

1.2. Цілеспрямовані механізми утворення, які передбачають попереднє створення проекту формування транскордонного кластеру;

2. За місцем виникнення ініціативи утворити транскордонний кластер:

2.1. Механізми з вітчизняною ініціативою утворення кластеру, в яких ініціатива утворення транскордонного кластеру походить від вітчизняної особи;

2.2. Механізми із зарубіжною ініціативою утворення кластеру, в яких ініціатива утворення транскордонного кластеру походить від іноземної особи;

2.3. Механізми формування кластеру із одночасно вітчизняною та зарубіжною ініціативами утворення;

3. На наявність участі органів державної (регіональної) влади у процесі утворення:

3.1. Механізми утворення за участю органів державної (регіональної) влади, у яких ці органи беруть безпосередню участь у формуванні транскордонних кластерів, зокрема, надають допомогу у вигляді організаційного, інфраструктурного, методологічного та інших форм забезпечення процесу такого формування;

3.2. Механізми утворення без участі органів державної (регіональної) влади, у яких ці органи не беруть безпосередню участь у формуванні транскордонних кластерів;

4. За способом утворення:

4.1. Гомогенні, за якими кластер формується з підприємств однієї галузі;

4.2. Гетерогенні, за якими кластер формується з підприємств декількох галузей;

4.3. Змішані;

5. За ступенем централізації механізмів формування та розвитку кластерів:

5.1. Централізовані механізми, що передбачають наявність органів управління процесами формування та розвитку кластерів, рішення яких є обов'язковими для учасників кластерних утворень;

5.2. Слабко централізовані механізми, що передбачають наявність органів управління процесами формування та розвитку кластерів, рішення яких мають рекомендаційний (індикативний) характер для учасників кластерних утворень;

5.3. Децентралізовані механізми, що не передбачають наявність органів управління процесами формування та розвитку кластерів;

6. За наявністю головної ланки:

6.1. Механізми функціонування, що передбачають наявність однієї головної ланки. У цих механізмах передбачається, що у складі транскордонних кластерів знаходиться підприємство (організація, установа), без наявності якого функціонування кластерів втрачає сенс;

6.2. Механізми функціонування, що передбачають наявність декількох головних ланок. У цих механізмах передбачається, що у складі транскордонних кластерів знаходяться декілька підприємств (організацій, установ), без наявності яких функціонування кластерів втрачає сенс;

6.3. Механізми функціонування, що не передбачають наявність жодної головної ланки. У цих механізмах функціонування транскордонних кластерів не існує ключових підприємств (організацій, установ), що відіграють головну роль у функціонуванні цих кластерів;

7. За довжиною найдовшого з ланцюжків поставок у межах кластеру:

7.1. Багатоланкові механізми функціонування, згідно яких у середині транскордонного кластеру принаймні один продукт у процесі обробки проходить декілька етапів, кожен з яких здійснює окремий учасник кластеру;

7.2. Двохланкові механізми функціонування, згідно яких у середині транскордонного кластеру принаймні один продукт у процесі обробки проходить два етапи;

7.3. Одноланкові механізми функціонування, згідно яких у середині транскордонного кластеру будь-який продукт проходить лише один етап;

8. За наявності представницько-координаційного органу:

8.1. Механізми з представницько-координаційним органом, які передбачають, що у структурі транскордонного кластеру існує орган, який координує діяльність його учасників та представляє їх інтереси у зовнішньому середовищі кластеру;

8.2. Механізми без представницько-координаційного органу;

9. За рівнем стійкості:

9.1. Стійкі, які забезпечують вигоду від входження до них усім учасникам і не потребують на даний час залучення нових учасників; при цьому ці умови зберігаються і при відносно незначних змінах у зовнішньому середовищі кластеру;

9.2. Нестійкі, які не забезпечують вигоду від входження до них усім учасникам або (та) потребують на даний час залучення нових учасників;

10. За здатністю продукувати нововведення:

10.1. Інноваційно утворюючі механізми, у склад якого входять підприємства, установи та організації, здатні створювати та комерціаналізувати нововведення;

10.2. Інноваційно не утворюючі механізми, у склад яких не входять підприємства, установи та організації, здатні створювати та комерціаналізувати нововведення;

11. За наявності (або можливістю) змін у процесі функціонування:

11.1. Статичні механізми, які останнім часом не змінюються та не мають наявного потенціалу до змін у найближчий період;

11.2. Динамічні механізми, які останнім часом змінюються або мають наявний потенціал до змін у найближчий період;

12. За видами діяльності, якими займатиметься кластер:

12.1. Механізми, що передбачають здійснення операційної діяльності. Отже, ці механізми орієнтовані лише на поточну виробничо-збутову діяльність їх учасників;

12.2. Механізми, що передбачають здійснення фінансово-інвестиційної діяльності. Ці механізми створюються переважно для реалізації певних довгострокових інвестиційних, зокрема, інноваційних проектів;

12.3. Механізми, що передбачають одночасне здійснення усіх основних видів господарської діяльності;

13. За кількістю головних цілей механізму:

13.1. Механізми, що ставлять за мету одну головну ціль. Зокрема, в якості такої цілі можуть виступати отримання та максимізація економічного ефекту від дії цього механізму;

13.2. Механізми, що ставлять за мету декілька цілей. Зокрема, такі механізми можуть передбачати отримання не лише економічного, але й інших видів ефекту;

14. За способом розвитку кластеру:

14.1. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки збільшенню кількості учасників існуючого кластеру;

14.2. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки збільшенню кількості зв'язків між учасниками кластеру;

14.3. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки покращенню координації діяльності учасників кластеру;

14.4. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки покращенню якості зв'язків між учасниками кластеру.

Таким чином, можемо констатувати той факт, що існує значна кількість механізмів формування, функціонування та розвитку транскордонних кластерів. Цей факт слід враховувати при визначенні можливостей створення нових та покращення діяльності існуючих транскордонних кластерних утворень, а також при розробленні державних та регіональних програм розвитку та поглиблення транскордонного співробітництва.

2.2. Аналізування чинників формування та розвитку транскордонних кластерів

Слід відзначити, що значущість транскордонних кластерів для будь-якої країни визначається кількома основними обставинами: потребою розвитку транскордонних регіонів; необхідністю активізації зовнішньоекономічної діяльності; особливостями географічного розташування. Стосовно останніх, то вони характеризуються такими параметрами, як довжина державного кордону, його інфраструктура (стосовно можливості перетину різними видами транспорту), кількість прикордонних областей та районів.

Стосовно України, то вона межує з сімома країнами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою, Росією та Білорусією. Загальна протяжність українського кордону становить 6992,982 км. (табл. 2.2). Україна є державою з високою питомою часткою наявних у неї прикордонних територій – 19 з 25 її областей межують з сусідніми країнами.

Таблиця 2.2

Довжина державного кордону України

Суміжні держави		Сухопутна ділянка кордону, км		Морська ділянка кордону, км
		сухопутна	у т.ч. річкова	
1.	Польща	542,39	287,3	
2.	Словаччина	97,852	2,3	
3.	Угорщина	136,7	85,1	
4.	Румунія	613,8	292,2	33
5.	Молдова	1222	267	452 (Придністров'я)
6.	Росія	1974		321
7.	Білорусь	1084,2	325,9	
8.	Болгарія, Грузія, Туреччина			549
Всього		5637,982		1355

Джерело: *систематизовано автором на основі https://uk.wikipedia.org/wiki/Державний_кордон_України*

Межуючи на суходолі з зазначеними країнами, на сухопутну ділянку кордону припадає 5637,982 км. Південний кордон України проходить зовнішньою межею українських територіальних вод. Загальна довжина морського кордону

становить 1355 км. З цієї довжини Чорному морю припадає біля 1056 км, Керченській протоці – 49 км, Азовському морю – біля 250 км.

Зв'язок між Україною та сусідніми з нею країнами здійснюється через 230 пункти пропуску пунктів контролю (табл. 2.3), переважна більшість з них є автомобільними (100), 59 залізничних, 2 пішохідних, 10 річкових, 2 паромних, 29 повітряних і 28 морських, з них 166 міжнародного, 31 міждержавного і 33 місцевого значення.

Периметр державного кордону України охоплюють: українсько-польський, українсько-угорський, українсько-словацький, українсько-білоруський; українсько-румунський, українсько-молдовський та українсько-російський транскордонні регіони (табл. 2.4). Окрім того, є і морські кордони у басейнах Чорного й Азовського морів, що визначають межі морських транскордонних регіонів (із Грузією, Румунією, Росією, Туреччиною та Болгарією).

Найбільшим транскордонним за площею та за кількістю населення регіоном України є українсько-російський транскордонний регіон, хоча за щільністю населення (яка становить 59 ос/км^2) він і поступається практично усім транскордонним регіонам України, що є суттєво меншими за площею, окрім Білоруського. Найбільш густонаселеним є українсько-угорський транскордонний регіон, щільність населення тут складає 97 ос/км^2 .

Отже, Україна володіє доволі значними можливостями для реалізації транскордонного співробітництва в усіх його формах.

Стан міжнародного економічного співробітництва характеризується, серед іншого, обсягом зовнішньої торгівлі. У контексті транскордонного співробітництва найбільший інтерес становлять обсяги торгівлі України з тими країнами, з якими вона межує. Як впливає з даних, представлених у табл. 2.5, з більшістю таких країн обсяги зовнішньоторговельних операцій стосовно торгівлі товарами у 2019 році порівняно із 2015 роком доволі суттєво зросли. Зокрема, експорт товарів з України за відповідний період до Молдови зріс на 38,58 %, до Польщі – на 66,68%, а до Румунії – на 76,45%. Також за досліджуваний період

зросли обсяги імпорту товарів в Україну з більшості сусідніх країн, окрім Російської Федерації та Угорщини.

Таблиця 2.3

Діючі пункти пропуску через державний кордон України та пункти контролю за ділянками кордону

За видами сполучення		Контрольний пункт			Пункт контролю
		За категоріями поїздок			
		міжнародний	міждержавний	місцевий	
На кордоні з Республікою Польща					
Автомобільний	8	8			
Залізничний	6	6			
Всього	14	14			3
На кордоні зі Словачькою Республікою					
Автомобільний	2	2			
Залізничний	2	2			
Пішохідний	1	1			
Всього	5	5			1
На кордоні з Угорською Республікою					
Автомобільний	5	5			
Залізничний	2	2			
Всього	7	7			1
На кордоні з Румунією					
Автомобільний	3	3			
Залізничний	4	4			
Річковий	3			3	
Всього	10	7		3	1
На кордоні з Республікою Молдова					
Автомобільний	41	15	12	14	
Залізничний	8	8			
Річковий	3			3	
Поромний	2	1	1		
Всього	54	24	13	17	3
На кордоні з Російською Федерацією					
Автомобільний	21	11	6	4	
Залізничний	8	4	4		
Пішохідний	1			1	
Всього	30	15	10	5	7
На кордоні з Республікою Білорусь					
Автомобільний	20	8	5	7	
Залізничний	6	6			
Річковий	1			1	
Всього	27	14	5	8	6
На адміністративній межі з тимчасово окупованою територією АР Крим					
Автомобільний	3	3			
Залізничний	4	4			
Всього	7	7			
Всього	136	93	28	33	22

Джерело: <http://dpsu.gov.ua/ua/Perelik-punktiv-propusku>

Таблиця 2.4

Характеристика транскордонних регіонів України

Транскордонний регіон	Площа регіону, тис.км ²	Області, що входять до його складу		Населення регіону, млн. осіб
Українсько-російський	385,1	10 областей:		близько 23
		Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області України	Брянська, Курська, Белгородська, Воронежська та Ростовська області Росії	
Українсько-білоруський	195	7 областей:		близько 9,5
		Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська та Чернігівська області України	Берестейська та Гомельська області Республіки Білорусь	
Українсько-румунський	100,872	4 області та 5 повітів (жудеців):		8,3
		Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області України	5 повітів (жудеців) Румунії: Сату-Маре, Марамуреш, Счава, Ботошань та Тулча	
Українсько-молдовський		5 районів, 2 автономні утворення та 3 області		
		Чернівецька, Вінницька, Одеська області України	5 районів Молдови: Єдинець, Сороки, Тігхіна, Ляпушна, Кагул, 2 молдовських автономні утворення – Придністровська республіка та Гагаузія	
Українсько-угорський	26	3 області		
		Закарпатська область України	2 області (медье) Угорщини: Саболч-Сатмар-Берег та Боршод-Абауй-Земплен	
Українсько-словацький		1 область та 2 краї		
		Закарпатська область України	Кошіцький та Прешувський краї Словаччини	
Українсько-польський		3 області та 2 воєводства		
		Закарпатська, Волинська та Львівська області України	Люблінське та Підкарпатське воєводства Польщі	

Джерело: систематизовано автором на основі (Мікула та Толкованов, 2011)

Отже, дані табл. 2.5 засвідчують переважно позитивні зміни у експортно-імпортній діяльності України з сусідніми країнами, що виражено у зростанні обсягів торгівлі у 2019 році порівняно з 2015 роком для більшості країн, які

розглядаються. Проте, необхідно відзначити наявність від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами для деяких з цих країн.

Таблиця 2.5

Обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2019 році та їх динаміка у порівнянні із 2015 роком *

Суміжна країна	Експорт		Імпорт		Сальдо, млн. дол. США
	млн. дол. США	у % до 2015 року	млн. дол. США	у % до 2015 року	
Білорусь	1549,8	177,99	3751,9	153,20	-2202,1
Республіка Молдова	726,6	138,58	91,3	221,60	635,3
Польща	3295,8	166,68	4109,1	176,81	-813,3
Російська Федерація	3242,8	67,17	6985	93,22	-3742,2
Румунія	1005,6	176,45	645,5	202,86	360,1
Словаччина	709,6	151,46	651,8	188,22	57,8
Угорщина	1562,8	171,79	1251,1	77,78	311,7

- без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: систематизовано автором на основі <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таким чином, можна стверджувати про те, що у цілому економіко-географічні чинники позитивно впливають на можливість формування та розвитку транскордонних кластерів за участі вітчизняних учасників, передусім, з прикордонних регіонів Заходу України.

Разом з тим, потенційні можливості зростання економічного співробітництва з розглянутими вище країнами є значно більшими за рахунок застосування сучасних форм міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва. Зокрема, цей висновок випливає з даних, поданих у табл. 2.6, згідно яких обсяги експорту товарів у 2019 році у розрахунку на одне підприємство, яке займалося експортною діяльністю, у прикордонних областях (Волинській, Закарпатській та Львівській) були суттєво меншими, ніж в деяких неприкордонних областях України (Дніпропетровській, Запорізькій та Полтавській).

Таблиця 2.6

Обсяги експорту-імпорту товарів підприємствами окремих областей України у 2019 році

Назви областей	Експорт			Імпорт		
	Кількість підприємств	Вартість, млн. дол. США	Вартість, млн. дол. США у розрахунку на одне підприємство	Кількість підприємств	Вартість, млн. дол. США	Вартість, млн. дол. США у розрахунку на одне підприємство
Волинська	416	694,0	1,668	707	1455,9	2,059
Дніпропетровська	1205	7907,2	6,562	2672	5522,2	2,067
Закарпатська	465	1490,0	3,204	640	1471,2	2,299
Запорізька	596	3080,6	5,169	814	1529,8	1,879
Львівська	1063	2202,1	2,072	2396	3087,7	1,289
Полтавська	384	2102,4	5,475	588	1360,2	2,313

Джерело: систематизовано автором на основі <http://www.ukrstat.gov.ua>

Тепер проаналізуємо чинники, які безпосередньо впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерів. При цьому будемо здійснювати таке аналізування за кожною з чотирьох груп таких чинників, представлених вище на рис. 2.1.

Виконувати таке аналізування можливо на засадах оброблення результатів експертного опитування. Слід відзначити, що стосовно першої групи чинники, які безпосередньо впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерів, тобто наявності потреби зацікавлених осіб в отриманні певного ефекту, то експертами виступатимуть відповідні підприємства, фінансові установи, місцеві органи влади тощо. Щодо інших трьох груп чинників, то експертами, що оцінюватимуть їх рівень, виступатимуть фахівці у сфері транскордонного співробітництва. При цьому результати аналізування представлятимуться у десятибальній шкалі і більш високі бали характеризуватимуть більш високий рівень відповідного чинника.

Виконане у цій роботі опитування стосувалося можливості створення та розвитку трьох типів транскордонних кластерів – будівельного, туристично-рекреаційного та транспортно-логістичного у прикордонних районах трьох областей України – Волинської, Львівської та Закарпатської. Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «наявність

потреби зацікавлених осіб в отриманні величини певного ефекту» представлено у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «наявність потреби зацікавлених осіб в отриманні величини певного ефекту»

Назви чинників та областей, прикордонні райони яких оцінювалися з точки зору потенціалу формування транскордонних кластерів	Усереднені результати опитування у балах за десятибальною шкалою за видами транскордонних кластерів та за географічною ознакою		
	Будівельний кластер	Туристично-рекреаційний кластер	Транспортно-логістичний кластер
Потреба в отриманні економічного ефекту			
Волинська область	7,2	7,7	6,4
Львівська область	6,9	7,3	6,7
Закарпатська область	8,0	7,9	7,8
Потреба в отриманні соціального ефекту			
Волинська область	8,3	8,3	8,3
Львівська область	7,7	7,7	7,7
Закарпатська область	8,5	8,5	8,5
Потреба в отриманні бюджетного ефекту			
Волинська область	7,6	7,6	7,6
Львівська область	7,3	7,3	7,3
Закарпатська область	8,1	8,1	8,1
Потреба в отриманні екологічного ефекту			
Волинська область	6,2	6,2	6,2
Львівська область	5,7	5,7	5,7
Закарпатська область	6,8	6,8	6,8

Примітка: розраховано автором за даними експертного опитування

Отже, як впливає з даних, представлених у табл. 2.7, рівень потреби зацікавлених осіб в отриманні економічного та інших видів ефектів є досить високим (у середньому 6-8 балів у десятибальній шкалі). Особливо це стосується потреби в отриманні соціального ефекту, що обумовлено недостатнім рівнем соціального розвитку досліджуваних прикордонних регіонів України.

Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «наявність засобів, за допомогою яких формування та розвиток транскордонних кластерів можуть забезпечити отримання певних ефектів» представлені у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «наявність засобів, за допомогою яких формування та розвиток транскордонних кластерів можуть забезпечити отримання певних ефектів»

Назви чинників та областей, прикордонні райони яких оцінювалися з точки зору потенціалу формування транскордонних кластерів	Усереднені результати опитування у балах за десятибальною шкалою за видами транскордонних кластерів та за географічною ознакою		
	Будівельний кластер	Туристично-рекреаційний кластер	Транспортно-логістичний кластер
1	2	3	4
Можливість формування нового кластеру			
Волинська область	7,1	7,8	7,5
Львівська область	6,6	7,2	8,0
Закарпатська область	6,9	8,2	7,2
Можливість збільшення кількості учасників існуючого кластеру			
Волинська область	7,3	7,6	7,8
Львівська область	6,9	7,5	8,2
Закарпатська область	7,0	8,4	7,5
Можливість збільшення кількості зв'язків між учасниками кластеру			
Волинська область	7,2	7,7	7,8
Львівська область	6,8	6,9	8,1
Закарпатська область	6,9	8,1	7,0
Можливість покращення координації діяльності учасників			
Волинська область	7,0	7,9	7,6
Львівська область	6,7	7,4	8,4
Закарпатська область	6,8	8,3	7,4
Можливість покращення якості зв'язків між учасниками кластеру			
Волинська область	8,1	7,9	7,9
Львівська область	7,8	7,6	8,4
Закарпатська область	7,6	8,4	7,6

Примітка: розраховано автором за даними експертного опитування

Як випливає з інформації, наведеної у табл. 2.8, принципова можливість задоволення потреби зацікавлених осіб в отриманні додаткової величини економічного та інших ефектів внаслідок створення у досліджуваних

прикордонних регіонах транскордонних кластерів є доволі високою. Особливо це стосується створення туристично-рекреаційного кластеру в Закарпатській області та транспортно-логістичного кластеру у Львівській області.

Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів» подано у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів»

Назви чинників та областей, прикордонні райони яких оцінювалися з точки зору потенціалу формування транскордонних кластерів	Усереднені результати опитування у балах за десятибальною шкалою за видами транскордонних кластерів та за географічною ознакою		
	Будівельний кластер	Туристично-рекреаційний кластер	Транспортно-логістичний кластер
1	2	3	4
Наявність органів та осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку транскордонних кластерів			
Волинська область	4,4	4,2	4,5
Львівська область	3,9	4,0	4,3
Закарпатська область	4,2	4,1	4,2
Наявність належного рівня компетентності органів та осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку транскордонних кластерів			
Волинська область	3,8	3,7	3,9
Львівська область	3,4	3,4	4,0
Закарпатська область	3,6	3,3	3,7
Наявність організаційної структури управління процесами формування та розвитку транскордонних кластерів			
Волинська область	3,1	3,0	3,2
Львівська область	2,8	2,8	3,2
Закарпатська область	2,9	2,7	3,0

Продовження табл. 2.9

1	2	3	4
Наявність здатності потенційних учасників кластерів до самостійного налагодження зв'язків			
Волинська область	4,2	4,1	4,3
Львівська область	3,8	3,8	4,4
Закарпатська область	4,0	3,7	4,1
Наявність у потенційних учасників кластерів належного рівня компетентності			
Волинська область	2,7	2,6	2,8
Львівська область	2,4	2,4	2,8
Закарпатська область	2,6	2,3	2,6
Наявність належної інфраструктури			
Волинська область	3,6	3,5	3,7
Львівська область	3,2	3,2	3,8
Закарпатська область	3,4	3,1	3,5
Наявність належної компетентності осіб, які надають послуги із інфраструктурного забезпечення			
Волинська область	3,4	3,3	3,5
Львівська область	3,1	3,1	3,6
Закарпатська область	3,2	3,0	3,3

Примітка: розраховано автором за даними експертного опитування

Дані, представлені у табл. 2.9, засвідчують той факт, що організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів у досліджуваних прикордонних районах західного регіону України є недостатніми для того, щоб належним чином підтримати ці процеси. Зокрема, за чинником «наявність належного рівня компетентності органів та осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку транскордонних кластерів» їх рівень за виконаним експертним оцінюванням коливається від 3,4 до 4 балів, а за чинником «наявність належної компетентності осіб, які надають послуги із інфраструктурного забезпечення» це коливання становить від 3 до 3,6 балів у десятибальній шкалі оцінювання. Отже, у досліджуваних прикордонних

регіонах існують значні резерви покращення організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів.

Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «методологічне та нормативно-правове забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів» подані у табл. 2.10.

Як впливає з відомостей, які представлені у табл. 2.10, рівень методологічного та нормативно-правового забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів у прикордонних регіонах, які досліджувалися, слід визнати недостатнім. Зокрема, за чинником «наявність та рівень методологічного забезпечення потенційних учасників кластерів стосовно їх формування та розвитку» його кількісна оцінка коливається від 2,6 до 3,3 балів, а за чинником «наявність та рівень методологічного забезпечення суб'єктів інфраструктури кластерів стосовно їх формування та розвитку» це коливання складає від 2,9 до 3,5 балів у десятибальній шкалі. Отже, прискорення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів у прикордонних регіонах, які досліджувалися, потребує підвищення рівня методологічного та нормативно-правового забезпечення цих процесів.

Таким чином, за досліджуваними прикордонними регіонами України простежується нагальна потреба у забезпеченні їх соціально-економічного розвитку, при цьому формування та розвиток транскордонних кластерних структур у принципі здатні значною мірою цю потребу задовольнити. Проте, для цього необхідно попередньо підвищити рівень організаційного, інфраструктурного, методологічного та нормативно-правового забезпечення процесів такого формування та розвитку. Зокрема, щодо методологічного забезпечення, то його удосконалення потребує проведення ґрунтовних наукових досліджень.

Таблиця 2.10

Усереднені за опитуваними експертами результати аналізування чинників групи «методологічне та нормативно-правове забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів»

Назви чинників та областей, прикордонні райони яких оцінювалися з точки зору потенціалу формування транскордонних кластерів	Усереднені результати опитування у балах за десятибальною шкалою за видами транскордонних кластерів та за географічною ознакою		
	Будівельний кластер	Туристично-рекреаційний кластер	Транспортно-логістичний кластер
1	2	3	4
Наявність та рівень методологічного забезпечення потенційних учасників кластерів стосовно їх формування та розвитку			
Волинська область	3,0	3,2	3,3
Львівська область	2,9	3,0	3,1
Закарпатська область	2,6	2,9	2,8
Наявність та рівень методологічного забезпечення суб'єктів інфраструктури кластерів стосовно їх формування та розвитку			
Волинська область	3,2	3,4	3,3
Львівська область	3,1	3,3	3,5
Закарпатська область	3,0	2,9	3,2
Наявність та рівень методологічного забезпечення органів та окремих осіб, які регулюють та координують процеси формування та розвитку кластерів, стосовно формування та розвитку останніх			
Волинська область	3,0	3,1	3,0
Львівська область	3,2	3,4	3,3
Закарпатська область	3,1	3,0	3,1
Наявність та рівень нормативно-правового забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів			
Волинська область	3,7	3,7	3,7
Львівська область	4,1	4,1	4,1
Закарпатська область	3,9	3,9	3,9

Примітка: розраховано автором за даними експертного опитування

З викладеного вище у підрозділі 2.1 роботи матеріалу випливає, що аналізування економічних наслідків можливого входження певного підприємства до складу деякого кластеру потребує попереднього аналізування наявної величини надприбутку досліджуваного підприємства та встановлення можливостей щодо збільшення цієї величини. У зв'язку з цим нами було обчислено величину надприбутку п'ятдесяти підприємств харчосмакової промисловості, які розташовані у прикордонних районах західного регіону України. На підставі виконаних обчислень було розраховано показник надприбутковості підприємств (як відношення їх надприбутку до середньої вартісної величини активів). За результатами цього розрахунку усі підприємства було поділено на чотири групи, як це представлено у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Окремі показники діяльності підприємств харчосмакової промисловості за 2019 рік, усереднені за групами цих підприємств

Назви груп підприємств	Кількість підприємств, одиниць	Середня прибутковість активів, частки одиниці	Середня норма прибутковості інвестицій, частки одиниці	Середня надприбутковість активів, частки одиниці	Середній рівень використання виробничих потужностей, частки одиниці
Підприємства із високою надприбутковістю	3	0,27	0,17	0,1	0,55
Підприємства із середньою надприбутковістю	8	0,19	0,14	0,05	0,48
Підприємства із низькою надприбутковістю	14	0,15	0,13	0,02	0,41
Підприємства із від'ємною надприбутковістю	25	0,11	0,15	-0,04	0,36

Примітка: розраховано автором на основі даних про діяльність досліджуваних підприємств

Як випливає з даних, наведених у табл. 2.11, більшість досліджуваних підприємств характеризувалися від'ємною або низькою надприбутковістю. При

цьому такі підприємства мали найменший рівень використання їх виробничих потужностей та найбільшу норму прибутковості інвестицій.

Слід відзначити, що показники норми прибутковості інвестицій встановлювалися для кожного з досліджуваних підприємств окремо на підставі опитування їх власників та менеджерів. Також ними було оцінено рівні окремих видів економічних ризиків господарської діяльності підприємств у десятибальній шкалі (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Рівні окремих видів економічних ризиків господарської діяльності підприємств

Назви груп підприємств	Середній рівень ризику діяльності, пов'язаної із постачанням ресурсів, балів	Середній рівень ризику виробничої діяльності, балів	Середній рівень ризику збутової діяльності, балів	Середній рівень ризику фінансово-інвестиційної діяльності, балів
Підприємства із високою надприбутковістю	6,4	3,2	7,3	4,8
Підприємства із середньою надприбутковістю	7,2	4,0	8,1	5,3
Підприємства із низькою надприбутковістю	6,9	4,1	8,4	5,8
Підприємства із від'ємною надприбутковістю	8,6	5,1	9,2	6,5

Примітка: усереднено автором на основі опитування власників та менеджерів досліджуваних підприємств.

З даних, представлених у табл. 2.12, випливає, що найбільший рівень ризику, на думку власників та менеджерів досліджуваних підприємств, є притаманним їх діяльності, пов'язаної із постачанням ресурсів, а також збутовій діяльності. При цьому зменшення рівня цих ризиків закономірно обумовить зниження норми прибутковості інвестицій. Цікаво відмітити, що у разі зниження норми прибутковості інвестицій для всіх досліджуваних підприємств на 0,05 з одночасним підвищенням рівня завантаження виробничих потужностей до 0,8

надприбутковість досліджуваних підприємств суттєво підвищиться (табл. 2.13). Зокрема, за таких умов надприбутковість усіх підприємств стає додатною.

Таблиця 2.13

Очікуване зростання надприбутковості підприємств у разі зниження норми прибутковості інвестицій на 0,05 з одночасним підвищенням рівня завантаження виробничих потужностей до 0,8

Назви груп підприємств	Базовий усереднений рівень надприбутковості за 2019 рік, частки одиниці	Очікуваний приріст усередненого рівня надприбутковості, частки одиниці	Очікуваний усереднений рівень надприбутковості, частки одиниці
Підприємства із високою надприбутковістю	0,1	0,07	0,17
Підприємства із середньою надприбутковістю	0,05	0,08	0,13
Підприємства із низькою надприбутковістю	0,02	0,09	0,11
Підприємства із від'ємною надприбутковістю	-0,04	0,08	0,04

Примітка: розраховано автором

Отже, суттєве підвищення економічної ефективності господарської діяльності досліджуваних підприємств потребує зниження ризикованості цієї діяльності та зростання рівня використання виробничих потужностей. Досягнення цих результатів можливо здійснити на засадах входження досліджуваних підприємств до складу транскордонних агропромислових кластерів. Зокрема, внаслідок цього підприємства отримують додаткові ринки збуту та доступ до прогресивних технологічних процесів.

2.3. Оцінювання вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів

Вдосконалення механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів в Україні потребує врахування передового зарубіжного досвіду провадження цих процесів. Проте, для застосування світового досвіду кластеризації у транскордонному просторі України необхідно, насамперед, чітко визначити існуючі для цього передумови. Оскільки відомо, що транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, слід розглянути транскордонні регіони України та перспективи застосування в них кластерного підходу.

На території наведених вище у табл. 2.4 транскордонних регіонів України процеси формування транскордонних кластерів розпочались ще з 2000-х років. Так, було створено будівельний кластер у українсько-російському транскордонному регіоні (2007 р.), почалися процеси формування транскордонного логістичного та туристичного кластерів на заході, фінансового, туристичного та нанокластеру на сході країни. Також, починаючи з 2004 р., значна робота була здійснена із формування мегакластеру Севастополь та розглядались можливості створення інших транскордонних кластерів.

Більше того, з метою підтримки формування транскордонних кластерів в Україні у 2008 році Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з Національною академією наук України на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України було розроблено проект “Національної стратегії створення і ведення транскордонних кластерів”. В зазначеній Стратегії було відображено загальне уявлення держави стосовно утворення й підтримування розвитку транскордонних кластерів з урахуванням специфіки кожного з прикордонних регіонів України.

На сьогодні в Україні спостерігається низка регіональних ініціатив формування транскордонних кластерів, деякі з яких виявилися вдалими. Серед

них найпершою (2004 рік) є ініціатива створення Бещадського транскордонного туристичного кластеру (між Бещадським повітом Польщі та Самбірським і Турківським районами України), а до останніх (2018 рік) належить ініціатива утворення Міжнародного сільськогосподарського кластеру «Дністер» (між Вінницькою областю України та північними й центральними районами Молдови). Щодо до інших транскордонних кластерних ініціатив, то не усі з них було реалізовано (табл. 2.14).

Оцінювання розвитку транскордонного співробітництва в Україні в розрізі прикордонних регіонів свідчить про те, що кластерна форма організування господарської діяльності ще не набула достатньо широкого застосування й поширення. Транскордонне співробітництво ж здійснюється в межах десяти єврорегіонів, створених на кордонах України та сусідніх з нею держав: “Дністер”, “Верхній Прут”, “Карпатський”, “Буг”, “Дніпро”, “Ярославна”, “Слобожанщина”, “Донбас”, “Чорне море” та “Нижній Дунай”. Більшість з них функціонує як структурний підрозділ обласних державних адміністрацій на відміну від єврорегіонів ЄС, котрі переважно сформовані та функціонують на рівні територіальних громад. Діяльність перелічених єврорегіонів зосереджена переважно на розробленні проектів зі співробітництва, а не на їхній практичній реалізації. Через те вплив єврорегіонів на розвиток транскордонного співробітництва в Україні є незначним і досі вони не стали організаційно-фінансовою платформою координації транскордонного співробітництва.

Розглянемо тепер зарубіжний досвід функціонування механізмів формування та розвитку економічних кластерів, зокрема, транскордонних кластерів.

Загалом, існують різні моделі кластероутворення в світі. Вибір моделі кластерної політики залежить від мети кластера, потенціалу регіону місцезнаходження та інших чинників. Так вчені (Волковська та Яновський, 2013) розглядають італійську, американську, німецьку, британську, французьку, фінську, азійську моделі та модель кластероутворення в країнах СНД, кожна з яких має свої особливості. Наприклад, особливість італійської кластерної моделі

Таблиця 2.14

Транскордонні кластери та кластерні ініціативи в Україні

Область України	Кластер	Результат
1	2	3
Закарпатська область	Транскордонний логістичний кластер	Планувався згідно з Програмою створення транскордонних транспортно-логістичних центрів, як структурних ланок інноваційних кластерів на території Закарпатської області на 2009-2011 роки
Львівська область	Науковий інформаційно-статистичний кластер “Інфостат-Україна-Польща”	Функціонує з 2013 року в українсько-польському транскордонному регіоні. Учасниками кластеру з української сторони є ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України”, Головне управління статистики у Львівській області, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівська обласна спілка економістів України та з польської сторони Статистичне управління Підкарпатського воєводства, Жешувський університет, Центр статистичних досліджень і освіти ГУС Польщі
	“Люблінський Екоенергетичний Кластер”	Почав функціонувати як транскордонний шляхом залучення учасників із української сторони, а саме – “Центру впровадження альтернативних та відновлювальних джерел енергії”. До даного кластеру входить також холдингова структура, яка має підрозділ на українській стороні – СП “ТзОВ КомЕкоЛьвів”.
Львівська, Волинська, Закарпатська області	Транскордонний туристично-рекреаційний кластер	Програма добросусідства “Польща-Білорусь-Україна” на 2007-2013 рр. в українсько-польському транскордонному регіоні
Волинська область	Польсько-білорусько-український транскордонний туристичний кластер	Підписано угоду про його створення (31.10.2014 р.) між Люблінською регіональною туристичною організацією, Волинським туристичним кластером та Брестським туристичним кластером. Організація транскордонного туристичного кластеру в рамках Програми “Польща-Білорусь-Україна 2007-2013” передбачала створення 5 центрів туристичної інформації та прокату спорядження.
Івано-Франківська область	Лісовий транскордонний кластер	Запропоновано дві транскордонні кластерні ініціативи згідно з Проектом “Національної стратегії створення і ведення транскордонних кластерів”. Першу – як частину прикордонних карпатських регіонів України та суміжних країн, другу – також у складі карпатської прикордонної частини України та суміжних країн. Жоден з них не діє, проте існує суттєвий потенціал їх функціонування.
	Транскордонний туристично-рекреаційний кластер	
Івано-Франківська область	Транскордонний кластер інновацій	Створено 19.02.2015 р. між Хелмською господарською палатою Спілка з обмеженою відповідальністю та Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки. Метою є організація професійних практик у Республіці Польща для студентів Східноєвропейського університету в сфері, передбаченій навчальними програмами вишу.

Продовження табл. 2.14

1	2	3
Чернівецька область	Туристичний транскордонний кластер	Розглядається можливість утворення відповідно до Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 рр. на основі мережі регіонів-переможців Всеукраїнського конкурсу “Сім чудес України”. Діяльність щодо розвитку транскордонних кластерів передбачається здійснюватись із використанням потенціалу єврорегіону “Верхній Прут” (Україна, Молдова, Румунія).
	Українсько-румунський “Перший аграрний кластер”	Кластерна ініціатива, започаткована у 2009 р. і спрямована на: підвищення інноваційного рівня сільськогосподарської діяльності; поліпшення інвестиційного клімату для галузей, що входять до кластеру; розробку механізму підтримки інноваційної діяльності підприємств регіональними органами влади і органами місцевого самоврядування; створення системи підготовки спеціалізованих кадрів для АПК області; насичення українського ринку овочів та фруктів екологічно чистою продукцією; збут ягід та грибів у країни Західної Європи. Завдання сприяють створенню взаємодії між підприємствами, виробниками, інспекторами з сертифікації, транспортерами та споживачами продукції. Основними цільовими групами при цьому є: учасники кластеру, суб’єкти малого і середнього бізнесу, фермери та об’єднання фермерів Чернівецької області, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування області, громадські організації області, комерційні структури. Усі суб’єкти господарювання, включені до цього кластера, взаємодіють на основі укладених договорів і постійно розширюють масштаби своєї діяльності. Кінцевий результат роботи такого кластера полягає у створенні високоякісного регіонального аграрного продукту не тільки для вітчизняних, але й для зарубіжних клієнтів.
Чернігівська область	Кластер транскордонного сільського туризму “Дніпро”	Створено у 2010 році на кордоні з Білорусією. об’єднує у собі шість суміжних прикордонних районів Гомельської (Добрушський, Гомельський, Лоевський, Городнянський, Чернігівський, Ріпкінський райони) та Чернігівської областей. На кінець 2010 року до транскордонного кластеру сільського
		туризму Єврорегіону “Дніпро” увійшло понад 300 природних, історико-культурних та археологічних пам’яток. Для туристів розроблено низку «зелених» кільцевих і радіальних маршрутів – пішохідних, велосипедних, кінних, які пролягають територією локалізації кластера. В їх числі є маршрути вихідного дня та спеціальні пропозиції для байкерів і любителів екстримтуризму.

Джерело: (Мікула та Толкованов, 2011; Кравців та ін., 2015)

полягає у є тому, що включаючи до себе в основному малі та середні фірми, значною залишається роль держави, хоча при цьому кластери Італії доволі рідко виникають за ініціативою великого капіталу або уряду. На думку науковців, американська модель розвитку кластерів спрямована на підвищення конкурентоспроможності у глобальному масштабі на засадах тих переваг, які ґрунтуються на різноманітних науково-технологічних досягненнях. При цьому особливість американської моделі забезпечення конкурентоспроможності полягає у сумісній діяльності відповідних державних структур, підприємств, а також академічних організацій. Щодо Німеччини, то вона забезпечує економічний розвиток на високотехнологічних засадах, коли відбувається консолідація зусиль німецьких промислових компаній і дослідницьких центрів. Головним представником азіатської моделі кластероутворення є Японія, національна інноваційна політика якої значною мірою базується на цій моделі. Японська модель кластеризації характеризується значним рівнем спеціалізації головних учасників кластерів. Стосовно моделі розвитку кластерів в країнах СНД, то найбільш успішно є програма кластероутворення у Казахстані, де група консультантів на чолі з М. Портером виконала значні дослідження економіки та визначила перспективні кластери. Повністю охоплені кластеризацією фінська, норвезька, данська і шведська промисловість. Активно триває формування кластерів й у Південно-Східній Азії та у Китаї (Хмара, 2013).

Загалом, до найвідоміших кластерів у світі можна віднести (Волковська та Яновський, 2013): Силіконову долину (Silicon valley, Каліфорнія, США), у сфері комп'ютерних технологій; центр нанотехнологій, біотехнологій, відновлювальних джерел енергії та цифрового друку у Нью-Мексико (New Mexico, США); Бангалор (Bangalore, Індія), програмне забезпечення; Лондонський фінансовий сектор, Сіті (The City, Східний Лондон, Велика Британія) та низку інших.

Щодо транскордонних кластерів, то найбільш відомими у світі з них є є біофармацевтичний кластер "Біодолина" ("BioValley"), який з'явився у 1996 році після злиття великих компаній; транскордонне об'єднання навколо затоки

Ересунн (регіони Данії і Швеції), яке, зокрема, включає 26 лікарень та 12 університетів; кластер біотехнологій у регіоні Орезунд (Данія-Швеція), що містить численні фармацевтичні та біотехнологічні фірми; німецько-голландський кластер, створений на базі транснаціональних корпорацій Osè і Nedcar (м.Венло); іспансько-португальський автомобільний кластер; текстильний кластер (Нижня Австрія та Богемія) та ін. (Н. Добрева, 2013).

Відомий також досвід застосування кластерного підходу в організації перевезень у морських транскордонних регіонах. Дослідження деяких вчених присвячено вивченню міжнародних кластерів регіону Балтійського моря, переважна більшість з яких є транскордонними (Добрева, 2013; Михайлов та Михайлова, 2014).

Досить великою є кількість транскордонних кластерів у Литві. В Литві у 2002 році на державному рівні було здійснено офіційне дослідження питання кластеризації національної економіки та розроблено її відповідну концепцію. У даній концепції було визначено саме поняття “кластер”, його обов’язкова параметризація та державні пільги, що отримуються компаніями, які входять до складу галузевих кластерів. Зокрема, було визначено, що до галузевого кластеру мають входити не менше ніж 5 підприємств, об’єднаних єдиним інтересом та можливостями у здійсненні певного роду діяльності. Окрім того, до складу кластера має входити принаймні один науково-дослідний або науково-освітній заклад, який повинен займатися науковими дослідженнями в галузі діяльності кластеру та запровадженням інновацій у відповідну галузь (Толкованов, 2013).

На сьогодні на території Литви функціонує сім транскордонних кластерів. Серед транскордонних кластерів, що діють на території Литви та можуть розглядатися як перспективні приклади й для України, вирізняються (Михайлина та Роговська-Іщук, 2013): кластери у галузі туризму, до яких входять підприємства Калінінградської області Російської Федерації, Польщі та Литви; кластери з питань охорони здоров’я, розвитку рекреаційних зон і зон відпочинку за участю регіонів Польщі та Литви; кластери з питань виробництва меблів і

виробів з деревини за участю регіонів Польщі, Німеччини та Литви; кластер у сфері харчової промисловості у Каунасі (за участю підприємств Польщі та Німеччини).

Одним з головних підходів до оцінювання механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів є віднесення кожного з цих механізмів до певних їх типів. Зокрема, з цією метою можливо використати групування механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів, представлене вище у табл. 2.1. При цьому нами було виділено три європейські макрорегіони: Східну Європу, Західну Європу та Північну Європу і за кожним з них сформовано вибірку з відповідно 16, 25 та 14 транскордонних кластерів.

Результати проведеного оцінювання зарубіжних механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів за їх приналежністю до певних груп цих механізмів наведено у табл. 2.15. Як випливає з даних, які представлено у цій таблиці, досліджувані європейські механізми формування та розвитку транскордонних кластерів є вельми різноманітними. Проте, за усіма регіонами Європи простежуються такі закономірності: більшість транскордонних кластерів виникли спонтанно з односторонньою ініціативою їх утворення; біля половини механізмів функціонування цих кластерів є гетерогенними; усі ці механізми є стійкими та динамічними; переважають слабо централізовані механізми розвитку транскордонних кластерних утворень.

Здійснений аналіз зарубіжного досвіду створення та функціонування транскордонних кластерів, а також вітчизняної практики щодо виявлення та розвитку кластерних ініціатив свідчить про необхідність комплексної підтримки з боку уряду розвитку транскордонних кластерів, як нових форм транскордонного співробітництва. З іншого боку, стримуючими факторами для розвитку транскордонних кластерів в Україні є відсутність орієнтації багатьох вітчизняних підприємств на міжнародний ринок; недостатність наявних навиків партнерства у вітчизняних суб'єктів господарювання; низький рівень інформованості учасників про методологію формування кластерів. Також такий факт, як короткотерміновий

Таблиця 2.15

Оцінювання зарубіжних механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів за їх приналежністю до певних груп цих механізмів

Ознаки групування	Види транскордонних кластерів	Кластери країн Східної Європи		Кластери країн Західної Європи		Кластери країн Північної Європи	
		Кількість	Частка, %	Кількість	Частка, %	Кількість	Частка, %
1	2	3	4	5	6	7	8
1. За порядком утворення	1.1. Спорадичні механізми утворення транскордонних кластерів	10	62,50	17	68,00	11	78,57
	1.2. Цілеспрямовані механізми утворення транскордонних кластерів	6	37,50	8	32,00	3	21,43
2. За місцем виникнення ініціативи утворити транскордонний кластер	2.1. Механізми з односторонньою ініціативою утворення	9	56,25	15	60,00	8	57,14
	2.2. Механізми із двосторонньою ініціативою утворення	5	31,25	6	24,00	4	28,57
	2.3. Механізми із багатосторонньою ініціативою утворення	2	12,50	4	16,00	2	14,29
3. На наявність участі органів державної (регіональної) влади у процесі утворення	3.1. Механізми утворення за участю органів державної (регіональної) влади	6	37,50	8	32,00	4	28,57
	3.2. Механізми утворення без участі органів державної (регіональної) влади	10	62,50	17	68,00	10	71,43
4. За способом утворення	4.1. Гомогенні	4	25,00	9	36,00	3	21,43
	4.2. Гетерогенні	7	43,75	11	44,00	9	64,29
	4.3. Змішані	5	31,25	5	20,00	2	14,29
5. За ступенем централізації механізмів	5.1. Централізовані механізми	1	6,25	2	8,00	1	7,14
	5.2. Слабко централізовані механізми	10	62,50	15	60,00	9	64,29
	5.3. Децентралізовані механізми	6	37,50	8	32,00	4	28,57

Продовження табл. 2.15

1	2	3	4	5	6	7	8
6. За наявністю головної ланки	6.1. Механізми функціонування, що передбачають наявність однієї головної ланки	9	56,25	12	48,00	7	50,00
	6.2. Механізми функціонування, що передбачають наявність декількох головних ланок	2	12,50	5	20,00	3	21,43
	6.3. Механізми функціонування, що не передбачають наявність жодної головної ланки	5	31,25	8	32,00	4	28,57
7. За довжиною найдовшого з ланцюжків поставок у мжах кластеру	7.1. Багатоланкові механізми функціонування	10	62,50	14	56,00	9	64,29
	7.2. Двохланкові механізми функціонування	4	25,00	8	32,00	3	21,43
	7.3. Одноланкові механізми функціонування	2	12,50	3	12,00	2	14,29
8. За наявністю координаційного органу	8.1. Механізми з координаційним органом	10	62,50	17	68,00	1	7,14
	8.2. Механізми без координаційного органу	6	37,50	8	32,00	4	28,57
9. За рівнем стійкості	9.1. Стійкі	16	100,00	25	100,00	14	100,00
	9.2. Нестійкі	0	0,00	0	0,00	0	0,00
10. За здатністю продукувати нововведення	10.1. Інноваційно утворюючі механізми	12	75,00	18	72,00	10	71,43
	10.2. Інноваційно не утворюючі механізми	4	25,00	7	28,00	4	28,57
11. За наявністю (або можливістю) змін у процесі функціонування	11.1. Статичні механізми	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	11.2. Динамічні механізми	16	100,00	25	100,00	14	100,00

Продовження табл. 2.15

1	2	3	4	5	6	7	8
12. За видами діяльності, якими займатиметься кластер	12.1. Механізми, що передбачають здійснення операційної діяльності	3	18,75	11	44,00	3	21,43
	12.2. Механізми, що передбачають здійснення фінансово-інвестиційної діяльності	0	0,00	1	4,00	1	7,14
	12.3. Механізми, що передбачають одночасне здійснення усіх основних видів господарської діяльності	13	81,25	13	52,00	10	71,43
13. За кількістю головних цілей механізму	13.1. Механізми, що ставлять за мету одну головну ціль	4	25,00	7	28,00	3	21,43
	13.2. Механізми, що ставлять за мету декілька цілей	12	75,00	18	72,00	11	78,57
14. За способом розвитку кластеру	14.1. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки збільшенню кількості учасників існуючого кластеру	13	81,25	19	76,00	10	71,43
	14.2. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки збільшенню кількості зв'язків між учасниками кластеру	0	0,00	1	4,00	1	7,14
	14.3. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки покращенню координації діяльності учасників кластеру	2	12,50	3	12,00	2	14,29
	14.4. Механізми, які передбачають розвиток кластеру переважно завдяки покращенню якості зв'язків між учасниками кластеру	1	6,25	2	8,00	1	7,14

Примітка: розраховано автором

обрій планування (реальні вигоди від розвитку кластера можливо з'являться тільки через 5-10 років) примушує звернути увагу на питання про горизонт управління регіональним розвитком. Коли горизонт обмежений 5 роками (виробничий цикл), то говорити про будь-яку довготермінову стратегію неможливо (Добрєва, 2013).

Проте, можливо висловити ідею використання єврорегіонів України як координуючих структур транскордонних кластерів. Безперечно, для такого використання єврорегіонів необхідно провести їх реорганізацію і забезпечити популяризацію та інформування громадськості щодо розвитку транскордонних кластерів.

Однак, серед переваг міжнародного співробітництва є і недоліки, основними із яких є те, що продукцію підприємства розглядають як продукцію іноземного виробництва, наявними є значні торговельні бар'єри, тарифи, транспортні витрати, що суттєво збільшують собівартість продукції, а також труднощі під час використання продукції, які пов'язані із необхідністю залучення місцевих ресурсів для ліквідації несуттєвих пошкоджень. Тому, варто розглядати інші варіанти спільної ефективної взаємодії підприємств, розташованих у різних країнах, наприклад, міжнародні кластери, які дозволять, використавши можливості усіх взаємодіючих підприємств різних країн, забезпечити бажані вигоди кожному шляхом формування синергійного ефекту від їх взаємодії.

В контексті нових викликів європейської інтеграції значно зростає роль транскордонного співробітництва в українсько-польському транскордонному регіоні. Даний регіон охоплює територію трьох областей України (Закарпатська, Волинська та Львівська) і двох воєводств Польщі (Люблінське та Підкарпатське). Загальна площа українсько-польського транскордонного регіону становить 97 678 км², де українська частина складає 54 720 км², а польська – 42 968 км². Він є густонаселеним регіоном – щільність населення становить 93,2 ос./км². На його території проживає 9109,5 тис. осіб (Кравців, 2017).

Співпраця Польщі та України в даному транскордонному регіоні здійснюється в межах створених в 1995 році транскордонного об'єднання “Єврорегіон “Буг” та міжрегіональної організації “Карпатський єврорегіон” та шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах. В рамках цих єврорегіонів було реалізовано ряд проектів та програм, спрямованих на розбудову кордону та створення прикордонної інфраструктури, охорону навколишнього середовища, розвиток місцевого самоврядування тощо. Здійснювалося співробітництво між працівниками органів освіти, науки, культури, туризму, охорони здоров'я, правопорядку, статистики, охорони навколишнього середовища та ін. (Веб-проект наукового інформаційно-статистичного транскордонного кластеру “Інфостат”).

Західні прикордонні області України та східні прикордонні воєводства Польщі активно беруть участь у доступних операційних програмах ЄС. Важливими інструментами транскордонного співробітництва, які були вдало застосовані в українсько-польському транскордонному регіоні, є Програма Добросусідства Польща-Білорусь-Україна INTERREG IIIA / Tacis CBC 2004–2006 (Програма Добросусідства) та Програма транскордонного співробітництва ЄІСП Польща-Білорусь-Україна 2007-2013 (Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна). Реалізація проектів цих програм дозволяє прикордонним територіям України зменшувати територіальні, культурні та суспільні диспропорції за рахунок тісної співпраці з більш економічно та соціально розвиненими прикордонними регіонами Республіки Польща та підвищувати рівень життя місцевого населення. На сьогодні продовжується і розширюється транскордонна співпраця, яка попередньо здійснювалась в рамках цих двох програм, в прикордонних регіонах трьох країн на засадах Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2014-2020, що діє у рамках Європейського Інструменту Сусідства (ЄІС).

Активізація інтеграційних процесів, пов'язана із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і «тимчасовим» застосуванням Поглибленої і

всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з 1 січня 2016 року, прискорила входження західних прикордонних областей України в європейський економічний простір. Тому транскордонна співпраця в межах українсько-польського транскордонного регіону набуває нового виміру в сучасних умовах. Це, зокрема, відображається заміщенням традиційних форм такої співпраці новими, такими як транскордонні кластери, транскордонні партнерства, транскордонні технологічні та індустріальні парки та ін., що сприятиме розвитку всього транскордонного регіону, в тому числі й економік прикордонних територій України та Польщі в його межах.

Отже, в сучасних умовах підвищення важливості транскордонного співробітництва між Україною та сусідніми країнами саме кластерні моделі можуть стати одним із ефективних інструментів створення внутрішніх конкурентних переваг вітчизняного підприємництва, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць та ефективного ринку праці, налагодження комунікаційних зв'язків з метою ведення діалогу між діловими, урядовими та науковими колами, створення сприятливих умов для розвитку інновацій та трансферу технологій, розвитку інфраструктури тощо, і як результат – забезпечення сталого розвитку регіонів і всієї економіки країни на шляху до повного входження у світовий економічний простір.

Таким чином, політика використання транскордонних кластерів, яка найбільш поширена у транскордонних регіонах Європи, свідчить про те, що функціонування цієї форми транскордонного співробітництва сприяє економічному розвитку прикордонних територій, забезпечує ефективне використання ресурсів, створює робочі місця в периферійних районах тощо, незважаючи на такі особливості транскордонних кластерів, як наявність кордонів, розміщення учасників у різних законодавчих середовищах сусідніх країн тощо.

У контексті функціонування механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів необхідно відмітити важливість інформаційного забезпечення процесу управління цими кластерами і, зокрема, їх утворенням. В

останньому випадку необхідною є достатньо повна інформація про зміну основних показників діяльності підприємств та інших потенційних учасників кластеру після входження до його складу.

Загалом, ключовим етапом у процесі оцінювання потенціалу формування транскордонних кластерів виступає визначення величини соціально-економічного ефекту від такого формування. На підставі цього можливо встановити доцільність утворення транскордонних кластерів та доцільність входження у кластер кожного потенційного його учасника. При цьому ця доцільність повинна встановлюватися як з точки зору цього учасника, так і з точки зору інших учасників транскордонного кластеру.

Варто відзначити, що у процесі оцінювання механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів слід, серед іншого, використовувати матричний метод. Зокрема, доцільною є побудова таких матриць, як:

- матриця, що характеризує вплив очікуваних наслідків від входження певного підприємства у транскордонний кластер на основні параметри його господарської діяльності. У цій матриці рядки відповідатимуть наслідкам входження підприємства у транскордонний кластер (доступ до нових споживачів, отримання можливості впровадження прогресивних технологій, одержання доступу до додаткових ресурсів тощо), а стовпці – основним параметрам господарської діяльності, до яких належать ціни на продукцію, натуральні обсяги її збуту, питомі витрати, рівень економічного ризику тощо;
- матриця, яка характеризує вплив зміни параметрів господарської діяльності кожного потенційного учасника транскордонного кластеру внаслідок його входження у цей кластер на узагальнюючий (критеріальний) показник функціонування цього потенційного учасника кластеру (зокрема, на його прибуток);
- матриця, яка характеризує вплив входження у транскордонний кластер кожного нового потенційного його учасника на узагальнюючий (критеріальний) показник функціонування інших учасників цього кластеру.

Можливо також запропонувати розширену матрицю аналізування наслідків утворення транскордонного кластеру, загальний вигляд якої зображено на рис.

2.3. Ця матриця може виступати дієвим інструментом визначення економічних наслідків входження у кластер кожного його учасника.

Учасники	Зміна значень показників діяльності кожного учасника у разі його входження до транскордонного кластеру							
	У порівнянні із випадком не входження учасника у будь-яке об'єднання				У порівнянні із випадком входження учасника в об'єднання у межах країни його знаходження			
	Обсягів діяльності	Прибутковості діяльності	Прибутку	Ризикованості діяльності	Обсягів діяльності	Прибутковості діяльності	Прибутку	Ризикованості діяльності
1. Учасники, що є резидентами країни А								
<i>A1</i>								
<i>A2</i>								
....								
<i>Аn</i>								
Разом								
2. Учасники, що є резидентами країни В								
<i>B1</i>								
<i>B2</i>								
....								
<i>Bn</i>								
Разом								
Всього								

Рис. 2.3. Матриця аналізування наслідків утворення транскордонного кластеру

Примітка: запропоновано автором

Досліджуючи механізми формування та розвитку транскордонних кластерів, неможливо оминати роль державних та місцевих органів влади у цих процесах.

Розвиваючи матеріал попередніх підрозділів роботи, слід відзначити, насамперед, ту обставину, що роль держави та місцевих органів влади у створенні та розвитку транскордонних кластерів повинна розглядатися через призму механізмів державного управління сталим розвитком регіонів на засадах смарт-спеціалізації, регіонального та транскордонного співробітництва, сутність якого полягає у визначенні цілей і принципів щодо удосконалення механізмів інноваційного розвитку, механізмів формування високотехнологічних транскордонних кластерів; активізації участі населення у забезпеченні сталого розвитку; підвищенні ефективності реалізації державних програм регіонального і транскордонного співробітництва.

Зокрема, стосовно транскордонних кластерних утворень, то механізми впливу державних та місцевих органів влади на процеси їх формування та розвитку можуть бути різними залежно від того, чи є конкретний транскордонний кластер інноваційно утворюючим. Якщо кластер не є інноваційно активним, то тоді можливі три головні форми його підтримки з боку органів влади, а саме:

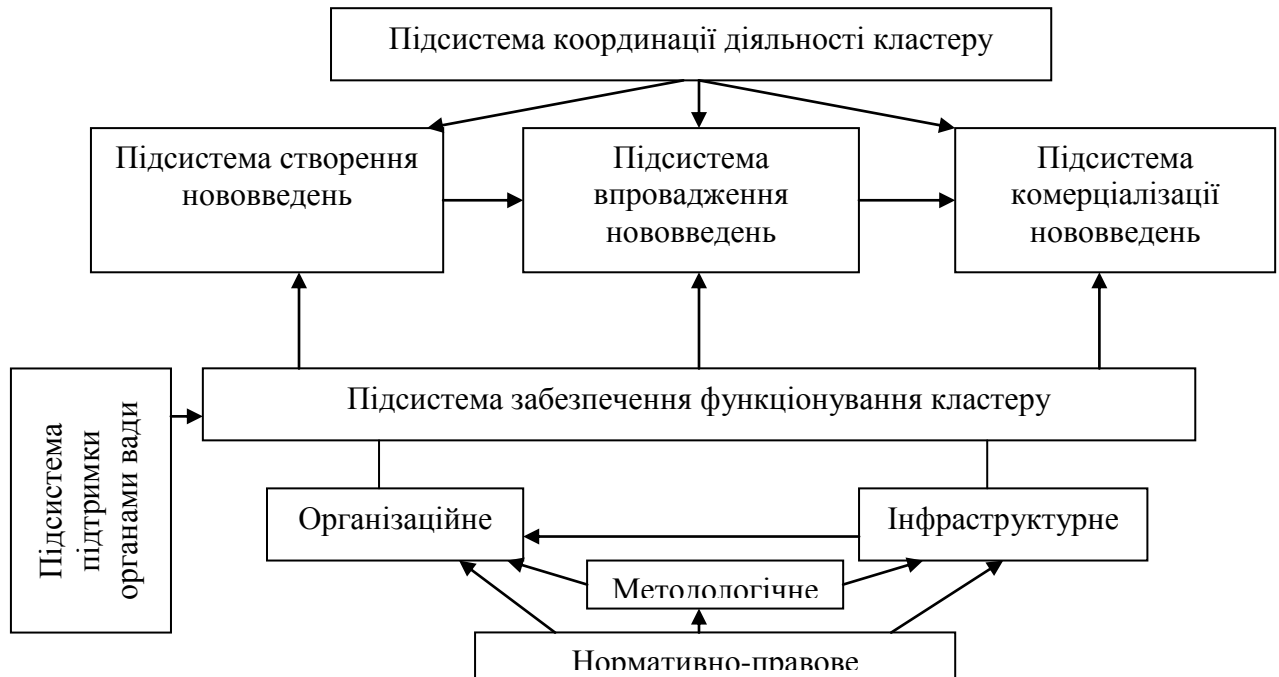
1) опосередкована підтримка, за якої відбувається покращення організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів завдяки вдосконаленню нормативно-правового та методологічного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів;

2) безпосередня підтримка, коли державні та місцеві органи влади безпосередньо здійснюють організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів;

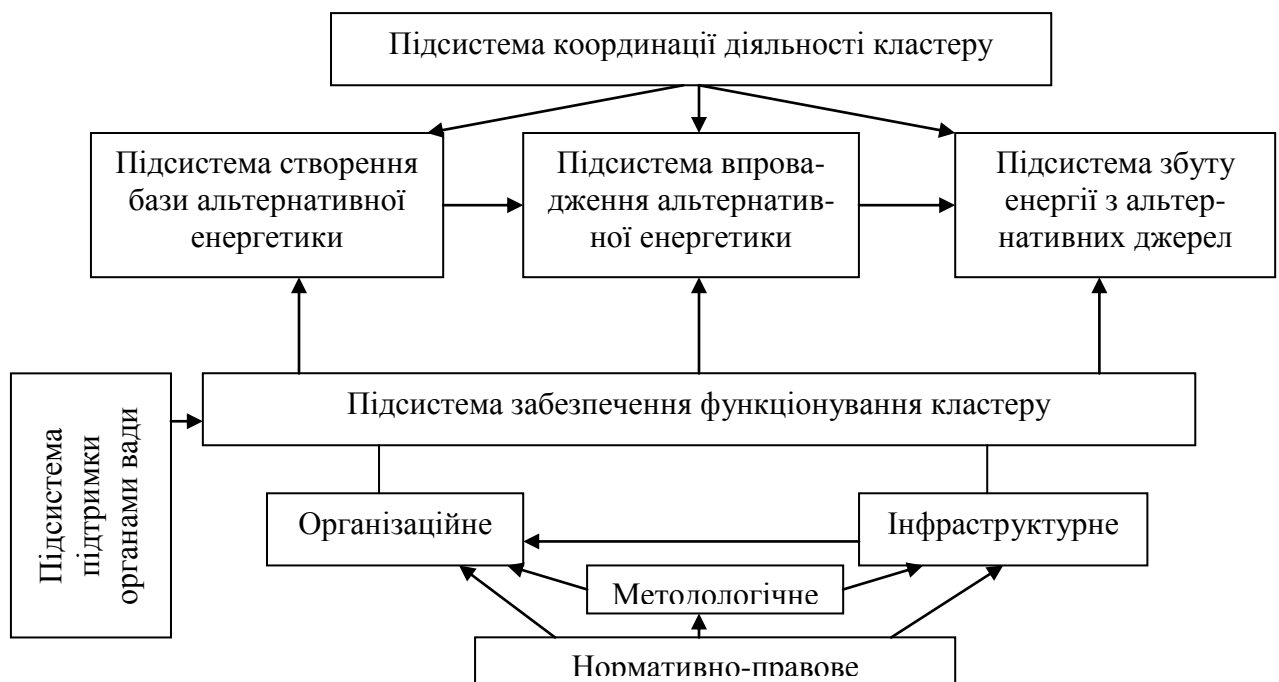
3) поєднання обох попередніх форм підтримки.

Якщо ж транскордонний кластер є інноваційно утворюючий, то у цьому випадку, окрім перелічених форм підтримки, державні та місцеві органи влади можуть надавати такому кластеру певні економічні привілеї, зокрема, податкові та фінансово-кредитні пільги (рис. 2.4, а). Також такі пільги можуть надаватися і

транскордонним кластерам, діяльність яких має велику суспільну значущість, зокрема, кластерам альтернативної енергетики (рис. 2.4, б).

а)

б)

Рис. 2.4. Моделі механізмів функціонування транскордонних кластерів: а) інноваційно утворюючого; б) альтернативної енергетики

Примітка: розроблено автором

Таким чином, результати дослідження, проведеного у цьому та попередньому підрозділах роботи, свідчать про значні можливості України для реалізації транскордонного співробітництва в усіх його формах. Особливо перспективним є застосування сучасних форм міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва на прикордонних територіях України та суміжних територіях межуючих з нею держав на базі транскордонних кластерів.

Висновки за розділом 2

1. Доцільно виділити чотири групи чинників, які справляють безпосередній вплив на формування та розвиток транскордонних кластерних структур, а саме: потребу зацікавлених осіб в отриманні величини певного ефекту; наявність засобів, за допомогою яких формування та розвиток транскордонних кластерів можуть забезпечити отримання відповідних ефектів; організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів; методологічне та нормативно-правове забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів. Окрім перелічених чотирьох груп факторів, які справляють вплив на формування та розвиток транскордонних кластерних систем, існує також і п'ята група таких факторів, а саме – економіко-географічні чинники.

2. У цілому економіко-географічні чинники позитивно впливають на можливість формування та розвитку транскордонних кластерів за участі вітчизняних учасників, передусім, з прикордонних регіонів Заходу України.

3. У роботі було виконано оцінювання можливості створення та розвитку трьох типів транскордонних кластерів – будівельного, туристично-рекреаційного та транспортно-логістичного у прикордонних районах трьох областей України – Волинської, Львівської та Закарпатської. Було встановлено, що рівень потреби зацікавлених осіб в отриманні економічного та інших видів ефектів є досить високим (у середньому 6-8 балів у десятибальній шкалі).

4. За досліджуваними прикордонними регіонами України простежується нагальна потреба у забезпеченні їх соціально-економічного розвитку, при цьому формування та розвиток транскордонних кластерів у принципі здатні значною мірою цю потребу задовольнити. Проте, для цього необхідно попередньо підвищити рівень організаційного, інфраструктурного, методологічного та нормативно-правового забезпечення процесів такого формування та розвитку.

5. Вдосконалення механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів в Україні потребує врахування передового зарубіжного досвіду провадження цих процесів. Досліджені у роботі європейські механізми формування та розвитку транскордонних кластерів є вельми різноманітними. Проте, за усіма регіонами Європи простежуються такі закономірності: більшість транскордонних кластерів виникли спонтанно з односторонньою ініціативою їх утворення; біля половини механізмів функціонування цих кластерів є гетерогенними; усі ці механізми є стійкими та динамічними; переважають слабо централізовані механізми розвитку транскордонних кластерних утворень.

6. У процесі оцінювання механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів слід, серед іншого, використовувати матричний метод. Зокрема, доцільною є побудова таких матриць, як: матриця, що характеризує вплив очікуваних наслідків від входження певного підприємства у транскордонний кластер на основні параметри його господарської діяльності; матриця, яка характеризує вплив зміни параметрів господарської діяльності кожного потенційного учасника транскордонного кластеру внаслідок його входження у цей кластер на узагальнюючий (критеріальний) показник функціонування цього потенційного учасника кластеру; матриця, яка характеризує вплив входження у транскордонний кластер кожного нового потенційного його учасника на узагальнюючий показник функціонування інших учасників цього кластеру.

Основні результати, отримані у цьому розділі, опубліковані в авторських працях (Мищишин, О. Л., 2020; Мищишин, О. Л., Козик, В. В., Завербний, А. С. та ін, 2020; Мищишин, О. Л. та Козик, В. В., 2019; Мищишин, О. Л., 2018b).

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРІВ

3.1. Метод обґрунтування доцільності утворення та розвитку транскордонних кластерів

Як вже зазначалося у попередньому розділі роботи, входження підприємства до складу кластеру є доцільним, якщо надприбуток цього підприємства після такого входження зросте. При цьому і інші підприємства – учасники кластеру повинні отримувати певний економічний зиск від входження нового підприємства до цього кластеру. Цей зиск відобразатиметься у зростанні надприбутку, принаймні, у деяких учасників кластеру, у той час, коли надприбуток усіх інших учасників кластеру не знижуватиметься. Таким чином, ефективність утворення кластеру можна представити у вигляді матриці, кожен елемент якої характеризує приріст надприбутку певного учасника (кожному з учасників – реципієнтів додаткового надприбутку відповідає певний стовпець матриці) від входження до складу кластеру іншого учасника (кожному з учасників, які генерують надприбуток від входження у кластер, відповідає певний рядок матриці).

Враховуючи викладене вище, доцільно вказати на такі два моменти:

– по-перше, для будь-якого виду кластерів необхідно розрізняти індивідуальну та загальну економічну ефективність його утворення. Індивідуальна ефективність утворення кластеру характеризуватиметься сумою значень елементів матриці економічних наслідків від такого утворення за відповідним її стовпцем. Якщо ж застосовувати відносні показники оцінювання, то цю суму можна зіставити із інвестиціями, які відповідний учасник поніс у зв'язку із входженням до складу кластеру, або із величиною надприбутку цього учасника у випадку, якщо б він відмовився від входження до кластеру. Стосовно загальної економічної ефективності утворення кластеру, то вона

характеризуватиметься сумарною величиною усіх значень елементів матриці економічних наслідків такого утворення;

– по-друге, ефективність утворення кластеру відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості кластеру. Дійсно, для того, щоб кластер був стійким, його утворення повинно призводити до позитивного економічного ефекту у всіх учасників. При цьому вихід будь-якого учасника зі складу кластеру не повинен призводити до збільшення величини надприбутку будь-якого іншого учасника (учасників) цього кластеру. У формалізованому вигляді ці умови можна подати таким чином: для належної стійкості кластеру підприємств необхідно, щоб значення усіх елементів матриці економічних наслідків від утворення кластеру не були від'ємними, а за кожним рядком та кожним стовпцем цієї матриці розташовувався хоча б один додатній елемент.

Проте, необхідно відзначити той факт, що побудова матриці економічних наслідків від утворення кластеру може стикатися із суттєвими труднощами. Ці труднощі, зокрема, пов'язані із необхідністю враховувати вплив значної кількості чинників, які обумовлюють економічну ефективність утворення кластеру. Також слід зважати на те, що розподіл економічних наслідків від такого утворення за учасниками кластеру (тобто визначення частки впливу кожного учасника на ці наслідки) може бути ускладнений можливим мультиплікативним ефектом (за якого спільний вплив учасників не може бути повною мірою розподілений за кожним з них).

Таким чином, оцінювання потенціалу формування транскордонних кластерів повинно, насамперед, передбачати визначення соціально-економічних наслідків утворення цих кластерів для кожного з їх потенційних учасників. При цьому можна запропонувати послідовність оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру, представлену на рис. 3.1. Застосування цієї послідовності у практиці діяльності підприємств, які розглядають можливість свого входження до складу транскордонного кластеру, дасть змогу підвищити обґрунтованість рішень щодо такого входження.

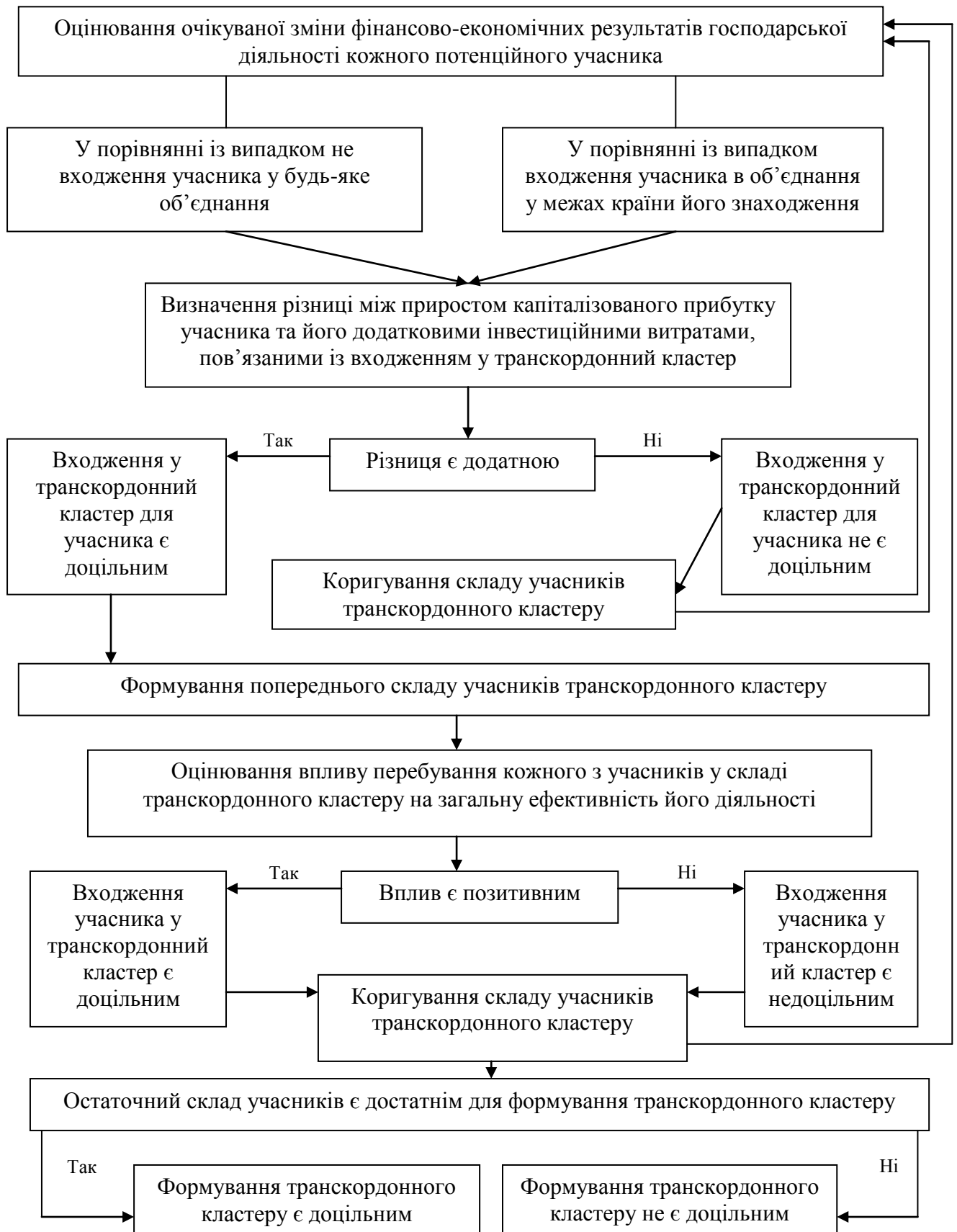

Рис. 3.1. Послідовність оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру

Примітка: розроблено автором

Окрім перелічених вище на рис. 3.1 показників, які характеризують наслідки входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру, таке входження можуть характеризувати також і зміни значень індикаторів інноваційної діяльності учасників кластеру. При цьому до цих індикаторів доцільно віднести: ресурсоємність продукції (витрати ресурсів на її одиницю); технологічність продукції (частка обсягів продукції, яка виготовляється за допомогою прогресивних технологічних процесів); наукоємність продукції (частка витрат на дослідження та розробки у загальній структурі витрат на виробництво продукції) та інноваційність продукції (частка у загальних обсягах продукції її інноваційних видів або видів, які виготовляються з використанням інноваційних засобів виробництва).

Система індикаторів оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів повинна надавати можливість виконати вичерпну діагностику рівня такої ефективності з урахуванням основних факторів, які обумовлюють цей рівень. При цьому слід враховувати наявність низки видів показників економічної ефективності діяльності як окремих підприємств, так і їх об'єднань. Зокрема, можливо виділити такі групи цих показників:

1) за ступенем узагальненості:

- узагальнені (комплексні), які надають узагальнену оцінку економічної ефективності діяльності виробничо-господарських структур;
- часткові, які характеризують економічну ефективність окремих складників цієї діяльності, зокрема, окремих видів використовуваних ресурсів;

2) за способом розрахунку відповідних показників:

- абсолютні, які обчислюються в абсолютних одиницях виміру. Ці показники безпосередньо відображають фінансово-економічні результати функціонування виробничо-господарських структур;
- відносні, які розраховуються у відносному виразі. Ці показники слугують, передусім, аналітичними інструментами зіставлення рівня економічної

ефективності діяльності різних виробничо-господарських структур, а також для дослідження динаміки цього рівня;

3) за ступенем охоплення об'єктів оцінювання:

– індивідуальні, які застосовуються для оцінювання ефективності діяльності кожної окремої виробничо-господарської структури (зокрема, окремого підприємства);

– групові, які застосовуються для оцінювання ефективності діяльності певної сукупності виробничо-господарських структур (зокрема, об'єднання підприємств);

4) за проміжками часу, за якими відбувається оцінювання:

– ретроспективні, які оцінюють ефективність діяльності виробничо-господарських структур у минулому;

– звітні, які оцінюють ефективність діяльності виробничо-господарських структур у теперішньому періоді часу;

– прогнозні, які оцінюють ефективність діяльності виробничо-господарських структур у майбутньому;

5) за видами господарської діяльності:

– показники оцінювання економічної ефективності операційної діяльності виробничо-господарських структур;

– показники оцінювання економічної ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності виробничо-господарських структур;

– показники оцінювання економічної ефективності фінансової діяльності виробничо-господарських структур;

6) за наявністю зіставлення із попередніми періодами або з певними базовими ситуаціями:

– статичні, які не передбачають такого зіставлення;

– динамічні, розрахунок яких передбачає таке зіставлення. При цьому базовою ситуацією може виступати, зокрема, відмова від утворення певного виду об'єднань підприємств.

Важливе значення має вибір узагальнюючого показника економічної ефективності утворення транскордонного кластеру. Одним з можливих таких показників у першому наближенні може виступати приріст чистого прибутку підприємств внаслідок такого утворення. Проте, цьому показнику у контексті оцінювання величини економічного ефекту від утворення транскордонного кластеру є притаманними два головні недоліки. По-перше, цей показник не враховує можливі зміни величини активів учасників кластеру після його утворення. По-друге, при розрахунку показника приросту прибутку не береться до уваги чинник економічного ризику. У той же час, формування транскордонного кластеру часто обумовлює зниження ризикованості діяльності його учасників внаслідок утворення між ними стабільних господарських взаємозв'язків. Перелічені недоліки відсутні у показника приросту надприбутку, який часто застосовується в інвестиційних розрахунках, зокрема, при обґрунтуванні варіантів технологічних рішень. Як вже зазначалося вище, цей показник обчислюється як різниця між приростом прибутку та добутком обсягу інвестицій, що зумовили цей приріст, на норму їх прибутковості. При цьому норма прибутковості в якості однієї із своїх складових включає надбавку за ризик (так само як і ставка кредитного відсотка, яка виступає певним орієнтиром при обґрунтуванні норми прибутковості інвестицій).

Також слід відзначити, що показник надприбутку є еквівалентним представленому вище на рис. 3.1 показнику різниці між приростом капіталізованого прибутку учасника та його додатковими інвестиційними витратами, пов'язаними із входженням у транскордонний кластер.

Отже, з урахуванням викладеного вище, економічний ефект від входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру (E) можна визначити з використанням такої формули:

$$E = O \cdot P - K \cdot H - ((O + \Delta O) \cdot (P + \Delta P) - (K + \Delta K) \cdot (H + \Delta H)), \quad (3.1)$$

де O, P, K, H – відповідно загальна величина доходу, прибутковість підприємства за загальною величиною доходу (відношення чистого прибутку до загального

доходу), середня величина активів та норма прибутковості інвестицій після входження підприємства до складу транскордонного кластеру;

ΔO , ΔP , ΔK , ΔH – очікувана зміна (зменшення або зростання) відповідно загальної величини доходу, прибутковості підприємства за загальною величиною доходу, середньої величини активів та норми прибутковості інвестицій у разі, якщо б підприємство вийшло зі складу транскордонного кластеру.

Просумувавши значення економічного ефекту, що обчислюється за формулою (3.1), за усіма учасниками кластеру, можна визначити загальну величину ефекту від утворення транскордонного кластеру. При цьому можливо виконати декомпозицію приросту надприбутку за окремими факторами, що зумовили цей приріст. Тоді вплив кожного з факторів оцінюватиметься за допомогою таких формул:

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни загального доходу підприємства:

$$E_1 = -\Delta O \cdot P; \quad (3.2)$$

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни прибутковості підприємства за його загальним доходом:

$$E_2 = -\Delta P \cdot O; \quad (3.3)$$

– для оцінювання спільного впливу на приріст надприбутку зміни загального доходу підприємства та його прибутковості за цим доходом:

$$E_3 = -\Delta O \cdot \Delta P; \quad (3.4)$$

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни середньої величини активів підприємства:

$$E_4 = \Delta K \cdot H; \quad (3.5)$$

– для оцінювання впливу на приріст надприбутку зміни норми прибутковості інвестицій:

$$E_5 = \Delta H \cdot K; \quad (3.6)$$

– для оцінювання спільного впливу на приріст надприбутку зміни середньої величини активів підприємства та норми прибутковості інвестицій:

$$E_6 = \Delta K \cdot \Delta H. \quad (3.7)$$

Відповідно, основними відносними показниками оцінювання рівня економічної ефективності входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру виступатимуть такі (рис. 3.2):

1) частка надприбутку внаслідок входження підприємства до транскордонного кластеру у загальній величині його надприбутку:

$$E_{\phi 1} = \frac{E}{O \cdot P - K \cdot H}; \quad (3.8)$$

2) частка приросту надприбутку підприємства внаслідок його входження до транскордонного кластеру у загальній величині приросту надприбутку порівняно із періодом часу, коли підприємство не входило до кластеру:

$$E_{\phi 2} = \frac{E}{(O \cdot P - K \cdot H) - (O_0 \cdot P_0 - K_0 \cdot H_0)}; \quad (3.9)$$

3) прибутковість інвестицій, пов'язаних із входженням підприємства до транскордонного кластеру:

$$E_{\phi 3} = \frac{\Delta \Pi}{\Delta K}; \quad (3.10)$$

4) частка приросту прибутку підприємства внаслідок його входження до транскордонного кластеру у загальній величині приросту прибутку порівняно із періодом часу, коли підприємство не входило до кластеру:

$$E_{\phi 4} = \frac{\Delta \Pi}{O \cdot P - O_0 \cdot P_0}, \quad (3.11)$$

де O_0, P_0, K_0, H_0 – відповідно загальна величина доходу, прибутковість підприємства за нею, середня величина активів та норма прибутковості інвестицій до моменту входження підприємства до транскордонного кластеру;

$\Delta \Pi$ – приріст прибутку підприємства внаслідок його входження до складу транскордонного кластеру.

Необхідно відзначити, що показники (3.8) – (3.11) піддаються узагальненню за усіма підприємствами кластеру. Це дає можливість отримати оцінку економічної ефективності утворення транскордонного кластеру.

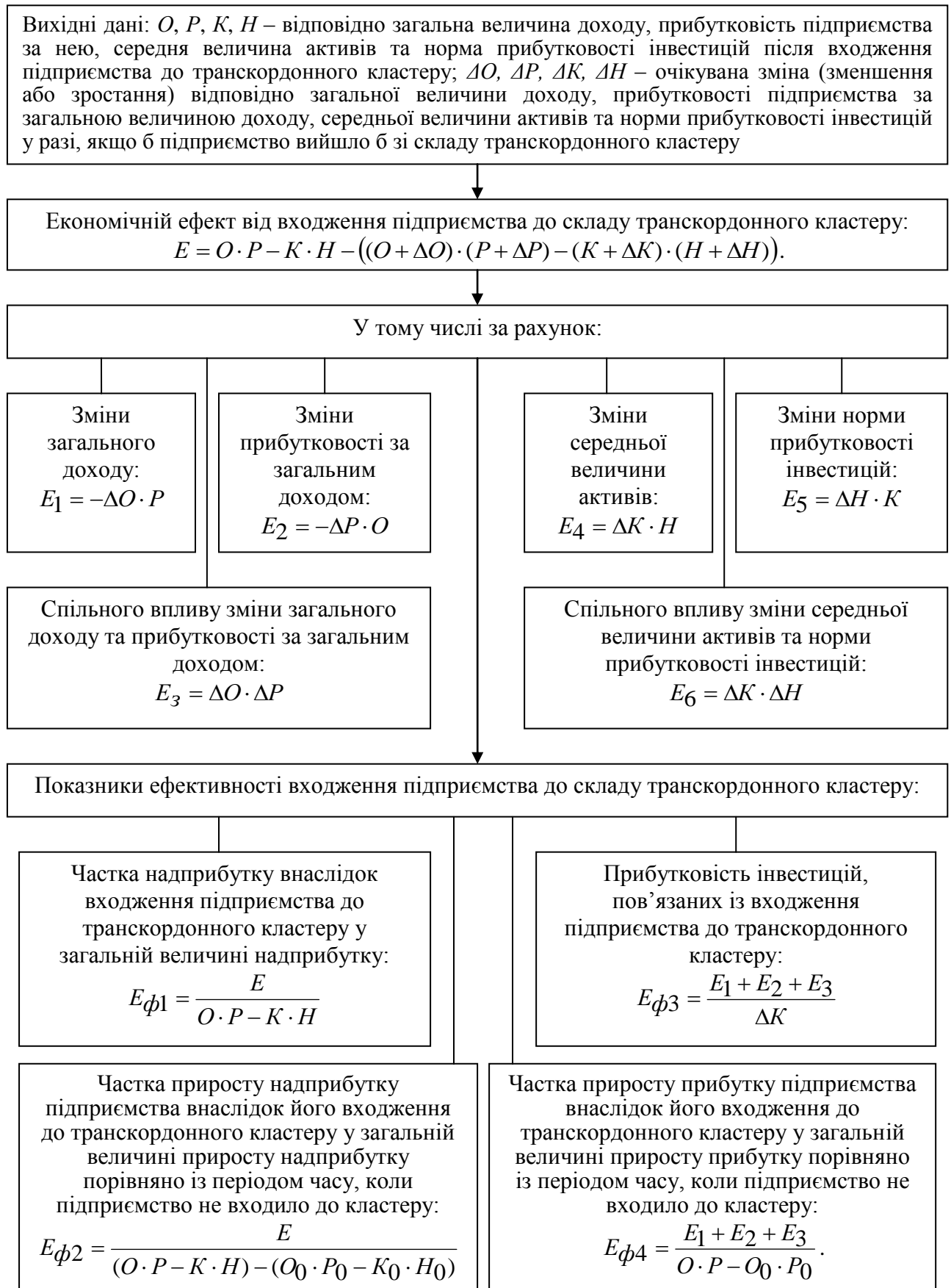

Рис. 3.2. Показники економічного ефекту та ефективності входження підприємства у транскордонний кластер

Примітка: розроблено автором

Окрім узагальнюючого показника оцінювання економічної ефективності утворення транскордонного кластеру, можливо виділити два рівня часткових індикаторів такого оцінювання. При цьому часткові індикатори нижчого (базового) рівня характеризуватимуть зміну окремих характеристик діяльності підприємств, зокрема їх ресурсів та продукції, після входження цих підприємств до складу транскордонного кластеру. Зокрема, до таких характеристик належать ціни на ресурси та продукцію підприємства, норми витрат ресурсів на її виготовлення, рівень ризику господарської діяльності (може вимірюватиметься коефіцієнтом варіації) тощо. Стосовно часткових показників оцінювання економічної ефективності утворення транскордонного кластеру вищого рівня, то вони характеризуватимуть відносний вплив такого утворення на показники загального доходу, прибутку, прибутковості, обсягу активів та норми прибутковості інвестицій учасників кластеру. Також до часткових показників вищого порядку доцільно віднести індикатор бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру (табл. 3.1).

Слід відзначити, що оцінювання економічної ефективності розвитку транскордонного кластеру може базуватися на тих самих засадах, що і оцінювання ефективності його утворення. Зокрема, показник приросту надприбутку може бути обчислений за два або більше послідовних періодів (років) функціонування кластерів. Тоді зіставлення цих приростів у динаміці характеризуватиме ефективність розвитку транскордонного кластеру. Таким самим чином, використовуючи індексний метод, можна обчислити часткові показники оцінювання ефективності розвитку транскордонного кластеру (табл. 3.2).

Використовуючи запропоновану систему показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерних структур, їх потенційні учасники можуть належним чином визначити економічні наслідки входження до складу таких кластерів, тим самим оцінивши доцільність такого входження.

Таблиця 3.1

Показники ефективності утворення транскордонних кластерів

Назви показників	Формули для розрахунків показників	Позначення у формулах
1. Відносний показник ефективності утворення транскордонного кластеру	$\Pi_{11} = \left(\sum_{i=1}^n E_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n \Pi_{ni} \right)$	n – кількість учасників кластеру; E_i – економічний ефект i -того учасника внаслідок входження у кластер; Π_{ni} – величина надприбутку i -того учасника
2. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на загальний дохід його учасників	$\Pi_{12} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta O_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n O_i \right)$	ΔO_i – додаткова величина доходу i -того учасника внаслідок входження у кластер; O_i – величина доходу i -того учасника
3. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибутковість діяльності його учасників	$\Pi_{13} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta P_i \cdot \Delta O_i}{\sum_{i=1}^n \Delta O_i} \right) : \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Pi_{ni}}{\sum_{i=1}^n O_i} \right)$	ΔP_i – приріст прибутковості діяльності i -того учасника внаслідок входження у кластер; P_i – прибутковість діяльності i -того учасника
4. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибуток його учасників	$\Pi_{14} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta \Pi_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n \Pi_i \right)$	$\Delta \Pi_i$ – приріст прибутку i -того учасника внаслідок входження у кластер; Π_i – прибуток i -того учасника
5. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на капітал його учасників	$\Pi_{15} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta K_i \right) : \left(\sum_{i=1}^n K_i \right)$	ΔK_i – приріст капіталу i -того учасника внаслідок входження у кластер; K_i – величина капіталу i -того учасника
6. Показник, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на норму прибутковості інвестицій його учасників	$\Pi_{16} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta H_i \cdot \Delta K_i}{\sum_{i=1}^n \Delta K_i} \right) : \left(\frac{\sum_{i=1}^n H_i \cdot K_i}{\sum_{i=1}^n K_i} \right)$	ΔH_i – приріст норми прибутковості інвестицій i -того учасника внаслідок входження у кластер; H_i – норма прибутковості інвестицій i -того учасника
7. Показник бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру	$\Pi_{17} = \left(\sum_{i=1}^n \Delta B_i - B_0 \right) / \sum_{i=1}^n B_i$	ΔB_i – приріст податкових та інших обов'язкових платежів i -того учасника внаслідок входження у кластер; B_i – податкові та інші обов'язкові платежі i -того учасника

Примітка: розроблено автором

Таблиця 3.2

Показники ефективності розвитку транскордонних кластерів

Назви показників	Формули для розрахунків показників	Позначення у формулах
1. Індекс відносного показника ефективності утворення транскордонного кластеру	$P_{21} = P_{113} / P_{116}$	P_{113} , P_{116} – значення відносного показника ефективності утворення транскордонного кластеру відповідно у звітному та базовому періодах
2. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на загальний дохід його учасників	$P_{22} = P_{123} / P_{126}$	P_{123} , P_{126} – значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на загальний дохід його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
3. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибутковість діяльності його учасників	$P_{23} = P_{133} / P_{136}$	P_{133} , P_{136} – значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибутковість діяльності його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
4. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибуток його учасників	$P_{24} = P_{143} / P_{146}$	P_{143} , P_{146} – значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на прибуток його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
5. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на капітал його учасників	$P_{25} = P_{153} / P_{156}$	P_{153} , P_{156} – значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на капітал його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
6. Індекс показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на норму прибутковості інвестицій його учасників	$P_{26} = P_{163} / P_{166}$	P_{163} , P_{166} – значення показника, що характеризує відносний вплив утворення кластеру на норму прибутковості інвестицій його учасників, відповідно у звітному та базовому періодах
7. Індекс показника бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру	$P_{27} = P_{173} / P_{176}$	P_{173} , P_{176} – значення показника бюджетної ефективності утворення транскордонного кластеру відповідно у звітному та базовому періодах

Примітка: розроблено автором

Слід відзначити, що, окрім перелічених вище показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів, можливо також виділити групу часткових індикаторів, які характеризують ці

процеси. Ці індикатори представлено на рис. 3.3. Їх застосування дає можливість виділити та дослідити головні тенденції стосовно розвитку транскордонних кластерних утворень.

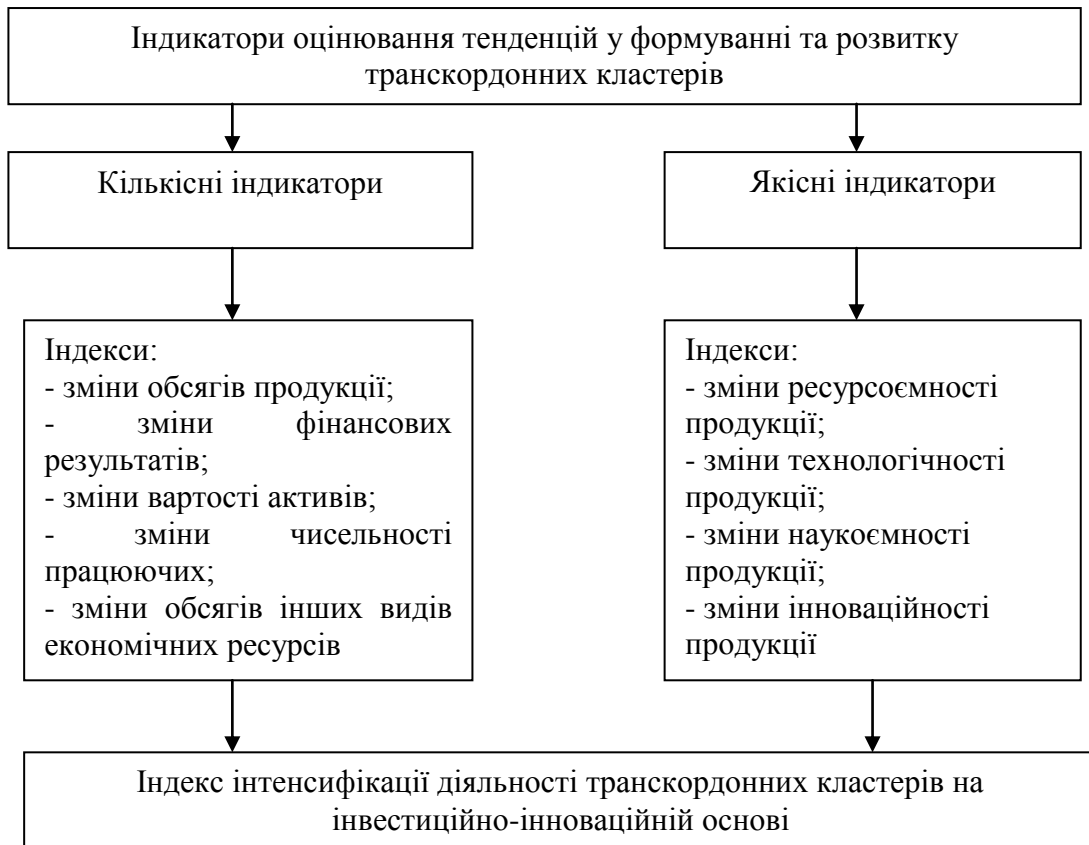

Рис. 3.3. Групування індикаторів оцінювання тенденцій у формуванні та розвитку транскордонних кластерів

Примітка: розроблено автором.

Також важливо, щоб транскордонний кластер не лише забезпечував його учасникам належну величину фінансово-економічних результатів їх господарської діяльності, але й сам був стійким. Головною ознакою стійкістю транскордонного кластеру є те, що вихід з його складу не принесе жодному з учасників збільшення економічних зисків. Крім того, стійкість кластеру полягає і в тому, що залучення нових учасників не буде вигідним усім його теперішнім учасникам (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Критерії стійкості транскордонного кластеру

Примітка: розроблено автором.

Отже, рівень стійкості будь-якого транскордонного кластерного утворення значною мірою визначається величиною економічного ефекту, який отримують учасники цього утворення від його формування та подальшого розвитку. Цей ефект визначається величиною надприбутку кожного учасника кластеру та сумарним обсягом надприбутку, а у більш загальному випадку – різницею між приростом капіталізованого прибутку учасника та його додатковими інвестиційними витратами, пов'язаними із входженням у транскордонний кластер.

3.2. Розроблення моделі взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу отриманого економічного ефекту

Як зазначалося вище, входження підприємства до складу транскордонного кластеру є доцільним, якщо при цьому збільшується величина його надприбутку. Своєю чергою, таке збільшення може бути обумовлено двома основними причинами – скороченням питомих витрат на виготовлення та збут продукції, яку виробляє певне підприємство, та зменшенням рівня економічного ризику його господарської діяльності, що закономірно викликає зниження норми прибутковості інвестицій у це підприємство. Також до позитивних наслідків входження підприємства до складу транскордонного кластерного утворення, які випливають з двох вищеназваних результатів такого входження, слід віднести підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, що відображається у можливості збільшення фізичних обсягів виготовлення та реалізації ним продукції і призводить до отримання додаткової величини економічного ефекту.

Оскільки величину цього ефекту отримуватиме кожен учасник транскордонного кластерного утворення (в іншому випадку його входження до складу такого кластеру було б недоцільним), то будь-який такий учасник робить певний внесок у загальну величину синергетичного ефекту, отриманого усіма учасниками кластеру внаслідок перебігу процесів його формування та розвитку. Однак, постає проблема розподілу цього ефекту між усіма учасниками транскордонного кластерного утворення.

Дійсно, такий розподіл не може здійснюватися довільно, сам по собі, оскільки залежатиме від параметрів угод, які укладатимуть між собою учасники транскордонного кластеру. Своєю чергою, ці параметри, насамперед – рівень цін на продукцію, повинні враховувати результати розподілу між підприємствами економічного ефекту від їх входження до складу транскордонного кластеру.

У подальшому в якості критерію розподілу між підприємствами – учасниками транскордонного кластеру величини економічного ефекту від їх входження до складу цього кластеру будемо використовувати показник надприбутковості. Цей показник, як було вже зазначено вище, являє собою відношення величини надприбутку підприємства до величини інвестицій, які цю величину надприбутку обумовили. Проте, замість самого надприбутку ми будемо розглядати його приріст внаслідок входження відповідного підприємства до складу транскордонного кластерного утворення. Тоді загальний принцип розподілу між підприємствами – учасниками транскордонного кластеру величини економічного ефекту від їх входження до складу цього кластеру може бути сформульований таким чином: відношення приросту надприбутку кожного учасника кластеру, отриманого внаслідок входження до його складу, до величини активів цього учасника, необхідних для отримання цього приросту надприбутку, повинно бути однаковим у кожного з учасників кластеру. При цьому величина активів підприємства – учасника транскордонного кластеру, необхідних для отримання приросту надприбутку, повинна містити як початковий їх обсяг, так і можливий їх приріст, зумовлений входженням підприємства до складу кластеру.

Враховуючи запропонований критерій розподілу між підприємствами – учасниками транскордонного кластеру величини економічного ефекту від їх входження до складу цього кластеру, можливо побудувати модель взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу отриманого економічного ефекту. З метою формалізації цієї моделі для випадку взаємовідносин між покупцем та продавцем певної продукції, кожен з яких входить до складу транскордонного кластеру, представимо приріст питомої величини надприбутку від входження до кластеру кожного з них у вигляді таких виразів:

$$\Delta E_{нок} = (u_{нок1} - c_{нок1} - a_{нок1} \cdot H_{нок1}) - (u_{нок0} - c_{нок0} - a_{нок0} \cdot H_{нок0}); \quad (3.12)$$

$$\Delta E_{np} = (u_{np1} - c_{np1} - a_{np1} \cdot H_{np1}) - (u_{np0} - c_{np0} - a_{np0} \cdot H_{np0}), \quad (3.13)$$

де $\Delta E_{нок}$ – приріст питомої величини надприбутку підприємства – покупця певної продукції після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць;

$u_{нок1}$, $u_{нок0}$ – ціни одиниці продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство, купуючи для цього іншу продукцію, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

$c_{нок1}$, $c_{нок0}$ – собівартість одиниці продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – покупець іншої продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

$a_{нок1}$, $a_{нок0}$ – питома величина активів, які беруть участь у виробництві та збуті продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – покупець іншої продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

$H_{нок1}$, $H_{нок0}$ – норма прибутковості інвестицій у підприємства – покупця іншої продукції відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці;

ΔE_{np} – приріст питомої величини надприбутку підприємства – продавця певної продукції, яку купує інший учасник транскордонного кластеру, після входження цього підприємства до складу такого кластеру, грошових одиниць;

u_{np1} , u_{np0} – ціни одиниці продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – продавець цієї продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

c_{np1} , c_{np0} – собівартість одиниці продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – покупець цієї продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

a_{np1} , a_{np0} – питома величина активів, які беруть участь у виробництві та збуті продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – продавець цієї продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

H_{np1} , H_{np0} – норма прибутковості інвестицій у підприємства – продавця певної продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці.

Припустимо, що ціна одиниці продукції та питома величина активів у підприємства – покупця продукції, а також питома величина активів у продавця цієї продукції не змінилися після їх входження до складу транскордонного кластеру. Це припущення виконано з метою спрощення математичних перетворень і його завжди можна зняти, здійснивши ускладнення відповідних математичних виразів. Тоді формули (3.12) та (3.13) набудуть такого модифікованого вигляду:

$$\Delta E_{нокм} = (c_{нок0} - c_{нок1}) - (H_{нок0} - H_{нок1}) \cdot a_{нок0}; \quad (3.14)$$

$$\Delta E_{нрм} = (u_{нр1} - c_{нр1}) - (u_{нр0} - c_{нр0}) - (H_{нр0} - H_{нр1}) \cdot a_{нр0}, \quad (3.15)$$

де $\Delta E_{нокм}$, $\Delta E_{нрм}$ – приріст питомої величини надприбутку відповідно підприємства – покупця певної продукції та підприємства – продавця цієї продукції після входження до складу транскордонного кластеру за умови виконання висловлених вище припущень, грошових одиниць.

Важливо відзначити той очевидний факт, що ціна, за якої підприємство – покупець продукції купуватиме її у продавця цієї продукції, безпосередньо впливатиме на собівартість одиниці товарів (робіт, послуг) у покупця продукції. Тому, якщо усі інші складники цієї собівартості не залежатимуть від того, чи увійде підприємство – покупець продукції до складу транскордонного кластеру, а норма витрат продукції, яку купує підприємство – покупець, з метою виробництва своєї продукції, не змінюється у часі, формулу (3.14) може бути представлено у такому вигляді:

$$\Delta E_{нокм} = (u_{нр0} - u_{нр1}) \cdot H_{\epsilon} - (H_{нок0} - H_{нок1}) \cdot a_{нок0}, \quad (3.16)$$

де H_e – норма витрат продукції, яку купує підприємство – покупець з метою виробництва своєї кінцевої продукції у відповідних фізичних одиницях виміру.

Тоді запропонований вище принцип рівності відношення приросту надприбутку до величини активів учасників транскордонного кластеру може бути формалізованим таким чином:

$$\frac{\Delta E_{нокм}}{a_{нок0}} = \frac{\Delta E_{прм}}{a_{пр0}}, \quad (3.17)$$

або

$$\begin{aligned} & \frac{(u_{пр0} - u_{пр1}) \cdot H_e}{a_{нок0}} - (H_{нок0} - H_{нок1}) = \\ & \frac{(u_{пр1} - c_{пр1}) - (u_{пр0} - c_{пр0})}{a_{пр0}} - (H_{пр0} - H_{пр1}). \end{aligned} \quad (3.18)$$

З рівняння (3.18) після низки математичних перетворень отримуємо:

$$u_{пр1} = \frac{\frac{u_{пр0}}{a_{нок0}} - (H_{нок0} - H_{нок1}) + \frac{c_{пр1} + (u_{пр0} - c_{пр0})}{a_{пр0}} + (H_{пр0} - H_{пр1})}{\frac{1}{a_{пр0}} + \frac{H_e}{a_{нок0}}}, \quad (3.19)$$

де $u_{пр1}$ – збалансована (взаємовигідна) ціна одиниці продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – продавець цієї продукції, після входження до складу транскордонного кластеру, за якої забезпечується рівність відношення приросту надприбутку до величини активів у продавця та покупця даної продукції, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції

Необхідно відзначити той факт, що розглянутий випадок обґрунтування величини збалансованої ціни одиниці продукції, яку один учасник транскордонного кластеру поставляє іншому його учаснику, може бути узагальнений на випадки взаємовідносин більшої кількості учасників

транскордонного кластерного утворення. При цьому можливо виокремити три найбільш типові такі випадки:

1) коли у взаємовідносинах між учасниками транскордонного кластеру беруть участь один покупець декількох видів продукції (яку в подальшому буде використано для створення іншої продукції) та кілька постачальників, які ці види продукції виготовляють. За таких умов повинна бути встановлена збалансована ціна за кожним видом продукції, що поставляється тому підприємству, який виготовляє з використанням цих видів продукції якусь іншу продукцію. При цьому потрібно забезпечити дотримання рівності відношення приросту обсягу отриманого надприбутку до величини активів у всіх продавців та у покупця продукції;

2) коли можна виділити вертикальний ланцюжок взаємовідносин між покупцями й продавцями продукції, які є учасниками транскордонного кластеру. У цьому випадку існує принаймні одне підприємство, яке одночасно є покупцем продукції та виробником іншої продукції, яка виготовляється з використанням купованої продукції. За таких умов повинна бути встановлена збалансована ціна за кожним видом продукції, що поставляється підприємствами – учасниками транскордонного кластеру іншим підприємствам, що теж є учасниками цього кластерного утворення, за усім вертикальним ланцюжком взаємовідносин між ними за дотримання рівності відношення приросту надприбутку до величини активів у всіх учасників цього ланцюжка;

3) комбінований випадок, що являє собою певне поєднання двох описаних вище.

Якщо розглянути випадок, коли у взаємовідносинах між учасниками транскордонного кластеру можна виділити одного покупця декількох видів продукції та кількох постачальників, то потрібно, насамперед, встановити норми витрат кожного виду продукції, яка поставляється певними учасниками транскордонного кластеру іншому його учаснику на виробництво тим одиниці певного виду його продукції. Тоді вирішення завдання визначення збалансованих

цін на кожний вид продукції, що поставляється, буде полягати у розв'язанні систем лінійних рівнянь, які являтимуть собою узагальнений випадок наведеного вище рівняння (3.18). Загальний вигляд цієї системи рівнянь є таким:

$$\left(\begin{array}{l}
 \frac{\sum_{i=1}^n u_{np0i} \cdot H_{ei} - \sum_{i=1}^n u_{np1i} \cdot H_{ei}}{a_{np01}} - (H_{нок0} - H_{нок1}) = \\
 \frac{(u_{np11} - c_{np11}) - (u_{np01} - c_{np01})}{a_{np01}} - (H_{np01} - H_{np11}), \\
 \dots\dots\dots \\
 \frac{\sum_{i=1}^n u_{np0i} \cdot H_{ei} - \sum_{i=1}^n u_{np1i} \cdot H_{ei}}{a_{np0i}} - (H_{нок0} - H_{нок1}) = \\
 \frac{(u_{np1i} - c_{np1i}) - (u_{np0i} - c_{np0i})}{a_{np0i}} - (H_{np0i} - H_{np1i}), \\
 \dots\dots\dots \\
 \frac{\sum_{i=1}^n u_{np0i} \cdot H_{ei} - \sum_{i=1}^n u_{np1i} \cdot H_{ei}}{a_{np0n}} - (H_{нок0} - H_{нок1}) = \\
 \frac{(u_{np1n} - c_{np1n}) - (u_{np0n} - c_{np0n})}{a_{np0n}} - (H_{np0n} - H_{np1n}),
 \end{array} \right. \quad (3.20)$$

де n – загальна кількість видів продукції підприємств – учасників транскордонного кластеру, які здійснюють поставки цієї продукції іншому підприємству, що є теж учасником цього транскордонного кластерного утворення, одиниць;

u_{np1i} , u_{np0i} – ціни одиниці i -того виду продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – продавець цієї продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

H_{ei} – норма витрат i -того виду продукції, яку купує підприємство – покупець, з метою виробництва своєї продукції у відповідних фізичних одиницях виміру.

c_{np1i}, c_{np0i} – собівартість одиниці i -того виду продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – покупець цієї продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

a_{np1i}, a_{np0i} – питома величина активів, які беруть участь у виробництві та збуті i -того виду продукції, яку виготовляє та реалізує підприємство – продавець цієї продукції, відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

H_{np1i}, H_{np0i} – норма прибутковості інвестицій у підприємства – продавця i -того виду певної продукції відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці.

Таким чином, у системі лінійних рівнянь (3.20) невідомими виступатимуть ціни на кожен вид продукції, яку підприємства, що входять до складу транскордонного кластеру, поставляють певному підприємству, яке теж є учасником цього кластеру і використовує поставлену йому продукцію для виготовлення якоїсь іншої продукції. Відзначимо, що кількість рівнянь у системі (3.20) дорівнює кількості невідомих у ній. Отже, ця система у принципі піддається однозначному розв'язанню (крім окремих можливих випадків, коли ця система може виявитися виродженою).

Розглянемо тепер випадок, коли можна виділити вертикальний ланцюжок взаємовідносин між покупцями й продавцями продукції, які є учасниками транскордонного кластеру. Пронумеруємо послідовність підприємств, які утворюють цей ланцюжок, від 1 до m . При цьому першим вважатиме підприємство, яке виготовляє кінцеву продукцію кластеру. Також будемо припускати, що k -те підприємство продає свою продукцію $k-1$ -ому підприємству. Тоді вирішення завдання визначення збалансованих цін на кожний вид продукції, що поставляється, буде полягати у розв'язанні системи лінійних рівнянь, яка матиме такий загальний вигляд:

$$\left(\begin{array}{l}
 \frac{(u_{02} - u_{12}) \cdot H_{\varepsilon 2}}{a_{01}} - (H_{01} - H_{11}) = \\
 \frac{(u_{12} - c_{12}) - (u_{02} - c_{02})}{a_{02}} - (H_{02} - H_{12}); \\
 \dots\dots\dots \\
 \frac{(u_{0k} - u_{1k}) \cdot H_{\varepsilon k}}{a_{0i-1}} - (H_{0k-1} - H_{1k-1}) = \\
 \frac{(u_{1k} - c_{1k}) - (u_{0k} - c_{0k})}{a_{0k}} - (H_{0k} - H_{1k}); \\
 \dots\dots\dots \\
 \frac{(u_{0m} - u_{1m}) \cdot H_{\varepsilon m}}{a_{0m-1}} - (H_{0m-1} - H_{1m-1}) = \\
 \frac{(u_{1m} - c_{1m}) - (u_{0m} - c_{0m})}{a_{0m}} - (H_{0m} - H_{1m}),
 \end{array} \right. \quad (3.21)$$

де m – загальна кількість підприємств – учасників транскордонного кластеру, які утворюють вертикальний ланцюжок поставок, одиниць;

u_{1k}, u_{0k} – ціни одиниці продукції, яку виготовляє k -те підприємство та реалізує k - I -тому підприємству, відповідно після та до входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

$H_{\varepsilon k}$ – норма витрат продукції, яку купує k -те підприємство у k - I -го підприємства з метою виробництва своєї продукції, у відповідних фізичних одиницях виміру.

c_{1k}, c_{0k} – собівартість одиниці продукції, яку виготовляє k -те підприємство та реалізує k - I -тому підприємству, відповідно після та до входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

a_{1k}, a_{0k} – питома величина активів, які беруть участь у виробництві та збуті продукції, яку виготовляє k -те підприємство та реалізує k - I -тому підприємству, відповідно після та до входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць у розрахунку на одиницю фізичного виміру цієї продукції;

H_{1k} , H_{0k} – норма прибутковості інвестицій у k -того підприємства – учасника транскордонного кластеру відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці.

Отже, у представленій вище системі лінійних рівнянь (3.21) невідомими виступатимуть ціни на кожен вид продукції, яку кожне підприємство, що входить до складу транскордонного кластеру, поставляє іншому підприємству, яке теж є учасником цього кластеру і використовує поставлену йому продукцію для виготовлення якоїсь іншої продукції. Відзначимо, що кількість рівнянь у системі (3.21), як і у попередній системі (3.20), дорівнює кількості невідомих у ній. Таким чином, система лінійних рівнянь (3.21) у принципі піддається однозначному розв'язанню (окрім окремих можливих випадків, коли ця система може виявитися виродженою).

Стосовно найбільш узагальненого випадку, коли між учасниками транскордонного кластеру відбуваються взаємовідносини у вигляді вертикальних поставок продукції та, крім того, окремі (або усі) підприємства кластеру можуть мати декілька постачальників, які теж є учасниками даного кластеру, то за такої ситуації знаходження рівня збалансованих (взаємовигідних) цін на продукцію, яка реалізується у середині кластеру, потребує такої послідовності дій:

1) побудова графічної моделі взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру. У цій моделі стрілками повинні відображатися взаємовідносини купівлі-продажу продукції між підприємствами, які входять до складу кластеру;

2) збір інформації, необхідної для побудови формалізованої моделі взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу отриманого економічного ефекту;

3) побудова системи лінійних рівнянь, невідомими у яких будуть виступати ціни на продукцію, яку певні підприємства – учасники транскордонного кластеру поставляють іншим підприємствам, що теж є учасниками цього кластеру, з урахуванням принципу рівності у всіх цих учасників відношення приросту їх

надприбутку внаслідок входження до складу транскордонного кластеру до величини активів, що генерують цей надприбуток;

4) розв'язання побудованої на попередньому етапі дій системи лінійних рівнянь шляхом знаходження рівня взаємовигідних цін на усі види продукції, поставки якої відбуваються у межах транскордонного кластеру.

Слід відзначити, що встановлення певного рівня цін на продукцію, яку поставляє один учасник транскордонного кластеру іншому учаснику цього кластеру, у деяких випадках повинно враховувати можливість нарощування фізичних обсягів виготовлення продукції внаслідок зниження її собівартості. Насамперед, це стосується продукції, яка виходить за межі кластеру. Якщо ж нарощуватиметься обсяг її виготовлення, то і зросте обсяг виробництва тієї продукції інших учасників кластеру, яка для цього використовується. Проте, щоб враховувати цю обставину, потрібно, щоб виконувалися, насамперед, такі головні умови:

- по-перше, у підприємств, які є учасниками транскордонного кластеру, повинен існувати певний запас виробничої потужності, тобто вона повинна не використовуватися неповністю. Загалом, цю умову можливо обійти, розглянувши можливість нарощування наявної виробничої потужності підприємств, що є учасниками транскордонного кластерного утворення. Проте, такий розгляд являє собою окреме завдання, яке потребує врахування необхідності понесення підприємствами додаткових інвестиційних витрат у збільшення потужностей;

- по-друге, попит на продукцію, яка виробляється певним учасником транскордонного кластеру та яка виходитиме за межі цього кластеру, повинен характеризуватися певним рівнем еластичності. Інакше кажучи, зменшуючи ціну на таку продукцію, її виробник стимулюватиме певне зростання попиту на неї. Своєю чергою, можливість зменшення ціни на продукцію викликає, передусім, тоді, коли скорочується її питома собівартість.

Формалізуємо описані міркування для розглянутого раніше випадку, коли існує два учасника транскордонного кластеру, один з яких продає свою

продукцію за межі цього кластеру, а інший – поставляє свою продукцію першому у формі матеріалів (напівфабрикатів). Припустимо, що є відомим числове значення коефіцієнта еластичності ціни на продукцію за фізичним обсягом її пропозиції підприємством. Також відзначимо, що залежність між фізичним обсягом пропозиції будь-якої продукції та ціною, за якої покупці погодяться її придбати, у першому наближенні завжди можна представити у вигляді такої лінійної функції:

$$c = a \cdot Q + v, \quad (3.22)$$

де c – ціна одиниці продукції за мінусом непрямих податків, яку виготовляє підприємство – учасник транскордонного кластеру та реалізує за межі цього кластеру, грошових одиниць;

a , v – параметри лінійної залежності, які однозначно визначаються у разі наявності інформації про поточне значення ціни та фізичних обсягів реалізації продукції підприємства та про значення коефіцієнта еластичності ціни на продукцію за фізичним обсягом її пропозиції підприємством;

Q – натуральний обсяг реалізації підприємством продукції у відповідних одиницях виміру.

Тоді оптимальний фізичний обсяг виготовлення продукції підприємством можливо знайти, максимізувавши таку функцію:

$$D_m = (c - c_3) \cdot Q = (a \cdot Q + v - c_3) \cdot Q, \quad (3.23)$$

де D_m – маржинальний дохід підприємства від виробництва та реалізації певного виду його продукції (різниця між виручкою від реалізації продукції без непрямих податків та змінними витратами на її виготовлення та збут), грошових одиниць;

c_3 – змінні витрати на виготовлення та збут одиниці продукції, яку виготовляє підприємство, грошових одиниць.

Знайшовши похідну функції (3.23) та прирівнявши її до нуля, можна визначити вираз для знаходження оптимального фізичного обсягу виготовлення та реалізації підприємством продукції:

$$Q_{opt} = \frac{b - c_3}{2 \cdot a}, \quad (3.24)$$

де Q_{opt} – оптимальний фізичний обсяг виготовлення та реалізації підприємством продукції, за якого максимізується величина його маржинального доходу.

Таким чином, оптимізація обсягів діяльності підприємств, які входять до складу транскордонного кластеру, потребує здійснення такої послідовності дій:

- оцінити питомі змінні витрати на виробництво продукції, яка виходить за межі кластеру, за фактичними змінними витратами, понесеними учасниками кластеру на проміжну продукцію, необхідну для виробництва кінцевої продукції;
- сформулювати масив вхідної інформації та підставити відповідні вихідні дані у формулу (3.24), визначивши оптимальний фізичний обсяг виготовлення та реалізації кінцевої продукції. До цієї інформації належать, зокрема, відомості про поточні значення фізичних обсягів збуту та цін на кінцеву продукцію, про рівень коефіцієнта еластичності ціни за натуральним обсягом виробництва продукції, про величину постійних та питомих змінних витрат у підприємств – учасників транскордонного кластеру тощо;
- використовуючи вираз (3.23), встановити максимально можливу величину маржинального доходу;
- відняти від цієї величини постійні витрати учасників транскордонного кластеру,
- встановити максимально можливу величину їх сукупного операційного прибутку;
- встановивши рівень цін на проміжну продукцію підприємств – учасників транскордонного кластеру, розподілити приріст

надприбутку учасників кластеру згідно обґрунтованого вище принципу рівності величини надприбутковості наявних активів у всіх цих учасників.

Повертаючись до випадку взаємовідносин між двома окремими учасниками транскордонного кластеру, слід відзначити, що оцінка рівня взаємовигідної ціни продукції, яка виступає як об'єкт купівлі-продажу у цих взаємовідносин, може бути виконаною не за питомими значеннями відповідних показників (як це здійснюється за формулою (3.19)), а відразу на увесь обсяг відповідної господарської операції. Дійсно, припустимо, що відомою є інформація про такі показники, як:

$D_{нок}$ – очікуваний обсяг операційних доходів підприємства – покупця певної продукції після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць;

B_{np} – очікувана величина витрат підприємства – продавця продукції на її виробництво та збут після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць;

$A_{нок}$ – величина активів підприємства – покупця певної продукції, який входить до складу транскордонного кластеру, що беруть пряму або опосередковану участь у виробництві та збуті такої продукції цим підприємством, для виготовлення якої купується інша продукція підприємства, що теж є учасником цього кластеру (припускаємо, що величина активів не змінилася внаслідок входження підприємства – покупця продукції до складу транскордонного кластеру), грошових одиниць;

A_{np} – величина активів підприємства – продавця певної продукції, який входить до складу транскордонного кластеру, які беруть пряму або опосередковану участь у виробництві та збуті цієї продукції (припускаємо, що величина активів не змінилася внаслідок входження підприємства – продавця продукції до складу транскордонного кластеру), грошових одиниць;

$H_{нок1}$, $H_{нок0}$ – норма прибутковості інвестицій у підприємства – покупця продукції відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці;

H_{np1} , H_{np0} – норма прибутковості інвестицій у підприємства – продавця продукції відповідно після та до його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці;

$\Pi_{нок0}$, Π_{np0} – величина прибутку відповідно покупця та продавця продукції, які є учасниками транскордонного кластерного утворення, до моменту входження їх до складу цього утворення, грошових одиниць;

$B_{нок}$ – очікувана сукупна величина операційних витрат підприємства – покупця продукції, окрім витрат на придбання такої продукції, після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць.

Тоді величина операційного прибутку підприємця – продавця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру визначатиметься за такою формулою:

$$\Pi_{np1} = D_{np} - B_{np}, \quad (3.25)$$

де Π_{np1} – величина операційного прибутку підприємця – продавця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць;

D_{np} – шукана величина операційних доходів підприємства – продавця продукції від її виготовлення та збуту після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць.

З іншого боку, величина операційного прибутку підприємця – покупця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру визначатиметься за такою формулою:

$$\Pi_{нок1} = D_{нок} - B_{нок} - D_{np}, \quad (3.26)$$

де $\Pi_{нок1}$ – величина операційного прибутку підприємця – покупця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць.

За таких умов сумарний приріст величини надприбутку обох підприємств (тобто продавця та покупця продукції) після їх входження до складу транскордонного кластеру визначатиметься за такою формулою:

$$\begin{aligned} \Delta\Pi_{над} = & \Pi_{np1} + \Pi_{нок1} - \Pi_{np0} - \Pi_{нок0} + A_{np} \cdot (H_{np0} - H_{np1}) \\ & + A_{нок} \cdot (H_{нок0} - H_{нок1}) \end{aligned}, \quad (3.27)$$

де $\Delta\Pi_{над}$ – сумарний приріст величини надприбутку обох підприємств (продавця та покупця продукції) після їх входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць.

Відповідно, запропонований вище принцип рівності співвідношення між приростом надприбутку у продавця та покупця продукції внаслідок їх входження до складу транскордонного кластеру та величиною їх активів можна формалізувати таким чином:

$$\frac{\Delta\Pi_{над\ np}}{A_{np}} = \frac{\Delta\Pi_{над} - \Delta\Pi_{над\ np}}{A_{нок}}, \quad (3.28)$$

де $\Delta\Pi_{над\ np}$ – приріст надприбутку у підприємства – продавця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць, який обчислюється за формулою:

$$\Delta\Pi_{над\ np} = \Pi_{np1} - \Pi_{np0} + A_{np} \cdot (H_{np0} - H_{np1}), \quad (3.29)$$

Підставивши у вираз (3.28) формули (3.25) – (3.27), отримуємо:

$$\frac{D_{np} - B_{np} - \Pi_{np0}}{A_{np}} + \Delta H_{np} = \frac{D_{нок} - B_{нок} - D_{np} - \Pi_{нок0}}{A_{нок}} + \Delta H_{нок}, \quad (3.30)$$

де ΔH_{np} , $\Delta H_{нок}$ – зміна (зменшення) норми прибутковості інвестицій відповідно у продавця та покупця продукції після їх входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці. Ці показники визначаються за допомогою таких формул:

$$\Delta H_{np} = H_{np0} - H_{np1}; \quad (3.31)$$

$$\Delta H_{нок} = H_{нок0} - H_{нок1}. \quad (3.32)$$

Зрештою, після проведення низки математичних перетворень отримуємо з виразу (3.30) аналітичний вираз для визначення шуканої величини операційних доходів підприємства – продавця продукції від її виготовлення та збуту після входження цього суб'єкта господарювання до складу транскордонного кластеру. Цей вираз матиме такий вигляд:

$$D_{npз} = \frac{\frac{B_{np} + \Pi_{np0}}{A_{np}} + \frac{D_{нок} - B_{нок} - \Pi_{нок0}}{A_{нок}} + \Delta H_{нок} - \Delta H_{np}}{\frac{1}{A_{np}} + \frac{1}{A_{нок}}}, \quad (3.33)$$

де $D_{npз}$ – збалансована (взаємовигідна як для продавця, так і для покупця певної продукції) величина операційних доходів підприємства – продавця продукції від її виготовлення та збуту після входження цього суб'єкта господарювання до складу транскордонного кластеру, грошових одиниць.

Таким чином, запропонований підхід до визначення збалансованої величини операційних доходів підприємства – продавця продукції дає можливість встановити такий рівень цін на цю продукцію, щоб забезпечити виконання умови рівності відношення величини приросту надприбутку у підприємства – виробника цієї продукції та у підприємства – її покупця внаслідок їхнього входження до складу транскордонного кластеру до величини активів цих підприємств, які беруть участь у виробництві та збуту такої продукції (рис. 3.5). Відповідно, запропоновану модель встановлення збалансованої ціни на продукцію можливо застосовувати як при укладанні контрактів між її виробником та покупцем, так і при обґрунтуванні доцільності їх входження до складу транскордонного кластерного утворення.

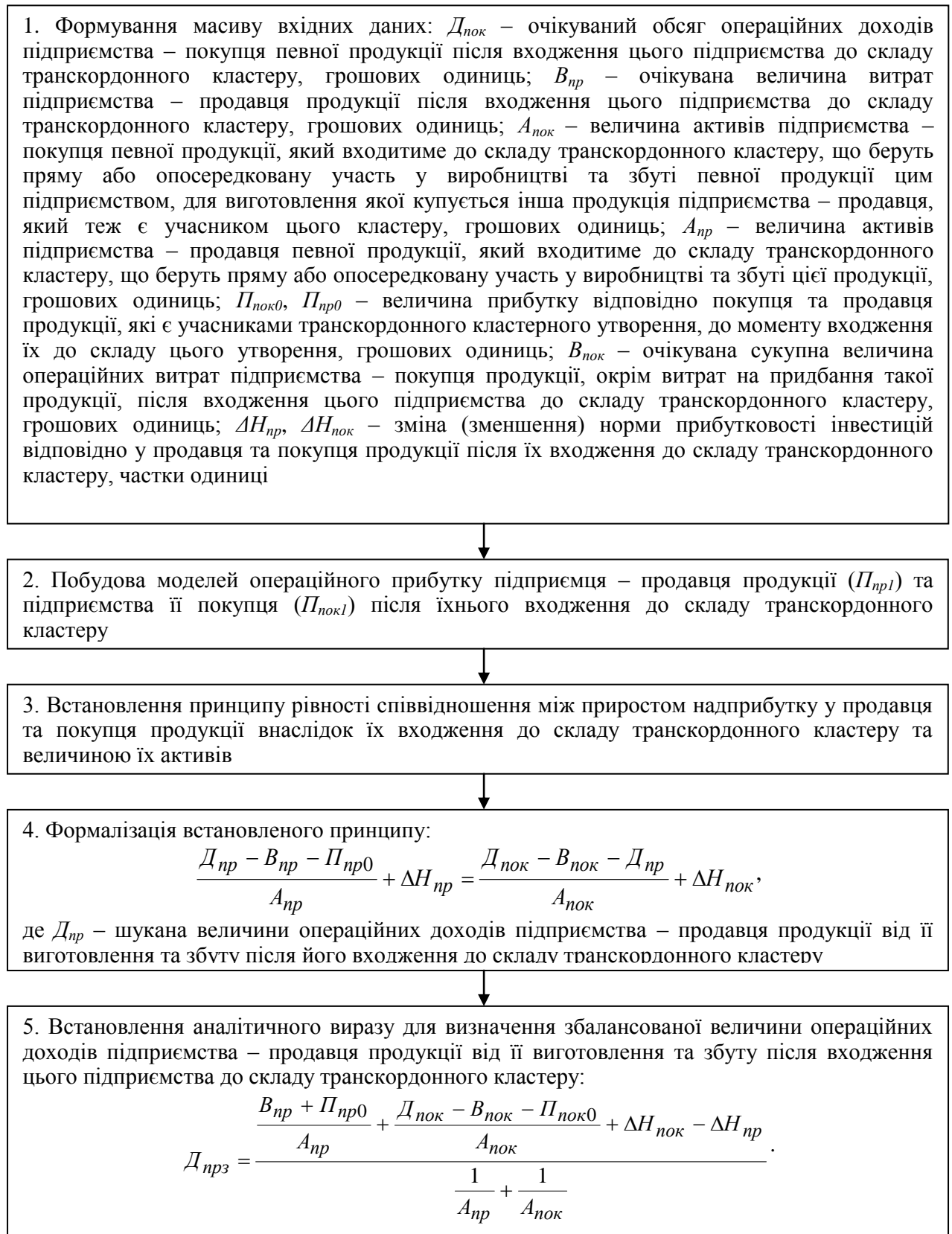

Рис. 3.5. Послідовність визначення збалансованої величини операційних доходів підприємства – продавця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру

Примітка: розроблено автором

Проілюструємо цей підхід на прикладі чотирьох підприємств західного регіону України. Вхідні дані для проведення розрахунків представлено у табл. 3.3, а результати їх виконання зведено у табл. 3.4.

Таблиця 3.3

Вхідні дані для обчислення збалансованої (взаємовигідної для продавця та покупця продукції) величини операційних доходів підприємства – продавця продукції від її виготовлення та збуту після його входження до складу транскордонного кластеру

Назви показників	Значення показників за підприємствами			
	Товариство з обмеженою відповідальністю «Завод Електрон-побутприлад»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Галтранс-рембуд»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Захід-Буд-Сервіс»	Приватне підприємство «Автотехно-будсервіс»
1	2	3	4	5
1. Очікуваний обсяг операційних доходів підприємства – покупця певної продукції після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, гривневий еквівалент	7433500	14865330	9165490	4756800
2. Очікувана величина витрат підприємства – продавця продукції на її виробництво та збут після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, гривневий еквівалент	1876030	2674340	1564870	694520
3. Величина активів підприємства – покупця певної продукції, який входить до складу транскордонного кластеру, що беруть пряму або опосередковану участь у виробництві та збуті певної продукції цим підприємством, для виготовлення якої купується продукція підприємства – продавця, що теж є учасником цього кластеру, гривневий еквівалент	3716750	8175931	3757853	3472464
4. Величина активів підприємства – продавця певної продукції, який входить до складу транскордонного кластеру, що беруть пряму або опосередковану участь у виробництві та збуті цієї продукції, гривневий еквівалент	1200659	1925524	876327	541725

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4	5
5. Величина прибутку покупця продукції, який є учасником транскордонного кластерного утворення, від її використання до моменту входження його до складу цього утворення, гривневий еквівалент	638749	1397341	891556	487139
6. Величина прибутку продавця продукції, який є учасником транскордонного кластерного утворення, від її реалізації до моменту входження його до складу цього утворення, гривневий еквівалент	206363	334177	192136	70397
7. Очікувана сукупна величина операційних витрат підприємства – покупця продукції, окрім витрат на придбання такої продукції, після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, гривневий еквівалент	4570987	10145687	6321421	3399602
8. Зміна (зменшення) норми прибутковості інвестицій у покупця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці	0,03	0,04	0,04	0,03
9. Зміна (зменшення) норми прибутковості інвестицій у продавця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру, частки одиниці	0,02	0,02	0,03	0,01

Примітка: розраховано автором

Отже, як випливає з даних, представлених у табл. 3.4, входження досліджуваних підприємств у склад транскордонного кластеру є доцільним, оскільки це забезпечує зростання величини їх надприбутку. При цьому, як показали проведені нами розрахунки, відношення приросту надприбутку підприємств до величини їх активів внаслідок входження досліджуваних суб'єктів господарювання до складу транскордонних кластерів становить: для ТзОВ «Завод Електронпобутприлад» – 0,076; для ТзОВ «Галтрансрембуд» – 0,088; для ТзОВ «Захід-Буд-Сервіс» – 0,108; для приватного підприємства «Автотехнобудсервіс» – 0,071. Зокрема, стосовно ТзОВ «Завод Електронпобутприлад», то відповідний

Таблиця 3.4

Результати обчислення збалансованої (взаємовигідної для продавця та покупця продукції) величини операційних доходів продавця продукції від її виготовлення та збуту після його входження до складу транскордонного кластеру

Назви показників	Значення показників за підприємствами			
	Товариство з обмеженою відповідальністю «Завод Електронпобутприлад»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Галтрансрембуд»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Захід-БудСервіс»	Приватне підприємство «Автотехнобудсервіс»
1. Збалансована величина операційних доходів підприємства – продавця продукції від її виготовлення та збуту після входження цього підприємства до складу транскордонного кластеру, гривневий еквівалент	2148998	3139375	1825729	797938
2. Сумарний приріст величини надприбутку обох підприємств (тобто продавця та покупця продукції) після їх входження до складу транскордонного кластеру, гривневий еквівалент	371134	888521	502450	284828
3. Приріст надприбутку покупця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру, гривневий еквівалент	280516	719153	407437	246390
4. Приріст надприбутку продавця продукції після його входження до складу транскордонного кластеру, гривневий еквівалент	90618	169369	95014	38438

Примітка: розраховано автором

кластер буде інноваційно орієнтованим, оскільки це підприємство, що належить до приладобудівної промисловості, розвиває лінію малої побутової техніки, виробляє вдосконалені електродвигуни малої потужності, які застосовуються як у побутовій, так і в автомобільній техніці, на залізничному транспорті тощо. Ця продукція становитиме інтерес і для зарубіжних партнерів ТзОВ «Завод Електронпобутприлад», що і обумовлює перспективи створення транскордонного інноваційно орієнтованого кластеру за участю цього підприємства.

3.3. Управління ризиком господарської діяльності та підвищення компетенцій працівників підприємств транскордонних кластерів

Для господарської діяльності багатьох підприємств України є притаманним високий рівень ризикованості. Це обумовлено переважно несприятливими факторами зовнішнього середовища підприємств, зокрема, нестабільністю попиту та цін на продукцію, валютних курсів, кредитних ставок, цін на енергоносії тощо. Внаслідок цього існує загроза неотримання або недоотримання очікуваних фінансово-економічних результатів від провадження підприємствами їх операційної та інвестиційної діяльності. Одним з можливих інструментів зниження ризикованості господарської діяльності суб'єктів підприємництва є утворення транскордонних кластерів. Таке утворення дає змогу забезпечити довгострокові взаємозв'язки між учасниками відповідного кластеру, тим самим зменшивши рівень невизначеності результатів господарської діяльності. При цьому важливе значення має проведення прогностичної оцінки впливу входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру на зміну ризикованості господарської діяльності цього підприємства. Це обумовлено тим, що результати такого оцінювання нададуть змогу потенційним учасникам транскордонного кластеру підвищити обґрунтованість ухвалення рішень стосовно входження до його складу.

При цьому слід враховувати іманентність ризику будь-якому виду господарської діяльності як на корпоративному рівні, так і на рівні окремих проектів. Проте, хоча в окремих наукових працях і провадиться розгляд кластерів як ефективної форми об'єднання підприємств з метою зниження зовнішніх ризиків, на теперішній час залишається не повністю вирішеним питання кількісної оцінки впливу утворення транскордонного кластеру на зниження ризикованості господарської діяльності його учасників.

Підприємства постійно стикаються із певним рівнем невизначеності умов та результатів свого функціонування. Внаслідок цього діяльність підприємств

завжди характеризується певною ризикованістю, тобто існує загроза неотримання або недоотримання очікуваних (запланованих) фінансово-економічних результатів від провадження цієї діяльності. При цьому, враховуючи існування трьох основних видів господарської діяльності підприємств, а саме – операційної, інвестиційної та фінансової, кожній із них можна поставити у відповідність певний рівень її ризикованості.

Зокрема, ризик операційної діяльності характеризується, насамперед, імовірнісними характеристиками очікуваного операційного прибутку підприємства (зокрема, його математичним сподіванням та коефіцієнтом варіації). Цей вид економічного ризику відображається, передусім, у можливості неповної реалізації наявного у підприємств виробничо-збутового потенціалу внаслідок негативних змін у зовнішньому та внутрішньому середовищах суб'єктів господарювання. Враховуючи характер цих змін, можливо виділити такі види ризику операційної діяльності підприємств (рис. 3.6):

– ризик зниження цін на продукцію підприємств порівняно із очікуваним (запланованим) рівнем цих цін. Наявність цього ризику може бути обумовлена двома основними причинами: недостатньою якістю планової роботи на підприємствах та непередбачуваними обставинами, які можуть відбутися на ринках збуту продукції (для прикладу, непередбачуваним посиленням конкурентної боротьби між її виробниками);

– ризик зменшення попиту на продукцію, яку реалізують підприємства, порівняно із його очікуваним (запланованим) обсягом. Цей вид ризику часто є пов'язаним із попереднім, тобто вони можуть реалізовуватися одночасно;

– ризик зростання цін на ресурси, які підприємства повинні закуповувати у плановому періоді, порівняно із очікуваним (запланованим) рівнем цих цін. Зокрема, це стосується цін на матеріальні та паливно-енергетичні ресурси, що можуть досить сильно коливатися у часі та важко піддаються точному їх прогнозуванню;

Рис. 3.6. Види ризиків господарської діяльності

Джерело: розроблено автором.

– ризик нестачі обсягів ресурсів, необхідних для здійснення підприємствами їх господарської діяльності у плановому періоді. Цей вид ризику може мати внутрішню природу (наприклад, бути обумовленим можливістю виходу з ладу устаткування підприємства або хворобою його працівників), однак, найчастіше він викликаний зовнішніми чинниками, які зумовлюють обмеженість можливостей залучення підприємством потрібних йому виробничих, фінансових та інформаційних ресурсів;

– ризик підвищення норм витрачання ресурсів, необхідних для здійснення підприємствами їх господарської діяльності, у майбутньому проміжку часу порівняно із запланованим рівнем цих норм. При цьому причинами підвищення норм витрачання ресурсів можуть виступати як помилки при складанні планів господарської діяльності, так і зміни якості використовуваних ресурсів та параметрів застосовуваних на підприємствах технологічних процесів;

– ризик зміни нормативів державної регуляторної політики, що стосуються операційної діяльності, у бік їх погіршення з точки зору впливу на величину операційного прибутку підприємств. Прикладом таких змін може виступати зростання ставок податку на додану вартість або обов'язкових соціальних внесків.

Стосовно ризику інвестиційної діяльності підприємств, то він є притаманним, передусім, інвестиційним програмам та проектам, які передбачено реалізовувати на підприємствах. При цьому цей вид ризику безпосередньо пов'язаний із ризиком операційної діяльності підприємств (у частині інвестиційних програм та проектів, що плануються до реалізації), одночасно включаючи також і такі ризики, як ризик перевищення потреби в інвестиціях порівняно із запланованою потребою у них, ризик перевищення норми прибутковості інвестиції (дисконтної ставки) порівняно із розрахунковою її величиною, а також ризик зміни нормативів державної регуляторної політики, що стосуються інвестиційної діяльності, у бік їх погіршення для підприємств.

Зрештою, ризик фінансової діяльності підприємств безпосередньо визначається ризиком його операційної діяльності (оскільки незадовільні результати операційної діяльності закономірно призводять до ускладнення провадження фінансової діяльності господарюючими суб'єктами), ризиком зміни кредитних ставок, умов залучення позик та інших параметрів відповідних фінансових ринків, а також ризиком зміни нормативів державної регуляторної політики, що стосуються фінансової діяльності, у бік їх погіршення для підприємств.

Для того, щоб оцінити рівень кожного з перелічених видів економічного ризику господарської діяльності підприємств, що виступають потенційними учасниками транскордонного кластеру, потрібно, насамперед, проаналізувати ступінь реалізації негативних сценаріїв здійснення цієї діяльності у попередньому періоді (періодах). Такий аналіз можна виконувати на рівні: окремих видів продукції певного підприємства; сукупності видів продукції певного підприємства; сукупності видів продукції одночасно за декількома підприємствами, які її реалізують; окремих видів ресурсів певного підприємства; сукупності видів ресурсів певного підприємства; сукупності видів ресурсів одночасно за декількома підприємствами. У всіх цих випадках на підставі ретроспективної інформації необхідно зіставляти фактичні значення певних показників з їх запланованими (очікуваними) значеннями (у випадку, якщо перевищення фактичних значень над запланованими свідчить про настання негативної для підприємств ситуації) або зіставляти заплановані (очікувані) значення показників з фактичними їх значеннями (у випадку, якщо перевищення запланованих значень над фактичними має негативні наслідки для підприємств). У подальшому такі показники будемо називати індикаторами фактичного настання ризикових подій на підприємствах. При цьому, якщо ці індикатори перевищуватимуть одиницю, це свідчитиме про те, що такі події у попередньому періоді (періодах) наставали.

Стосовно більш конкретного переліку індикаторів фактичного настання ризикових подій на підприємствах, то до цих індикаторів доцільно, передусім, віднести такі: індикатор перевищення запланованих рівнів цін на продукцію підприємств над фактичними цінами на неї; індикатор перевищення запланованих натуральних обсягів збуту продукції підприємств над фактичними натуральними обсягами такого збуту; індикатор перевищення фактичних цін на певні види ресурсів над запланованими їх цінами; індикатор перевищення норм витрат ресурсів над запланованими їх рівнями; індикатор перевищення собівартості продукції підприємств над її запланованою величиною; індикатор перевищення

фактичної потреби у ресурсах, потрібних для забезпечення господарської діяльності підприємств, над їх плановими обсягами; індикатори перевищення нормативів державної регуляторної політики над їх запланованим рівнем; індикатори перевищення фактичного обсягу потреб в інвестиціях для реалізації інвестиційних програм та проектів над запланованим обсягом цих потреб; індикатори перевищення норми прибутковості інвестиції (дисконтної ставки) над розрахунковою її величиною; індикатори перевищення кредитних ставок та інших параметрів відповідних фінансових ринків над запланованими їх значеннями.

При цьому у випадку, якщо певний з перелічених індикаторів є комплексним, тобто включає низку часткових подібних індикаторів, то їх поєднання може відбуватися з використанням коефіцієнтів вагомості відповідних складників загальної сукупності. Для прикладу, якщо обчислюється індикатор перевищення запланованих рівнів цін за усіма видами продукції підприємства над фактичними цінами на неї, то цей показник може визначатися як сума добутків відповідних часткових індикаторів для кожного виду продукції на коефіцієнти вагомості цього виду продукції. Своєю чергою, коефіцієнт вагомості може відповідати частці обсягів реалізації певного виду продукції у загальному обсязі її збуту у звітному періоді (періодах).

Доцільно також виділити більш узагальнені індикатори фактичного настання ризикових подій на підприємствах. До цих індикаторів слід, передусім, віднести: індикатор перевищення запланованих вартісних обсягів збуту продукції над фактичними обсягами її реалізації; індикатор перевищення фактичного відносного рівня витрат операційної діяльності над запланованим; індикатор перевищення запланованої величини чистого прибутку підприємств над фактичною його величиною.

Стосовно оцінювання рівня ризику господарської діяльності кожного з потенційних учасників транскордонного кластеру, то розвиваючи підходи до оцінювання ризику, викладені у (Дашко та ін., 2011; Дашко та ін., 2009; Ленінський та ін., 2018), можна запропонувати таку його послідовність:

1. Побудова функції розподілу ймовірностей очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу (цей проміжок доцільно приймати рівним не менше ніж п'ять років). Ця побудова може виконуватися як за емпіричними ретроспективними даними, так і з використанням прогнозних експертних оцінок (або шляхом певного комбінування обох перелічених методів).

2. Обчислення математичного сподівання очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу:

$$M_{чп} = \sum_{i=1}^{n_c} \Pi_{чпi} \cdot I_{чпi}, \quad (3.34)$$

де $M_{чп}$ – математичне сподівання очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу, грошових одиниць;

$\Pi_{чпi}$ – очікуваний чистий прибуток підприємства в i -тій ситуації, в якій це підприємство може опинитися, грошових одиниць;

$I_{чпi}$ – імовірність настання i -тої ситуації.

3. Розрахунок середнього лінійного відхилення очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу. Цей розрахунок слід здійснювати за такою формулою:

$$B_{сл} = \sum_{i=1}^{n_c} |\Pi_{чпi} - M_{чп}| \cdot I_{чпi}, \quad (3.35)$$

де $B_{сл}$ – середнє лінійне відхилення очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу, грошових одиниць;

n_c – загальна кількість ситуацій, в яких може опинитися підприємство, що розглядаються.

Доцільність використання саме цього показника коливань випадкової величини обумовлена тим, що коефіцієнт варіації за ним (у випадку невід'ємних значень випадкової величини) має максимальне граничне значення. При цьому це значення становить два.

4. Обчислення коефіцієнта варіації очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу. Цей коефіцієнт розраховується як відношення середнього лінійного відхилення очікуваного чистого прибутку

підприємства до математичного сподівання величини цього прибутку у плановому періоді:

$$K_{слв} = \frac{\sum_{i=1}^{n_c} |P_{чпi} - M_{чп}| \cdot I_{чпi}}{M_{чп}}, \quad (3.36)$$

де $K_{слв}$ – коефіцієнт варіації очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу.

5. Ділення розрахованого коефіцієнта варіації на його максимальне можливе значення, тобто на два. Таким чином визначається нормований рівень цього коефіцієнта, який може набувати значення від нуля до одиниці. При цьому, чим ближчим є його величина до одиниці, тим більш високим є рівень ризикованості господарської діяльності підприємства.

Отже, нормований рівень коефіцієнта варіації очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу буде визначатися з використанням такої формули:

$$K_{слвн} = \frac{\sum_{i=1}^{n_c} |P_{чпi} - M_{чп}| \cdot I_{чпi}}{2 \cdot M_{чп}}, \quad (3.37)$$

де $K_{слвн}$ – нормований рівень коефіцієнта варіації очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу.

Необхідно відзначити, що у разі входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру основними причинами, які можуть обумовити зниження ризикованості діяльності цього підприємства, є такі: укладання угод з тими постачальниками ресурсів, що є учасниками цього кластеру, про довгострокові поставки за заздалегідь встановленими цінами та у визначених обсягах; укладання угод з тими покупцями продукції, що є учасниками кластеру, про довгострокові її поставки за заздалегідь встановленими цінами та у

визначених обсягах; забезпечення трансферу технологічних та інших видів інновацій між учасниками кластеру; обмін досвідом господарювання та іншою корисною інформацією між учасниками кластеру; забезпечення спільного протистояння учасників кластеру настанню ризикових подій.

Отже, процес оцінювання впливу утворення транскордонного кластеру на зниження ризикованості господарської діяльності певного його учасника повинен включати такі основні етапи:

1. Побудова функції розподілу ймовірностей очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу для двох випадків, а саме – якщо підприємство не увійде до складу транскордонного кластеру та якщо увійде.

2. Розрахунок за формулою (3.37) нормованих значень коефіцієнта варіації очікуваного чистого прибутку за середнім лінійним відхиленням для досліджуваного підприємства для обох перелічених випадків.

3. Порівняння отриманих результатів, знаходження різниці між обома нормованими значеннями коефіцієнта варіації.

Необхідно відмітити, що розрахунок коефіцієнтів варіації згідно представленої вище його послідовності дає змогу встановити також і величину економічного ефекту від входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру. З цією метою можна застосувати показник надприбутку, який обчислюватиметься як різниця між математичним сподіванням чистого прибутку підприємства та добутком величини його активів на норму прибутковості інвестицій, що вимірюється у частках одиниці. Своєю чергою, норма прибутковості інвестицій містить у своєму складі премію за ризик господарської діяльності підприємства. Якщо припустити, що величина цієї премії є прямо пропорційною до нормованого значення коефіцієнта варіації чистого прибутку підприємства, то тоді з'являється можливість передбачити зміну норми прибутковості інвестицій для підприємства у разі його входження до складу транскордонного кластеру (рис. 3.7).

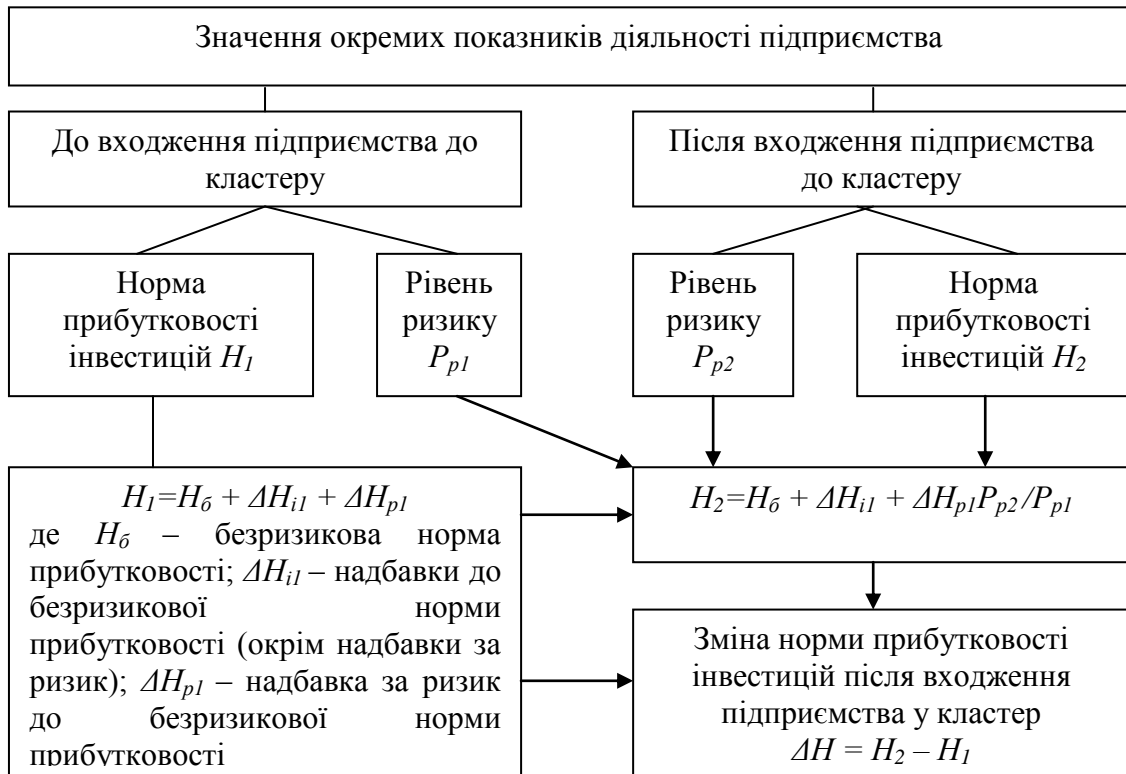

Рис. 3.7. Послідовність прогнозування норми прибутковості інвестицій після входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру

Джерело: розроблено автором.

Значний рівень ризикованості є притаманним і діяльності підприємств вітчизняного агропромислового комплексу. Зокрема, це стосується як виробників сільськогосподарської продукції, так і її переробників, а також підприємств, що здійснюють матеріально-технічне обслуговування аграрного виробництва та провадять комерційну діяльність.

З метою апробації запропонованого підходу до оцінювання впливу утворення транскордонного кластеру на зниження ризикованості господарської діяльності його учасників було оброблено дані про цю діяльність п'ятдесяти підприємств харчосмакової промисловості західного регіону України. Зокрема, було розраховано узагальнюючі індикатори настання окремих ризикових подій на цих підприємствах. Як свідчать дані, які наведено у табл. 3.5, за усіма індикаторами їх значення суттєво перевищують одиницю, що свідчить про те, що

відповідні ризикові події відчутно погіршували значення відповідних показників діяльності підприємств порівняно із очікуваними значеннями цих показників.

Таблиця 3.5

Узагальнюючі індикатори настання ризикових подій на підприємствах

Назви індикаторів	Кількість підприємств, у яких сталася відповідна ризикова подія, одиниць	Кількість підприємств, у яких сталася відповідна ризикова подія, у загальній кількості досліджуваних підприємств, частки одиниці	Середні значення індикаторів за сукупністю підприємств, у яких сталася відповідна ризикова подія, частки одиниці
1. Індикатор перевищення запланованих вартісних обсягів збуту продукції над фактичними обсягами її реалізації	22	0,44	1,19
2. Індикатор перевищення фактичного відносного рівня витрат операційної діяльності над запланованим	29	0,58	1,24
3. Індикатор перевищення запланованої величини чистого прибутку підприємств над фактичною його величиною	34	0,68	1,27

Джерело: розраховано автором на основі даних про діяльність досліджуваних підприємств за період 2015-2019 рр.

Отже, досліджуваним підприємствам є притаманним досить високий рівень ризикованості їх діяльності. Використовуючи представлену вище на рис. 3.7 послідовність прогнозування норми прибутковості інвестицій після входження підприємства до складу транскордонного кластеру, було виконане таке прогнозування за даними досліджуваних підприємств. Результати проведених обчислень зведено у табл. 3.6. При цьому ці підприємства було поділено на три групи за рівнем ризикованості: підприємства з низьким рівнем ризикованості (нормований коефіцієнт варіації не перевищує 0,2); підприємства із середнім рівнем ризикованості (нормований коефіцієнт варіації коливається від 0,2 до 0,4);

підприємства із високим рівнем ризикованості (нормований коефіцієнт варіації перевищує 0,4).

Таблиця 3.6

Результати прогнозування норми прибутковості інвестицій у випадку входження підприємств до складу агропромислового транскордонного кластеру

Групи досліджуваних підприємств	Кількість підприємств за групами, одиниць	Середні арифметичні значення нормованого коефіцієнта варіації чистого прибутку, частки одиниці		Середні арифметичні значення річної норми прибутковості інвестицій, частки одиниці	
		До входження до складу кластеру	Після входження до складу кластеру (прогноз)	До входження до складу кластеру	Після входження до складу кластеру (прогноз)
1. Підприємства з низьким рівнем ризикованості	19	0,12	0,07	0,18	0,16
2. Підприємства із середнім рівнем ризикованості	14	0,31	0,18	0,26	0,21
3. Підприємства із високим рівнем ризикованості	17	0,54	0,25	0,36	0,23

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, як свідчать дані табл. 3.6, входження досліджуваних підприємств харчосмакової промисловості західного регіону України до складу агропромислових транскордонних кластерів повинно суттєво знизити ризикованість діяльності цих підприємств. Зокрема, згідно проведених прогнозних оцінок середнє значення коефіцієнтів варіації чистого прибутку зменшиться для підприємств з низьким та середнім рівнем ризикованості приблизно в 1,7 разів, а для підприємств з високим рівнем ризикованості – більше ніж у два рази.

Слід відзначити, що управління ризиком господарської діяльності є однією з компетенцій управлінських працівників підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів. Однак, існує низка інших компетенцій, які необхідно набути, з цих питань.

Загалом, слід констатувати наявність досить значної кількості компетенцій працівників підприємств у питаннях створення та розвитку транскордонних кластерів. Однак, видається доцільним виділення найбільш узагальнюючих таких компетенцій для двох окремих випадків, а саме – у разі, коли підприємство розглядає можливість приєднання до вже існуючого транскордонного кластеру, та у випадку, коли певне підприємство виступатиме ініціатором створення такого кластеру.

Зокрема, якщо підприємство розглядає можливість приєднання до вже існуючого транскордонного кластеру, то у цьому випадку працівники підприємства повинні володіти такими узагальнюючими компетенціями: формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності входження підприємства до складу транскордонного кластеру; оцінювання переваг та недоліків входження підприємства до складу транскордонного кластеру; розроблення, ухвалення та реалізація управлінського рішення про входження підприємства до складу транскордонного кластеру; встановлення взаємовідносин підприємства із іншими учасниками кластеру.

Стосовно випадку, за якого певне підприємство виступатиме ініціатором створення транскордонного кластеру, то за таких умов найбільш узагальненими компетенціями працівників цього підприємства, потрібними у такому випадку, є: формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства; оцінювання переваг та недоліків створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства; розроблення, ухвалення та реалізація управлінського рішення про створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства; розширення створеного кластеру шляхом залучення до його складу нових учасників (рис. 3.8).

Основне завдання, яке постає у контексті дослідження компетенцій працівників суб'єктів господарювання у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів, полягає у тому, щоб оцінити наявний рівень таких компетенцій. З цією метою можливо запропонувати спосіб подвійної градації

рівня компетенцій, згідно якого цей рівень визначається ступенем наявного методологічного забезпечення діяльності працівників підприємств та врахуванням особливостей транскордонних кластерів при розробленні та застосуванні цього забезпеченні.

Узагальнюючі компетенції працівників підприємств у питаннях створення та розвитку транскордонних кластерів	
У випадку, коли підприємство розглядає можливість приєднання до вже існуючого транскордонного кластеру	У випадку, коли підприємство виступатиме ініціатором створення транскордонного кластеру
1.1. Формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності входження підприємства до складу транскордонного кластеру	2.1. Формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства
1.2. Оцінювання переваг та недоліків входження підприємства до складу транскордонного кластеру	2.2. Оцінювання переваг та недоліків створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства
1.3. Розроблення, ухвалення та реалізація управлінського рішення про входження підприємства до складу транскордонного кластеру	2.3. Ухвалення та реалізація управлінського рішення про створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства
1.4. Встановлення взаємовідносин підприємства із іншими учасниками кластеру	2.4. Розширення створеного кластеру шляхом залучення до його складу нових учасників

Рис. 3.8. Узагальнюючі компетенції працівників підприємств у питаннях створення та розвитку транскордонних кластерів за участі цих підприємств

Примітка: розроблено автором

Зокрема, щодо ступеня наявного методологічного забезпечення діяльності працівників підприємств стосовно певних компетенцій, то можлива така його градація: відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації; відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації; наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати; наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної

компетенції та здібностей їх використовувати; наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства.

Стосовно врахування особливостей транскордонних кластерів при розробленні та застосуванні методологічного забезпечення компетенцій працівників підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів, то можлива така його градація: методологічне забезпечення не достатньо враховує специфіку економічних кластерів; методологічне забезпечення враховує специфіку економічних кластерів; методологічне забезпечення враховує специфіку транскордонних кластерів.

З метою оцінювання наявного рівня компетенцій працівників підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів нами було сформовано вибірку зі ста підприємств, які розташовано у прикордонних районах Закарпатської, Львівської та Волинської областей України. Ці підприємства належать до чотирьох видів економічної діяльності, а саме – сільського господарства, харчосмакової промисловості, будівництва та транспорту. За кожним з досліджуваних підприємств було проведено опитування їх менеджерів щодо рівня компетенцій працівників підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів згідно представлених вище способів градації цього рівня. Відповідні результати такого опитування узагальнено у табл. 3.7 та табл. 3.8.

Як випливає з даних, представлених у табл. 3.7 та табл. 3.8, за усіма видами компетенцій, що розглядаються, досліджувані підприємства володіють певним їх обсягом. Проте, рівень цих компетенцій переважно обмежується наявністю певного практичного досвіду без володіння відповідними науково обґрунтованими методиками. При цьому усі досліджувані підприємства не враховують специфіку діяльності транскордонних кластерів. Це можливо і

зумовлює той факт, що жодне досліджуване підприємство не є учасником транскордонного кластеру.

Таблиця 3.7

Результати опитування менеджерів підприємств щодо наявного рівня компетенцій працівників у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів стосовно випадку, коли підприємство розглядає можливість приєднання до вже існуючого транскордонного кластеру

Назви компетенцій	Градація ступеня наявного методологічного забезпечення діяльності працівників підприємств стосовно певних компетенцій	Розподіл підприємств за рівнем врахування особливостей транскордонних кластерів при розробленні та застосуванні методологічного забезпечення компетенцій працівників підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів		
		Методологічне забезпечення не достатньо враховує специфіку економічних кластерів	Методологічне забезпечення враховує специфіку економічних кластерів	Методологічне забезпечення враховує специфіку транскордонних кластерів
1	2	3	4	5
1.1. Формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності входження підприємства до складу транскордонного кластеру	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	38	17	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	15	12	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	7	5	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	4	2	0

Продовження табл. 3.7

1	2	3	4	5
1.2. Оцінювання переваг та недоліків входження підприємства до складу транскордонного кластеру	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	36	19	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	16	10	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	9	6	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	2	2	0
1.3. Розроблення, ухвалення та реалізація управлінського рішення про входження підприємства до складу транскордонного кластеру	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	41	11	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	20	6	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	12	5	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	4	1	0

Продовження табл. 3.7

1	2	3	4	5
1.4. Встановлення взаємовідносин підприємства із іншими учасниками кластеру	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	24	9	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	35	11	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	9	3	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	7	2	0

Примітка: сформовано автором

Таблиця 3.8

Результати опитування менеджерів підприємств щодо наявного рівня компетенцій працівників у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів стосовно випадку, коли підприємство виступатиме ініціатором створення транскордонного кластеру

Назви компетенцій	Градація ступеня наявного методологічного забезпечення діяльності працівників підприємств стосовно певних компетенцій	Розподіл підприємств за рівнем врахування особливостей транскордонних кластерів при розробленні та застосуванні методологічного забезпечення компетенцій працівників підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів		
		Методологічне забезпечення не достатньо враховує специфіку економічних кластерів	Методологічне забезпечення враховує специфіку економічних кластерів	Методологічне забезпечення враховує специфіку транскордонних кластерів
1	2	3	4	5

Продовження табл. 3.8

1	2	3	4	5
2.1. Формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	40	15	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	29	5	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	6	1	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	4	0	0
2.2. Оцінювання переваг та недоліків створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	44	10	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	31	6	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	4	1	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	3	1	0

Продовження табл. 3.8

1	2	3	4	5
2.3. Ухвалення та реалізація управлінського рішення про створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	49	7	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	30	4	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	7	1	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	1	1	0
2.4. Розширення створеного кластеру шляхом залучення до його складу нових учасників	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0	0	0
	Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	42	6	0
	Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	37	3	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	5	2	0
	Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	4	1	0

Примітка: сформовано автором

З метою кількісного оцінювання компетенцій працівників досліджуваних підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів за кожним з можливих варіантів градацій рівня цих компетенцій було проведене експертне опитування фахівців з утворення транскордонних кластерів. Проведене опитування показало, що результати кількісного оцінювання зазначених компетенцій залежать в основному від їх рівня згідно виконаної його градації, у той же час зміст кожної з компетенцій мало впливає на величину цих результатів. Враховуючи це, у табл. 3.9 представлено результати експертного оцінювання компетенцій працівників досліджуваних підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів за кожним з можливих варіантів градацій рівня цих компетенцій у шкалі від нуля до одиниці.

Таблиця 3.9

Результати експертного оцінювання компетенцій працівників досліджуваних підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів за кожним з можливих варіантів градацій рівня цих компетенцій

Градація ступеня наявного методологічного забезпечення діяльності працівників підприємств стосовно певних компетенцій	Результати оцінювання компетенцій за рівнем врахування особливостей транскордонних кластерів при розробленні та застосуванні методологічного забезпечення компетенцій працівників підприємств у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів, частки одиниці		
	Методологічне забезпечення не достатньо враховує специфіку економічних кластерів	Методологічне забезпечення враховує специфіку економічних кластерів	Методологічне забезпечення враховує специфіку транскордонних кластерів
1	2	3	4
Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції та практичних навичок її реалізації	0,00	0,00	0,00
Відсутність у працівників жодного методологічного забезпечення відповідної компетенції, однак, наявність у них практичних навичок її реалізації	0,25	0,33	0,39
Наявність у працівників загальних теоретичних засад реалізації відповідної компетенції без конкретних методик такої реалізації та здібностей їх використовувати	0,32	0,40	0,47

Продовження табл. 3.9

1	2	3	4
Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати	0,57	0,63	0,71
Наявність у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідної компетенції та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства	0,69	0,82	1,00

Примітка: розраховано автором

Знайшовши суму добутків значень показників, представлених у табл. 3.9, на відповідні значення показників, наведених вище у табл. 3.7 та табл. 3.8, та поділивши цю суму на кількість досліджуваних підприємств (тобто на сто), можна оцінити середній рівень володіння працівниками досліджуваних підприємств відповідними видами компетенцій у питаннях створення та розвитку транскордонних кластерних структур (табл. 3.10 та табл. 3.11).

Таблиця 3.10

Середній рівень володіння працівниками досліджуваних підприємств відповідними видами компетенцій у питаннях створення та розвитку транскордонних кластерних структур у випадку розгляду підприємствами можливості приєднання до вже існуючих транскордонних кластерів

Назви компетенцій	Середній рівень володіння працівниками досліджуваних підприємств відповідними видами компетенцій, частки одиниці
1.1. Формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності входження підприємства до складу транскордонного кластеру	0,3625
1.2. Оцінювання переваг та недоліків входження підприємства до складу транскордонного кластеру	0,3632
1.3. Розроблення, ухвалення та реалізація управлінського рішення про входження підприємства до складу транскордонного кластеру	0,3625
1.4. Встановлення взаємовідносин підприємства із іншими учасниками кластеру	0,3806

Примітка: розраховано автором

Таблиця 3.11

Середній рівень володіння працівниками досліджуваних підприємств відповідними видами компетенцій у питаннях створення та розвитку транскордонних кластерних структур у випадку розгляду підприємствами можливості ініціювання створення нових транскордонних кластерів

Назви компетенцій	Середній рівень володіння працівниками досліджуваних підприємств відповідними видами компетенцій, частки одиниці
2.1. Формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства	0,3304
2.2. Оцінювання переваг та недоліків створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства	0,3242
2.3. Ухвалення та реалізація управлінського рішення про створення транскордонного кластеру за участі даного підприємства	0,3189
2.4. Розширення створеного кластеру шляхом залучення до його складу нових учасників	0,3321

Примітка: розраховано автором

Як випливає з даних, які наведено у поданих вище таблицях, середній рівень володіння працівниками досліджуваних підприємств відповідними видами компетенцій у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів є невисоким і коливається від 0,3321 до 0,3806 (при максимально можливому значенні цього рівня, яке дорівнює одиниці). Підвищення цього рівня, передусім, вимагає забезпечення наявності у працівників підприємств науково обґрунтованих методик реалізації відповідних компетенцій та здібностей їх використовувати, а також здійснювати модифікацію цих методик з урахуванням конкретних ситуацій, у яких перебуватимуть підприємства. Також важливе значення має урахування специфіки функціонування танскордонних кластерів при розробленні та користуванні цими методиками.

Особливо важливе значення при набутті працівниками підприємств компетенцій у питаннях формування та розвитку транскордонних кластерів має застосування стратегічного підходу.

Враховуючи особливості формування і переваги від використання синергійного стратегічного набору доцільно розглянути можливість формування і функціонування транскордонних кластерів за принципом діяльності диверсифікованих підприємств як сукупності певних стратегічних одиниць бізнесу (СОБ), забезпечуючих (ЗБО) і підтримуючих бізнес одиниць (ПБО) розташованих у різних країнах. При чому, можливі різні варіанти їх розміщення між країнами (рис.3.9) і взаємодії між ними. Крім цього, кожна із ЗБО і ПБО у своїх країнах (на національних ринках) може мати статус СОБ, а СОБ – статус ЗБО і ПБО.

Створений синергійний ефект при функціонуванні міжнародних кластерів, основою яких є пропоновані на рис. 3.9 моделі диверсифікації, призведе до отримання певних переваг, які можна згрупувати у два види:

1) загальні, що будуть присутні для усіх структурних елементів створеного кластеру (СОБ, ЗБО і ПБО) і проявляться у зниженні або ліквідації певних торговельних бар'єрів, поєднанні і ширшій можливості використання ресурсів та потенціалів двох чи більше країн, уникненні конкуренції з боку партнерів, кращих знаннях потреб і вподобань місцевих споживачів та вимог і умов функціонування цього ринку, результативнішому застосуванні спеціальних навичок та знань, збільшенні диференціації товарів/послуг, швидкому виходу на ринок, збільшенні потенціалу для навчання, прийнятті компанії споживачем як вітчизняного виробника, необхідності менших інвестицій;

2) специфічні, які для:

➤ СОБ проявляться у низьких імпорتنих та інвестиційних бар'єрах; низьких витратах за рахунок використання дешевої робочої сили, сировини, матеріалів тощо; кращій якості продукції за рахунок спеціалізації виробника; близькому розміщенні до виробника продукції;

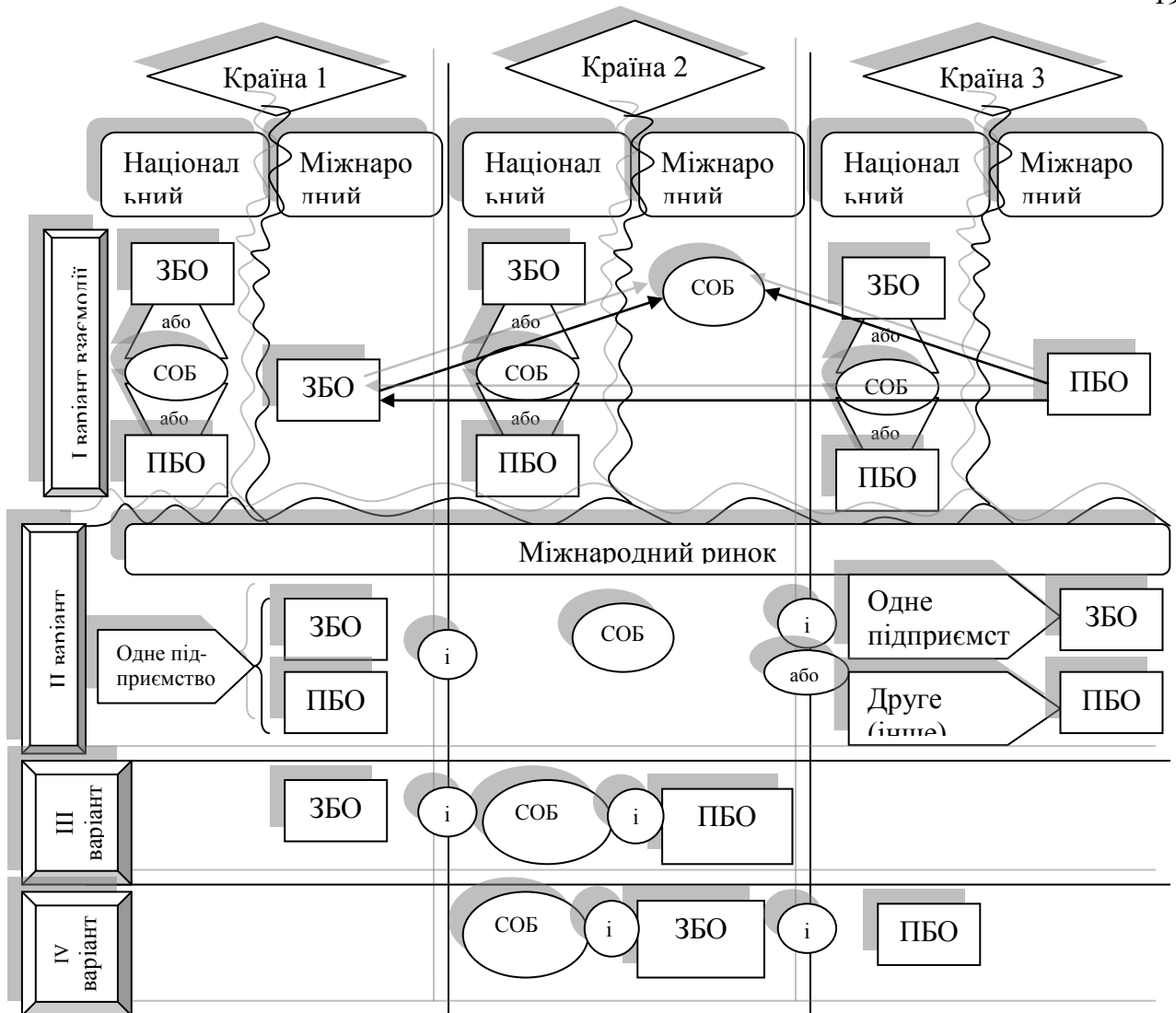

Рис. 3.9. Приклади можливих варіантів складових елементів структури транскордонного кластеру

*Стратегічна одиниця бізнесу – це окремий підрозділ компанії, що охоплює один або декілька продуктів, які задовольняють схожі потреби, має власні можливості для майбутнього зростання виробництва й рентабельності, та відповідає загальному напрямку розвитку компанії, решта – це просто бізнес одиниці, які забезпечують діяльність СОБ та страхують компанію від непередбачуваних змін зовнішнього середовища.

Примітка: розроблено автором

- ЗБО – появи сталої частки іноземного ринку; відсутності необхідності адаптувати продукт до іноземного ринку; відсутності обмежень продаж пропонуваного товару (надання послуг) на іноземному ринку; незначних бар'єрах виходу з ринку через використання наявної інфраструктури;
- ПБО – високому рівні віддачі інвестицій.

Особливістю запропонованих на рис. 3.9 утворень є складність управління ними, що вимагає формування і використання відповідних управлінських систем та конкретного інструментарію управління на рівні певних держав.

Висновки за розділом 3

1. У роботі запропоновано послідовність оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру. Застосування цієї послідовності у практиці діяльності підприємств, які розглядають можливість свого входження до складу транскордонного кластеру, дасть змогу підвищити обґрунтованість рішень щодо такого входження. При цьому узагальнюючим показником такого оцінювання виступатиме різниця між приростом капіталізованого прибутку учасника транскордонного кластеру та його додатковими інвестиційними витратами, пов'язаними із входженням у кластер, а також похідний від нього показник – приріст надприбутку учасника кластеру. У роботі, серед іншого, було побудовано модель декомпозиції цього приросту за низкою показників-факторів.

2. Проведене дослідження показало, що для оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів повинна бути застосована система відповідних індикаторів. При цьому ці індикатори можуть бути поділені за різними ознаками на узагальнюючі та часткові, абсолютні та відносні, індивідуальні та групові тощо. Також було встановлено, що система показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів є ієрархічною та складається з показників трьох рівнів, а саме: часткових показників базового рівня, часткових показників вищого рівня та узагальнюючого показника. Також була обґрунтована доцільність застосування відносних показників економічної ефективності входження підприємств до складу транскордонного кластеру.

3. Загальний принцип розподілу між підприємствами – учасниками транскордонного кластеру величини економічного ефекту від їх входження до складу цього кластеру може бути сформульований таким чином: відношення приросту надприбутку кожного учасника кластеру, отриманого внаслідок входження до його складу, до величини активів цього учасника, необхідних для

отримання цього приросту надприбутку, повинно бути однаковим у кожного з учасників кластеру.

4. Процес оцінювання впливу утворення транскордонного кластеру на зниження ризикованості господарської діяльності певного його учасника повинен включати такі основні етапи: побудова функції розподілу ймовірностей очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу для двох випадків, а саме – якщо підприємство не увійде до складу транскордонного кластеру та якщо увійде; розрахунок нормованих значень коефіцієнта варіації очікуваного чистого прибутку за середнім лінійним відхиленням для досліджуваного підприємства для обох перелічених випадків; порівняння отриманих результатів, знаходження різниці між обома нормованими значеннями коефіцієнта варіації.

5. Оптимізація обсягів діяльності підприємств – учасників транскордонного кластеру потребує такої послідовності дій: оцінити питомі змінні витрати на виробництво продукції, яка виходить за межі кластеру; сформувати масив вхідної інформації та визначити оптимальний фізичний обсяг виготовлення та реалізації кінцевої продукції; встановити максимально можливу величину маржинального доходу; встановити максимально можливу величину сукупного операційного прибутку; встановити рівень цін на проміжну продукцію підприємств, розподілити приріст надприбутку учасників кластеру.

6. З урахуванням важливості підвищення компетенцій працівників підприємств у сфері утворення та розвитку транскордонних кластерів у роботі було удосконалено методологічні засади такого підвищення за допомогою групування цих компетенцій та побудови їх ланцюжка, який відповідає основним етапам процесу входження підприємства до складу транскордонного кластеру.

Основні результати, отримані у цьому розділі, опубліковані в авторських працях (Мищишин, О. Л., 2020; Мищишин, О. Л. та Ємельянов, О. Ю., 2020; Мищишин, О. Л., Козик, В. В. та Павелчак, Т. І., 2020; Мищишин, О. Л., 2017с та ін.).

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено теоретичні положення та обґрунтовано методико-прикладні рекомендації щодо формування та розвитку транскордонних кластерів. Основні висновки з проведеного дослідження є такими:

1. Доцільно запропонувати таке трактування поняття «транскордонний кластер» – це модель кластерної організації, яка передбачає локалізацію взаємопов'язаних підприємств та інституцій на транскордонній території, дозволяє реалізувати якнайкращий взаємозв'язок виробництва, науково-технологічного потенціалу, маркетингу, попиту споживачів та визначає спрямованість і темпи інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та ефективності виробництва в цілому.

2. Утворення транскордонного кластеру повинно базуватися на сукупності принципів, які повинні брати до уваги як потенційні учасники цього кластеру, так і регулюючі органи. Зокрема, до головних таких принципів доцільно віднести принципи: добровільності, взаємної вигідності, довгостроковості, ефективності, стійкості, урегульованості, системності, адаптованості, поінформованості, інноваційності та обмеженої ризикованості.

3. Дослідження закономірностей формування та розвитку транскордонних кластерних структур повинно, серед іншого, враховувати наявність різних видів таких структур. Зокрема, за місцем виникнення стимулу до утворення кластеру транскордонні кластери доцільно поділити на ті, стимул до утворення яких виник у їх внутрішньому середовищі (тобто учасники самі зацікавилися у формуванні кластерного об'єднання), та ті, стимул до утворення яких виник у їх зовнішньому середовищі (тобто стимул до утворення кластеру виник з боку інших осіб, переважно органів державної та регіональної влади). Водночас, за рівнем керованості кластером можна виділити три його типи, а саме – кластери з високим рівнем централізації управління ними, у яких створено органи такого управління з функціями вироблення рішень, обов'язкових для виконання учасниками кластеру;

кластери із середнім рівнем централізації, у яких створено органи управління з переважно координаційними функціями; кластери із низьким рівнем централізації, у яких взаємозв'язки між учасниками регулюються переважно на засадах укладання договорів між ними. Окрім того, видається доцільним доповнити існуючу класифікацію транскордонних кластерних структур, зокрема, на засадах їх поділу за такими ознаками: за галузевою належністю (галузеві, міжгалузеві); за характером формування кластерного ядра (на базі малих та середніх підприємств; навколо великих корпорацій); за характером зв'язків (промислові; дослідні; змішані).

4. Суб'єкти господарської діяльності та органи державної і регіональної влади при формуванні та розвитку транскордонних кластерів повинні брати до уваги запропоновану у роботі послідовність цього процесу, яка включає такі етапи: виокремлення суб'єктів, які виступатимуть ініціаторами утворення транскордонного кластеру; встановлення цілей та завдань функціонування кластеру; розроблення стратегії його діяльності; визначення правил, за якими відбуватимуться взаємовідносини між учасниками кластеру; укладання угоди між засновниками кластеру; створення (за необхідності) координуючого органу (органів) кластеру; визначення критеріїв залучення до складу кластеру нових його учасників; встановлення суб'єктів – претендентів на входження до складу кластеру; оцінювання доцільності їх входження до складу кластеру; прийняття до складу транскордонного кластеру нових учасників (та, за необхідності, – виведення з його складу певних суб'єктів); періодичне вдосконалення (за необхідності) правил, за якими відбуватимуться взаємовідносини між учасниками кластеру.

5. Розроблення планів формування та розвитку транскордонних кластерів повинно враховувати чинники, які справляють безпосередній вплив на ці процеси. Доцільно виділити чотири групи таких чинників: потребу зацікавлених осіб в отриманні величини певного ефекту; наявність засобів, за допомогою яких формування та розвиток транскордонних кластерів можуть забезпечити

отримання певних ефектів; організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів; методологічне та нормативно-правове забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів. Окрім перелічених чотирьох груп факторів, які справляють вплив на формування та розвиток транскордонних кластерних систем, існує також і п'ята група таких факторів, а саме – економіко-географічні чинники. Специфікою цієї п'ятої групи чинників впливу на процеси утворення й розвитку транскордонних кластерів є те, що, на відміну від перших чотирьох груп таких чинників, вплив економіко-географічних факторів є не прямим, а опосередкованим.

6. У роботі було виконано оцінювання можливості створення та розвитку трьох типів транскордонних кластерів – будівельного, туристично-рекреаційного та транспортно-логістичного у прикордонних районах трьох областей України – Волинської, Львівської та Закарпатської. Було встановлено, що рівень потреби зацікавлених осіб в отриманні економічного та інших видів ефектів є досить високим (у середньому 6-8 балів у десятибальній шкалі). Особливо це стосується потреби в отриманні соціального ефекту, що обумовлено недостатнім рівнем соціального розвитку досліджуваних прикордонних регіонів України.

7. Загалом, за досліджуваними прикордонними регіонами України простежується нагальна потреба у забезпеченні їх соціально-економічного розвитку, при цьому формування та розвиток транскордонних кластерів у принципі здатні значною мірою цю потребу задовольнити. Проте, для цього необхідно попередньо підвищити рівень організаційного, інфраструктурного, методологічного та нормативно-правового забезпечення процесів такого формування та розвитку. Зокрема, щодо методологічного забезпечення, то його удосконалення потребує проведення ґрунтовних наукових досліджень.

8. Вдосконалення механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів в Україні потребує врахування передового зарубіжного досвіду провадження цих процесів. Досліджені у роботі європейські механізми

формування та розвитку транскордонних кластерів є вельми різноманітними. Проте, за усіма регіонами Європи простежуються такі закономірності: більшість транскордонних кластерів виникли спонтанно з односторонньою ініціативою їх утворення; біля половини механізмів функціонування цих кластерів є гетерогенними; усі ці механізми є стійкими та динамічними; переважають слабо централізовані механізми розвитку транскордонних кластерних утворень.

9. У процесі оцінювання механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів слід, серед іншого, використовувати матричний метод. Зокрема, доцільною є побудова таких матриць, як: матриця, що характеризує вплив очікуваних наслідків від входження певного підприємства у транскордонний кластер на основні параметри його господарської діяльності; матриця, яка характеризує вплив зміни параметрів господарської діяльності кожного потенційного учасника транскордонного кластеру внаслідок його входження у цей кластер на узагальнюючий (критеріальний) показник функціонування цього потенційного учасника кластеру (зокрема, на його прибуток); матриця, яка характеризує вплив входження у транскордонний кластер кожного нового потенційного його учасника на узагальнюючий (критеріальний) показник функціонування інших учасників цього кластеру.

10. Суб'єктам господарювання доцільно скористатися запропонованою у роботі послідовністю оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру. Застосування цієї послідовності у практиці діяльності підприємств, які розглядають можливість свого входження до складу транскордонного кластеру, дасть змогу підвищити обґрунтованість рішень щодо такого входження. При цьому узагальнюючим показником такого оцінювання виступатиме різниця між приростом капіталізованого прибутку учасника транскордонного кластеру та його додатковими інвестиційними витратами, пов'язаними із входженням у кластер, а також похідний від нього показник – приріст надприбутку учасника кластеру. У роботі, серед іншого, було побудовано модель декомпозиції цього приросту за низкою показників-факторів.

11. Проведене дослідження показало, що для оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів повинна бути застосована система відповідних індикаторів. Ці індикатори можуть бути поділеними за різними ознаками на узагальнюючі та часткові, абсолютні та відносні, індивідуальні та групові тощо. При цьому було встановлено, що система показників оцінювання економічної ефективності утворення та розвитку транскордонних кластерів є ієрархічною та складається з показників трьох рівнів, а саме: часткових показників базового рівня, часткових показників вищого рівня та узагальнюючого показника. Також була обґрунтована доцільність застосування відносних показників економічної ефективності входження підприємств до складу транскордонного кластеру. До таких показників віднесено, зокрема, частку надприбутку, утворену внаслідок входження підприємства до кластеру.

12. Загальний принцип розподілу між підприємствами – учасниками транскордонного кластеру величини економічного ефекту від їх входження до складу цього кластеру може бути сформульований таким чином: відношення приросту надприбутку кожного учасника кластеру, отриманого внаслідок входження до його складу, до величини активів цього учасника, необхідних для отримання цього приросту надприбутку, повинно бути однаковим у кожного з учасників кластеру. При цьому величина активів підприємства – учасника транскордонного кластеру, необхідних для отримання приросту надприбутку, повинна містити як початковий їх обсяг, так і можливий їх приріст, зумовлений входженням підприємства до складу кластеру. Враховуючи запропонований критерій розподілу між підприємствами – учасниками транскордонного кластеру величини економічного ефекту від їх входження до складу цього кластеру у роботі побудовано модель взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах розподілу отриманого економічного ефекту.

13. Власникам та менеджерам підприємств доцільно розглянути можливість їх входження до складу економічних, зокрема – транскордонних, кластерів як засіб зниження ризикованості їх діяльності. При цьому процес оцінювання впливу

утворення транскордонного кластеру на зниження ризикованості господарської діяльності певного його учасника повинен включати такі основні етапи: побудова функції розподілу ймовірностей очікуваного чистого прибутку підприємства у плановому проміжку часу для двох випадків, а саме – якщо підприємство не увійде до складу транскордонного кластеру та якщо увійде; розрахунок нормованих значень коефіцієнта варіації очікуваного чистого прибутку за середнім лінійним відхиленням для досліджуваного підприємства для обох перелічених випадків; порівняння отриманих результатів, знаходження різниці між обома нормованими значеннями коефіцієнта варіації.

14. Фахівцям тих підприємств, які розглядають можливість увійти до складу транскордонного кластеру або ініціювати створення нового такого кластеру, доцільно скористатися розробленими у роботі методологічними засадами оцінювання наявного рівня компетенцій працівників підприємств з питань утворення та розвитку транскордонних кластерів за допомогою групування цих компетенцій та побудови їх ланцюжка, який відповідає основним етапам процесу входження підприємства до складу транскордонного кластеру або ініціювання створення нового такого кластеру. Так, якщо підприємство розглядає можливість приєднання до вже існуючого транскордонного кластеру, то у цьому випадку працівники підприємства повинні володіти такими узагальнюючими компетенціями: формування масиву інформації, необхідного для обґрунтування доцільності входження підприємства до складу транскордонного кластеру; оцінювання переваг та недоліків входження підприємства до складу транскордонного кластеру; розроблення, ухвалення та реалізація управлінського рішення про входження підприємства до складу транскордонного кластеру; встановлення взаємовідносин підприємства із іншими учасниками кластеру. При цьому пропонується спосіб подвійної градації рівня відповідних компетенцій, згідно якого цей рівень визначається ступенем наявного методологічного забезпечення діяльності працівників підприємств та врахуванням особливостей транскордонних кластерів при розробленні та застосуванні цього забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамів, М. Є., Мельник, О. Г. та Годощук, А. В. (2018). Міжнародне митне співробітництво України: сучасний стан та перспективи розвитку в умовах європейської інтеграції. *Економіка. Фінанси. Право*, 10, 4-8.
2. Адамів, М. Є. та Мельник, О. Г. (2016). Гармонізація інформаційного та методичного забезпечення діагностики інвестиційної привабливості бізнес-структур в умовах європейської інтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*, 21, 5-11.
3. Алтухова, Н. В. (2015). Классификация экономических кластеров: новая комбинация признаков. *Символ науки*, 4, 59-66.
4. Амоша, О. І. та Некрасова, К. В. (2005). Формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку міста. *Економіка будівництва і міського господарства*, 1 (1), 13-18.
5. Аренков, И. А. (2011). Конкурентный потенциал предприятия: модель и стратегии развития. *Проблемы современной экономики*, 4, 40-43.
6. Воглер, Б., Саха, Д. та Красовська, О. Програма підтримки кластерів в Україні: принципи розробки та ключові особливості. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/01/PP_04_2015_ukr.pdf .
7. Баранович, А. М. (2014). Теоретико-методичні засади формування стратегій розвитку підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2, 77-81.
8. Басюк, Д. І. (2008). Кластерна модель як фактор підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту м. Кам'янець-Подільський. *Економіст*, 10, 40-46.
9. Батченко, Л. В., Гуренко, А. В. та Манн, Р. В. та ін. (2013). *Кластери в системі стратегії і тактики розвитку регіону: монографія*. Донецьк, Україна: «ВІК».

10. Береза, А. А. та Войнаренко, М. П. (2012). Кластеризація: теоретичне підґрунтя, міжнародний та вітчизняний досвід. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем в контексті глобалізаційних викликів: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. Хмельницький, Україна, 17-22 Квітень 2012.
11. Беленький, П. Ю., Бакушевич, Я. М. та Бакушевич, І. В. (2012). Інформаційне суспільство: стан і перспективи розвитку в світлі регіональних особливостей. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій*. Краків-Жешів-Львів-Тернопіль, 11-14 Жовтень 2012.
12. Беленький, П. Ю. (2007). Дослідження проблем конкурентоспроможності. *Вісник Національної академії наук України*, 5, 9-18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2007_5_2.
13. Беленький, П. Ю., Шевченко-Марсель, П. Ю. та Другов, О. О. (2006). *Інвестиційно-інноваційне забезпечення конкурентоспроможності регіону*. Львів, ІРД НАН України, 129 с.
14. Беленький, П. Ю., Мікула, Н. А., Гомольська, Н. І., Шевченко-Марсель, В. І. та Добрянська, О. А. (2005). *Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону : наук. доп.* Львів, ІРД НАН України, 145 с.
15. Беленький, П. Ю., Мікула, Н. А. та Матвеев, Є. Е. (2005). *Конкурентність на транскордонних ринках : монографія*. Львів, ІРД НАН України, 214 с.
16. Беленький, П. Ю. та Мікула, Н. А. (2001). *Регіональна політика: методологія, методи, практика*. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів: монографія; кол. авт.; за ред. академіка НАНУ М. І. Долішного. Львів, Україна : НАН України; Інститут регіональних досліджень, 654–697.
17. Бігус, М. М. та Голікова, Є. Д. (2017). Кластеризація як перспектива розвитку міжнародного туризму та активізатор економіки в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*, 27(2), 48-52.

18. Білега, О. В. (2012). Оцінка ефективності мотиваційних механізмів управління розвитком кластерів. *Вісник соціально-економічних досліджень*, 1 (44), 147-152.
19. Бірченко, Н. О. (2009). Економічна оцінка ризиків основної діяльності сільськогосподарських товаровиробників. *Вісник СНАУ "Економіка та менеджмент"*, 4, 76-82.
20. Богінська, Л. О. (2009). Кластерний підхід до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва Сумської області. *Вісник Сумського національного аграрного університету*, 1, 248-252.
21. Бойко, Л. І. та Кудря, С. В. (2009). Кластери як одна з ефективних форм співробітництва. *Економічний простір*, 22/1, 327-331.
22. Бойко, Т. Ю. (2011). Методичні підходи щодо оцінки ефективності організаційно-економічного механізму регулювання управлінської діяльності підприємницького кластеру. *Вісник Запорізького національного університету*, 1 (9), 15-21.
23. Бутенко, А. І. та Лазарева, Є. В. (2009). Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону. *Інвестиції: практика та досвід*, 2, 25-28.
24. Бутко, Н. В. (2016). Перспективи ресурсного забезпечення підприємств інтегрованих цукробурякових кластерних структур. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 12, 205-210.
25. Вавринюк, А. (2012). Сільський туризм як перспективний напрям транскордонного співробітництва в єврорегіоні «Буг». *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.*; Луцьк, Україна, 12-13 Жовтень 2012.
26. Вавринюк, А. А. (2008). *Сучасна діяльність польської частини єврорегіону «Буг» (суспільно-географічний аналіз) : монографія*. Луцьк : РВВ «Вежа», 260 с.

- 27.Вавринюк, А. А. (2007). *Суспільно-географічний аналіз діяльності польської частини євро регіону «Буг»*. (Дис. канд. геогр. Наук)., Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк.
- 28.Васильківський, Д. М., Войнаренко, М. П. та Нижник, В. М. (2017). Кластерна політика як чинник підвищення ефективності функціонування соціально-економічних систем. *Вісник економічної науки України*, 1, 25-30.
- 29.Веб-проект наукового інформаційно-статистичного транскордонного кластеру «Інфостат». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/CBC/ua/>.
- 30.Венгерська, Н. С. та Мельникова, Д. В. (2014). Кластерізація як фактор розвитку агропромислового комплексу України. *Вісник Запорізького національного університету*, 3 (23), 95-102.
- 31.Вірбулевська, О. В. та Мовчан, І. В. (2008). Інтеграція України до ЄС: проблеми та перспективи подальшої співпраці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008dec/2_virbulev.php.
- 32.Вишнякова, І. В. (2011). Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах Північної, Східної і Центральної Європи. *Вісник Запорізького національного університету*, 1 (9), 184-193.
- 33.Владимиров, Ю. Л. и Третьяк, В. П. (2008). О классификациях кластеров предприятий. *Наука. Инновации. Образование: Альманах*, 7, 72-86.
- 34.Власова, А. М. та Краснокутська, Н. В. (2007). *Інноваційний менеджмент*. Київ, Україна: КНЕУ.
- 35.Влащенко, Н. М. (2016). Туристсько-рекреаційний кластер як інноваційна форма розвитку території. *Економічний простір*, 108, 70-80.
- 36.Влащенко, Н. М. та Гордієнко, Т. В. (2014). Кластерні технології як базис розвитку туристсько-рекреаційних територій. *Комунальне господарство міст*, 113, 341-350.
- 37.Внукова, Н. М. (2007). Услуги банков как обеспечение кластерных инициатив трансграничного сотрудничества. *Банкир*, 1, 56-60.

38. Войнаренко, М. П. (2012). Кластеры как институты и институции рыночной экономики. *Європейський вектор економічного розвитку*, 2 (13), 173-177.
39. Войнаренко, М. П. (2011). *Кластери в інституційній економіці*. Хмельницький, Україна: ХНУ, ТОВ «Тріада-М».
40. Войнаренко, М. П. (2008). Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів. *Економіст*, 10, 27-30.
41. Войнаренко, М. П. (2005). Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*, 1, 29-33.
42. Войнаренко, М. П. (2001). Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України. *Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій: Матеріали конференції*. Київ, Україна, 1-2 Листопад 2001. Київ: Спілка економістів України.
43. Волковська, Г. Г. та Яновський, П. О. (2013). Теоретичні основи кластероутворення: закордонний та вітчизняний досвід. *Наукоємні технології*, 3, 322–326.
44. Волощук, Л. О. (2014). Методичні засади та проблеми оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства. *Економічний аналіз*, 18 (2), 87-94.
45. Воронкова, А. Е. та Погорелов, Ю. С. (2009). Потенціал підприємства як основа його довгострокового розвитку. *Актуальні проблеми економіки*, 4, 77-84.
46. Ганущак-Єфіменко, Л. М. (2009). Формування промислових кластерів як ефективний напрям розвитку економіки регіону. *Актуальні проблеми економіки*, 11, 151–158.
47. Геєць, В. М. (2015). Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*, 1, 4-25.
48. Гоблик, В. В. (2013). Перспективи розвитку транскордонних кластерів на кордоні України з Європейським Союзом. *Ефективна економіка*, 3.

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&taamp;z=1854>.
49. Головка, Р. А. (2020). Формування ризик-менеджменту фермерських господарств. *Економіка та держава*, 4, 236-240.
50. Громько, Ю. В. (2007). Что такое кластеры и как их создавать. *Восток: Альманах*, 1 (42). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.situation.ru/app/j_art_1178.htm.
51. Гончар, О. І. (2015). Оптимізація економічного оцінювання потенціалу підприємства. *Торгівля. Комерція. Підприємництво: збірник наукових праць*, 19, 49-53.
52. Гончарова, К. В. (2009). Вдосконалення методики визначення потенціалу кластеризації регіону. *Економічний простір: Збірник наукових праць*, 29, 80-88.
53. Гладій, С. (2005). Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління. *Наука молода*, 3, 109-115.
54. Гришко, В. А., Ємельянов, О. Ю. та Крет, І. З. (2010). Оцінювання поточного та стратегічного рівня інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*, 683, 210-215.
55. Гусева, М. С. (2014). Инновационные территориальные кластеры как катализатор регионального развития. *Известия Оренбургского государственного аграрного университета*, 1, 201-205.
56. Гуторов, А. О. (2017). Розвиток аграрного сектора економіки на засадах кластеризації. *Економічний простір*, 121, 81-98.
57. Дашко, І. М., Ємельянов, О. Ю. та Крет, І. З. (2011). Сутність інвестиційного ризику та його врахування при обґрунтуванні напрямів

- інвестиційної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління», 698, 28-34.
58. Дашко, І. М., Ємельянов, О. Ю. та Крет, І. З. (2009). Методичні засади оцінювання ефективності та доцільності реалізації інвестиційних проектів з урахуванням фактору ризику. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління», 640, 63-69.
59. Демченко, В. В. (2010). Особливості формування транскордонних кластерів. *Регіональна економіка*, 3, 179-186.
60. «Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки» від 23.08.2016 р. № 554. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-п>.
61. Дишловий, І. М. (2017). Особливості функціонування регіонального рекреаційно-туристичного кластеру та його регулювання. *Економіка і управління*, 6, 69-76.
62. Длугопольський, О. (2003). Кластерна модель розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ. *Економічний часопис – XXI*, 2, 46–52.
63. Добрева, Н. Ф. (2013). Основні напрями розвитку транскордонних кластерів в Україні. *Ефективність державного управління*, 34, 246-253.
64. Долішній, М. І. (2006). *Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів*. Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики: монографія. Харків: ВД «Інжек», 248 с.
65. Долішній, М. (2001). Розвиток регіонів України. *Вісник НАН України*, 3, 33–40.
66. Долішній, М. та Беленький, П. (1996). Регіональні основи транскордонного співробітництва. *Регіональна економіка*, 1-2, 50 – 59.

- 67.Дубовик, В. С. (2009). Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону. *Продуктивні сили України, 1*, 153-163.
- 68.Електроенергія: Україна та Європа 1-24 січня 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ueex.com.ua/presscenter/news/elektroenergiya-ukraina-ta-evropa-1-24-sichnya-2020-roku.mi>.
- 69.Ємельянов, О. Ю. (2019). *Потенціал економічного розвитку підприємств: інструментарій та моделі оцінювання: [монографія]*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка».
- 70.Ємельянов, О. Ю. (2018). Концептуальні підходи до оцінювання рівня техніко-технологічного розвитку підприємств. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки», 7 (15)*, 35-44.
- 71.Ємельянов, О. Ю., Лесик, Л. І. та Петрушка, Т. О. (2016). Моделювання показників оцінювання конкурентного потенціалу промислового підприємства. *Актуальні проблеми економіки, 4*, 340-348.
- 72.Ємельянов, О. Ю., Лесик, Л. І. та Висоцький, А. Л. (2015). Теоретичні засади формування та оцінювання виробничо-збутового потенціалу машинобудівних підприємств. *Бізнес Інформ, 1*, 124-130.
- 73.Жарун, О. В. (2015). Теоретичні засади дослідження економічної суті кластерів. *Науковий огляд, 2 (12)*, 16–25.
- 74.Жигалкевич, Ж. М. (2014). Кластери взаємодіючих підприємств та їх класифікація. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова, Т.19, Вип. 2/3*, 98-101.
- 75.Закон України «Про транскордонне співробітництво» (№ 1861-IV, редакція від 24.06.2004). [Електронний ресурс]. Верховна Рада України, офіційний веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1861-15#Text>.

- 76.Зарічна, О. Л. (2014). Роль та особливості транскордонного підприємницького кластеру. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*, 7 (15), 89-92.
- 77.Захарова, І. В. (2006). Аналіз проблем діяльності підприємства у складі об'єднання кластерного типу. *Механізм регулювання економіки*, 4, 236-242.
- 78.Іванов, Ю. Б. та Анненкова, О. В. (2009). Теоретичні підходи до розробки класифікацій кластерних структур. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління», 640, 93-100.
- 79.Іванов, Ю. Б. та Олійник, А. Д. (2009). Оцінка стійкості регіональних кластерних структур в аспекті їх ресурсного потенціалу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління», 640, 101-111.
- 80.Іванченко, Г. В. (2016). Оцінка очікуваної ефективності кластера як основа для прийняття рішень щодо кластероутворення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 6 (1), 136-193.
- 81.Іванченко, Г. В. (2013). Розробка кластерної моделі розвитку регіону: методологічний підхід. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*, 5. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1таamp;z=2049>.
- 82.Карапетян, Е. (2011). Модернізація типології промислових кластерів. *Соціально-економічні проблеми і держава*, 2 (5). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf.н%20Е.%20Т/модернізація%20типології%20промислових%20кластерів.pdf>.
- 83.Карачина, Н. П. (2014). Конкурентний потенціал та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства. *Економічний простір*, 86, 164-172.

- 84.Карий, О. І. та Подвальна, Г. В. (2017). Логістична інфраструктура України у світових рейтингах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління», 873, 41–49.
- 85.Кизим, М. О. (2011). *Промислова політика та кластеризація економіки України*. Харків: ВД «Інжек».
- 86.Кірова, Л. Л. (2014). Дослідження досвіду формування і розвитку транскордонних агропромислових кластерів у ЄС та можливостей його застосування в країнах з ринковою економікою, що розвивається. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 4, 13–16.
- 87.Кластер медичного туризму Литви LitCare. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.litcare.com/homeru>.
- 88.Клименко, К. С. (2014). Особливості вдосконалення системи інновацій та трансферу технологій в Україні. *Сталий розвиток економіки*, 2, 40-44.
- 89.Клунко, Н. С. (2012). До проблеми впровадження кластерної моделі інноваційного розвитку фармацевтичної галузі промисловості на регіональному рівні. *Регіональна економіка*, 1, 34-40.
- 90.Коваленко, С. І. (2016). Транскордонні кластерні системи – мезорівень міжнародних інтеграційних об'єднань. *Причорноморські економічні студії*, 11, 22-26.
- 91.Коваленко, С. (2014). Концепція транскордонних кластерних систем в контексті розвитку технологічного укладу. *Вісник ТНЕУ*, 3, 100-112.
- 92.Ковальова, Ю. М. та Алишева, Н. В. (2011). Проблеми на шляху розвитку і реалізації кластерного підходу в Україні. *Наука й економіка*, 3 (11), 212.
- 93.Ковальова, Ю. М. та Алишева, Н. В. (2008). Практичні приклади функціонування кластерів у світі. *Механізм регулювання економіки*, 2, 214-226.
- 94.Ковальська, Л. Л., Оксенюк, К. І. та Салівончик, О. М. (2014). Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності регіону. *Економічні науки*. Серія «Регіональна економіка». *Збірник наукових праць. Луцький*

- національний технічний університет, 11 (43), 102-112. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2014.*
95. Козик, В. В., Ємельянов, О. Ю., Загорецька, О. Я. та ін. (2017). *Економіка підприємства: навч. посібник*. Львів: Простір – М, 406 с.
96. Козик, В. В., ред. (2017). *Формування і розвиток взаємодії учасників інноваційної інфраструктури: теоретичні та прикладні аспекти: колективна монографія*. Львів, Україна: Растр-7.
97. Козик, В. В. та Залуцька, Х. Я. (2017). *Формування взаємодії учасників диверсифікованих компаній через стратегію поведінки їхніх бізнес-одиниць. Формування і розвиток взаємодії учасників інноваційної інфраструктури: теоретичні та прикладні аспекти: монографія; за наук. ред. проф. В. В. Козика*. Львів, Україна: Растр-7, 98-111.
98. Козик, В.В. та Залуцька, Х.Я. (2017). Формування бізнес-одиниць диверсифікованих підприємств. *Актуальні проблеми економіки, 3 (189), 116-123.*
99. Козик, В. В., Ємельянов, О. Ю. та Петрушка, Т. О. (2014). Інвестиційно-інноваційний механізм забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств. *Проблеми економіки, 1, 52–58.*
100. Козик, В. В., Ємельянов, О. Ю. та Лесик, Л. І. (2014). Система показників оцінювання поточного рівня ендогенного економічного потенціалу підприємств. *Економічний простір, 86, 173-184.*
101. Козик, В. В., Петрушка, Т. О. та Ємельянов, О. Ю. (2013). Обґрунтування економічної доцільності впровадження ресурсозберігаючих технологій як чинника економічного розвитку підприємств. *Науковий вісник Національного гірничого університету, 4, 134-140.*
102. Колодійчук, А. В. (2012). Кластери – новітня форма організації промисловості. *Науковий вісник НЛТУ України, 22.12, 254-257.*

103. Коновал, В. В. (2014). Оцінювання потенціалу розвитку підприємств легкої промисловості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 6 (2), 206-209.
104. Котигорошко, О. (2017). Кластерна активізація транскордонного співробітництва Закарпатського регіону. *Ринок Цінних Паперів України*, 9-10, 49-58.
105. Корольчук, Л. В. (2019). Кластерна модель еко-інноваційного розвитку транскордонного регіону: декаплінг-фактор. *Економічний форум*, 2, 90-94.
106. Костирко, Р. О. (2011). Розвиток методології контролю економічного потенціалу підприємств в ринкових умовах. *Актуальні проблеми економіки*, 9, 145-153.
107. Костюк, О. М. (2017). Застосування методу триангуляції в оцінці ефективності кластерних об'єднань. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 6 (2), 11-16.
108. Крайник, О. П. (2010). Кластери як інструмент економічного розвитку регіону. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*, 5, 152-157.
109. Крайник, О. П. та Біль, М. М. (2009). Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*, 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik4/fail/+Krajnyk.pdf.
110. Кризська, Р. Ю. (2011). Регіональні інвестиційно-інноваційні кластери: актуальні проблеми запровадження в Україні. *Держава та регіони*, 2, 129–135.
111. Кропельницька, С. О. (2008). Особливості формування фінансових відносин у кластері народних художніх промислів. *Актуальні проблеми економіки*, 5, 51–59.

112. Кропивко, М. Ф. (2010). Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва. *Економіка АПК*, 11, 3–13.
113. Кузьмін, О. Є., Маслак, О. О. та Удовиченко, Т. В. (2016). До питання державного управління кластеризацією промисловості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*, 851, 48-55.
114. Кузьмін, О. Є. та Саталкіна, Л. О. (2013). Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства. *Бізнес Інформ*, 4, 127-134.
115. Кузьмін, О. Є. та Мельник, О. Г. (2011). Діагностика потенціалу підприємства. *Маркетинг та менеджмент інновацій*, 1, 155-166.
116. Кузьмін, О. Є. та Жежуха, В. Й. (2010). Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень. *Економіка України*, 14-23.
117. Куцаб-Бонк, К. К. (2016). Конвергенція в економічному просторі українсько-польського транскордонного регіону: проблеми та засоби їх подолання. *Економічний простір*, 111, 5-14.
118. Лагно, В. Т. (2015). *Механізми державного управління сталим розвитком регіонів на засадах регіонального та транскордонного співробітництва*. (Дис. док-ра Наук з держ. упр.). Донецький державний університет управління, Маріуполь.
119. Лендел, М. А., Газуда, С. М. та Газула, Л. М. (2018). Туристично-рекреаційний комплекс у системі соціально-економічного розвитку сільських територій транскордонного регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*, 1 (51), 153-160.
120. Лендел, М. А., Жулканич, О. М. та Чобаль, Л. Ю. (2017). Стратегічні пріоритети розвитку словацько-українського транскордонного

- співробітництва до 2020 року. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка», 1 (49), Т. 2, 196-199.*
121. Лендєл, М. А., Збарський, В. К., Талавиря, М. П. та Газуда, Л. М. (2016). *Розвиток кооперативних відносин в аграрному секторі України: монографія*. К.: Вид-во НУБіП України, 307 с.
122. Лендєл, М. А. (2013). Проблеми і перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери України та її регіонів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка», 1 (38), Т. 2, 38-44.*
123. Лесик, Л. І. (2015). Показники та методи оцінювання економічного потенціалу машинобудівних підприємств: *автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та упр. п-вами (за видами економічної діяльності)»*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 25 с.
124. Ломага, А. М. та Гуменюк, Д. М. (2011). Особливості формування транскордонних кластерів: досвід України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Міжнародні відносини», 20, 116-119.*
125. Лопатовський, В. Г. (2005). Кластери як ефективна форма об'єднання підприємств для боротьби із зовнішніми ризиками. *Вісник Хмельницького національного університету, 3 (1), 195-198.*
126. Луцишин, П. В., Клімонт, Д. та Луцишин, Н. П. (2000). *Територіальна організація суспільства (основні теорії): навч. посіб.* Луцьк: РВВ «Вежа»; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 356 с.
127. Луцишин, П. В. та Луцишин, Н. П. (1998). Європейське транскордонне співробітництво: сутність і структура. *Український географічний журнал, 2, 41 – 44.*
128. Макогон, Ю. В. (2017). *Механізм розвитку транскордонного співробітництва на східних кордонах України. Розвиток організаційно-економічних моделей міжрегіонального співробітництва в умовах*

- поглиблення європейської інтеграції: колективна монографія; під загальною редакцією О.В. Булатової; відповід. ред. О.А. Беззубченко. Маріуполь, Україна, 2017. 226 с.
129. Макогон, Ю. В., Амоша, О. І., Вишневський, В. П., Землянкін, А. І., Кузьменко, Л. М., Червова, Л. Г. та Чумаченко, М. Г. (2006). Регулювання регіонального розвитку в Україні. *Економіка промисловості*, 1, 45-59.
130. Макогон, Ю. В. и Ляшенко, В. И. (2003). *Формы и направления межрегионального приграничного экономического сотрудничества*, Донецк: Юго-Восток, 510 с.
131. Маматова, Т. В. та Чикаренко, І. А. (2010). Проектний та кластерний підходи в забезпеченні інноваційного розвитку міста. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 3 (10), 238-247.
132. Маркович, В. В. (2017). *Соціально-економічна ефективність транскордонного співробітництва України в умовах європейської інтеграції*. (Дис. канд. екон. Наук). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів.
133. Маркович, І. (2012). Промислові кластери як інноваційна модель організації національного господарства. *Галицький економічний вісник*, 2 (35), 82-87.
134. Маршалл, А. (1890). *Головні принципи економіки*. London: Macmillan and Co., Ltd.
135. Маслак, О. М. та Гужвенко, С. М. (2017). Створення регіональних органічних сільськогосподарських кластерів в Україні. *Інфраструктура ринку*, 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.market-infr.od.ua/uk/6-2017>.
136. Маслак, О. О., Дорошкевич, К. О. та Вороновська, М. М. (2017). Діагностика загроз інноваційного розвитку промисловості в умовах кластеризації національної економіки. *Економічний простір*, 118, 106-116.

137. Маслак, О. О., Овчарук, В. В. та Дорошкевич, К. О. (2014). Конкурентоспроможність регіону в умовах кластеризації національної економіки: сутність та перспективи розвитку. *Економічний простір*, 85, 72-81.
138. Маслак, О. І. та Квятковська, Л. А. (2012). Основні етапи оцінювання стратегічного потенціалу підприємства. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет*, 9 (34), ч. 1, 201–210.
139. Матвеев, Є. Е. та Тимечко, І. Р. (2014). Форми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі. *Регіональна економіка*, 3, 250-260.
140. Матвеев, Є. Е. та Тимечко, І. Р. (2013). Особливості зайнятості мешканців прикордоння на транскордонному ринку товарів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 3, 361-268.
141. Матвеев, Є. Е. та Тимечко, І. Р. (2013). Вплив просторового розташування прикордонних громад на їх добробут. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 2 (100), 256-267.
142. Матвеев, Є. Е. та Тимечко, І. Р. (2013). Транскордонні аспекти інтеграційного вибору України. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»*, 10, 174-184.
143. Мельник, М. І. (2019). *Потенціал формування галузевих кластерів в регіонах України*. В: А. Мокій, ред. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі. Львів, 560-586.
144. Мельник, М. І. (2016). Пріоритети розвитку інноваційних кластерів в харчовій промисловості України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 4, 3-9.
145. Михайлина, Д. Г. та Роговська-Іщук, І. В. (2013). Транскордонна кластеризація як інноваційний вектор включення у глобальний

- відтворювальний простір. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Економіка»*, 650-652, 288-294.
146. Мицишин, О. Л. та Ємельянов, О. Ю. (2020). Виділення та групування чинників, які обумовлюють економічну ефективність утворення транскордонного агропромислового кластеру. *Агросвіт*, 16, 42-49.
147. Мицишин, О. Л. (2020). Принципи та особливості утворення транскордонного кластеру як ефективної форми економічної співпраці країн-сусідів. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*, 8 (40). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2020/8/6242>.
148. Мицишин, О. Л. та Козик, В. В. (2017). Транскордонні кластери: сутність та особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*, 875, 153–161.
149. Мицишин, О. Л., Козик, В. В., Завербний, А. С., Павелчак, Т. І. та Завербний, С. А. (2020). Транскордонні кластери Литви. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути»*. Київ, Україна, 03 Червень 2020.
150. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Павелчак, Т. І. (2020). Інноваційна спрямованість кластерів. *Матеріали 5-тої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку»*. Херсон, Україна, 29 Травень 2020.
151. Мицишин, О. Л., Залуцька, Х. Я. та Петрушка, К. І. (2019). Стратегічне управління інноваційною діяльністю підприємства. *Матеріали XVIII Міжнародного наукового семінару «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи»*. Київ - озеро Світязь, Україна, 1-5 Липень 2019.

152. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Павелчак, Т. І. (2019). Перспективи розвитку українсько-польського транскордонного регіону в контексті інтеграційних процесів. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури»*. Львів, Україна, 23-25 Травень 2019.
153. Мицишин, О. Л. та Козик, В. В. (2019). Значення логістичної інфраструктури в процесі формування транскордонних кластерів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Маркетинг: виклики та рішення»*. Одеса, Україна, 17-19 Квітень 2019.
154. Мицишин, О. Л. (2019). Українсько-польський транскордонний регіон: перспективи розвитку. *Тези доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 36)»*. Тернопіль, Україна, 06 Березень 2019. (*Міжнародна представленість та індексація збірника тез доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференції: «PIHC/RSCI»*).
155. Мицишин, О. Л. (2018a). Формування українсько-польських транскордонних кластерів: особливості та перспективи. *Матеріали IV українсько-польського наукового форуму «Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості»*. Львів, Україна, Olsztyn, Poland, 7-8 Червень 2018.
156. Мицишин, О. Л. (2018b). Кластерні структури та їх всебічна класифікації. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Економічне зростання: стратегії, напрями і пріоритети»*. Запоріжжя, Україна, 12 Травень 2018.
157. Мицишин, О. Л. (2018c). Транскордонне співробітництво України в умовах євроінтеграції: принципи фінансового забезпечення. *Тези XVIII міжнародної наукової конференції молодих вчених, аспірантів і студентів «Проблеми розвитку фінансово-кредитної системи»*. Львів, Україна, 29 Березень 2018.

158. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Воробець, С. Й. (2018а). Державне фінансування транскордонного співробітництва України. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики»*. Харків, Україна, 16 Березень 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://khibs.ubs.edu.ua/naukova-diyalnist/mizhnarodni-naukovi-konferencii/mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferenciya-finansovo-kreditna-diyalnist-problemi-teorii-ta-praktiki/>.
159. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Воробець, С. Й. (2018b). Сучасні реалії формування транскордонних кластерів в Україні. *Тези доповідей міжнародної наукової інтернет-конференції економічного спрямування «Світ економічної науки. Випуск 1»*. Тернопіль, Україна, 27 Лютий 2018. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференції: «РІНЦ/RSCI»).
160. Мицишин, О. Л. та Козик, В. В. (2017а). Сутність та особливості транскордонних кластерів. *Тези доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 20)»*. Тернопіль, Україна, 13 Червень 2017. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференції: «РІНЦ/RSCI»).
161. Мицишин, О. Л. (2017b). Міжнародний досвід кластеризації. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (до 200-ліття Національного університету «Львівська політехніка»)*. Львів, Україна, 18-19 Травень 2017. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
162. Мицишин, О. Л. (2017c). Моделі транскордонних кластерів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Шістнадцяті економіко-правові дискусії (економічне спрямування)»*. Львів, Україна, 15 Березень 2017.

163. Мицишин, О. Л. та Свищ, І. А. (2016). Вплив інтеграції України в ЄС на підприємців. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Одинадцяті економіко-правові дискусії»*. Львів, Україна, 26 Квітень 2016.
164. Мицишин, О. Л. (2016). Кластер як інструмент розвитку транскордонного співробітництва. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених «Управління економічними процесами на макро- та мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення»*. Львів, Україна, 14-15 Квітень 2016. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
165. Мицишин, О. Л. та Матолінець, І. А. (2015а). Транскордонні кластери – сутність, типи і цілі створення. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики»*. Львів, Україна, 24-25 Вересень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
166. Мицишин, О. Л. (2015b). Кластерний підхід до розвитку регіону. *Тези доповідей II Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Проблеми управління зовнішньоекономічною та митною діяльністю в умовах європейської інтеграції України»*. Львів, Україна, 24 Квітень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
167. Мицишин, О. Л. (2015c). Транскордонні кластери – нові форми транскордонного співробітництва. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи»*. Львів, Україна, 17-18 Квітень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
168. Мицишин, О. Л. та Лабінець, М. І. (2013). Інноваційна інфраструктура в Україні: проблеми розвитку. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та*

- розвитку інноваційної інфраструктури». Львів, Україна, 16-18 Травень 2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки.*
169. Мицишин, О. Л. та Стельмах, Х. П. (2011). Інвестиційно-інноваційний розвиток підприємств. *Тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури»*. Львів, Україна, 19-21 Травень 2011. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
170. Мікула, Н. А. та Засадко, В. В. (2014). *Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія*. Київ, Україна: НІСД, 316 с.
171. Мікула, Н. А. та Базилюк, В. Б. (2011). Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації кластерів. *Укр. акад. друкарства. Наук. зап., 1*, 71-77.
172. Мікула, Н. А. та Толкованов, В. В. (2011). *Транскордонне співробітництво*. Київ, Україна: видавництво «Крамар», 259 с.
173. Мікула, Н. та Матвеев, Є. (2011). Розвиток нових форм транскордонного співробітництва. *Економіст, 5*, 20–23.
174. Мікула, Н. А. та Пастернак, О. І. (2009). Транскордонні кластери. *Регіональна економіка, 2*, 228-229.
175. Міценко, Н. Г. та Міщук, А. І. (2016). Розвиток підприємства на основі інформаційного та інноваційного потенціалу. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету, 4 (236)*, 191-204.
176. Мікула, Н. А. (2008). Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: Збірник наукових праць, 3 (71)*, Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень; Редкол.: Відп. ред. Є.І.Бойко, 129-141.
177. Мокій, А. І., Полякова, Ю. В. та Кучер, Р.-Д. А. (2016). Інноваційний потенціал конкурентоспроможності прикордонних регіонів України на

- сучасному етапі євроінтеграції. *Регіональна економіка*, 2, 165-173. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_2_22.
178. Мокій, А. І. та Дацко, О. І. (2016). Розвиток підприємств креативного сектора економіки у транскордонному просторі. *Часопис економічних реформ*, 4, 71-78. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2016_4_14.
179. Мокій, А. І., Полякова, Ю. В. та Кучер, Р.-Д. А. (2016). Зовнішньоекономічні чинники безпеки розвитку агропромислового комплексу України в умовах євроінтеграції. *Причорноморські економічні студії*, 5, 30-34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_5_7.
180. Мокій, А. І., Мікула, Н. А. та Дацко, О. І. (2013). Формування полюсів конкурентоспроможності як чинник підвищення економічної безпеки регіонів. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*, 5, 3-8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2013_5_2.
181. Мокій, А. І., Мокій, О. А. та Бачурін, Д. А. (2012). Шляхи вдосконалення інституціональної інфраструктури інноваційного розвитку на регіональному рівні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій»*, 20 (1), 48-58. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2012_20_1_9.
182. Муляр, Т. С. (2014). Кластерний підхід в управлінні підприємствами галузі хмелярства. *Агросвіт*, 10.
183. Нежиборець, В. А. (2009). Інноваційні інфраструктура: проблеми, перспективи, рішення. *Фінанси України*.
184. Ніколаєв, Ю. О. (2012). Туристичні кластери в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*, 4 (47), 336-341.

185. Новаківський, І. І. та Ткач, С. М. (2015). Методологічні засади оцінювання конкурентоспроможності промисловості регіонів. *Економічний аналіз*, 22 (1), 33-40.
186. Ожегов, С. И. и Шведова, Н. Ю. (1999). *Толковый словарь русского языка*. М.: Азбуковник. 944 с.
187. Осадчук, С. В. (2009). Нові технології управління регіональним економічним розвитком. *Вісник економічної науки України*, 1, 92-95.
188. Оксенюк, С. Г. (2016). Економічний кластер: поняття, сутність, структура, типи. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*, 2 (1), 182-188.
189. Оксенюк, К. І. (2012). Формування та розвиток регіональних інноваційних кластерів. *Бізнес-інформ*, 9, 47-50.
190. Орлова-Курилова, О. В. (2020). Переваги та недоліки функціонування кластерів у сучасній економіці. *Проблеми системного підходу в економіці*, 3 (77), 55-61.
191. Орловська, Ю. В., Євсєєва, Г. П. та Гончарова, К. В. (2016). Державна регіональна політика формування кластерів екологоузгодженого будівництва в Україні. *Економічний простір*, 112, 218-232.
192. Орловська, Ю. В., Верхоглядова, Н. І. та Зайченко, О. О. (2008). Системний вплив просторово-кластерних утворень в будівництві на соціально-економічний розвиток регіону. *Економічний простір*, 20/2, 5-13.
193. Осокольський, В. В. (2014). Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Економіка України*, 11, 3–12.
194. Павлюк, А. П. (2009). Кластерна модель регіональної економіки: теоретико методологічні засади. *Продуктивні сили України*, М1 (005), 105-113.

195. Панкова, А. Ю. (2017). Досвід регіональної політики ЄС: модель управління економікою регіону на основі промислових кластерів. *Економічний простір*, 119, 95-103.
196. Панов, А. В. (2011). Євро регіони як інструмент прикордонного (транскордонного) співробітництва. *Вісник Запорізького національного університету. Збірник наукових праць. Серія «Юридичні науки»*, 8, 20-26.
197. Папіж, Ю. С. (2014). Визначення територіально-виробничих кластерів для гірничодобувних регіонів. *Економічний простір*, 90, 187-195.
198. Партола, А. І. (2016). Логістичні кластери як інструмент розвитку транспортно-логістичної системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*, 8 (2), 43-45.
199. Перевознікова, О. В. (2010). Формування кластерів, як засіб підвищення конкурентоспроможності регіону. *Економічний простір*, 43, 113-121.
200. Погорелов, Ю. С. (2006). Розвиток підприємства: поняття та види. *Культура народів Причорномор'я*, 88, 75-81.
201. Портер, М. Е. (2005). *Конкуренція*. Москва, Росія: Видавничий дім «Вільямс».
202. Портер, М. (2003). *Конкуренція*. Москва, Росія: Изд. Дом «Вильямс».
203. Портер, М. (1993). *Международная конкуренция*. Москва, Росія: Международ. отношения.
204. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки» (№ 554, редакція від 23.08.2016). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
205. Постанова «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009 -

- 2013 роки (№ 447, редакція від 14.05.2008). [Електронний ресурс]. Верховна Рада України, офіційний веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF#Text>.
206. Презентовано проект Концепції «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 р. Міністерство енергетики та захисту довкілля України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article;jsessionid=1E62>.
207. Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна на 2007-2013 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pl-by-ua.eu/ua,3>.
208. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021 – 2027 роки». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskisty/proekt-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programy-rozvytku-transkordonnogo-spivrobitnyctva-na-2021-2027-roky>.
209. Продіус, Ю. І. та Ткаченко, А. М. (2013). Кластерна форма організації підприємств як головний напрямок регіонального розвитку. *Економіка: реалії часу*, 1(6).
210. *Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т 1.* НАН України (2019). Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І.Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 377 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
211. Пуліна, Т. (2011). Класифікація кластерних об'єднань підприємств. *Вісник ТНЕУ*, 5-1, 227-236.

212. Пушкар, Т. А. та Федорова, В. Г. (2011). Світовий досвід формування й розвитку мережевих і кластерних об'єднань. *Економічний часопис XXI, 11/12*, 68-71.
213. П'ятницька, Г. Т. (2015). Класифікація кластерів у системі інформаційного забезпечення стратегії кластеризації. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 4, 187-208.
214. Радченко, Л. М. (2012). Експортоорієнтований міжрегіональний кластер як інструмент нарощування і реалізації експортного потенціалу регіону. *Ефективна економіка*, 9. [Електронний ресурс]. Верховна Рада України, офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&taz=1395>.
215. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва (2010). Кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Мікули Н.А. НАН України. Ін-т регіональних досліджень, Львів, 150 с.
216. Репп, І. І. (2018). Аналіз кластерного розвитку регіонів України станом на 2018 рік. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*, 3, 85-90.
217. Решетняк, О. І. та Заїка, Ю. А. (2015). Організаційно-економічний механізм формування освітніх кластерів в Україні. *Проблеми економіки*, 4, 158-163.
218. Рожков, Г. В. (2009). Генезис инновационной экономики в России : монографія; под ред. С.Г. Ерошенкова. М. : МАКС Пресс, 888 с.
219. *Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь* (2015). НАНА України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 52 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
220. *Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь* (2017). НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»; наук. Редактор В. С. Кравців. Львів, 89 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

221. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік» (№ 1214-р, редакція від 10.09.2008). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/208.html>.
222. Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки» (№ 381-р, редакція від 06.06.2007). [Електронний ресурс]. Верховна Рада України, офіційний веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2007-%D1%80#Text>.
223. Рюміна, Є. Л. (2012). Кластерний підхід як конкурентна перевага регіонального розвитку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 4 (20), 117-120.
224. Салимов, Л. Н. (2000). Инвестиционный механизм: сущность и содержание. *Вестник ТИСБИ*, 4
225. Самофатова, В. А. та Карп, А. О. (2018). Роль агропродовольчих кластерів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*, 33, 154-158.
226. Самофатова, В. А. (2017). Формування зернового кластеру як передумова сталого розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону. *Регіональна економіка*, 1, 30-37.
227. Семенов, Г. А. та Богма, О. С. (2008). *Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія*. Запоріжжя, Україна: КПУ.
228. Сєрік, О. Д. (2009). Концепція кластерів та її роль у формуванні конкурентоспроможності регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*, 3 (2), 214-217.
229. Сич, Є. М. та Сугоняко, Д. О. (2011). Структура механізму інноваційно-інвестиційного управління розвитком підприємств

- туристичного транспорту. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Збірник наукових праць*, 32, 166-170.
230. Смолій, Л. В. (2010). Формування інвестиційного механізму інноваційного розвитку буряківництва. *Інноваційна економіка*, 17, 168-171.
231. Соколенко, С. (2008). Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону. *Формування та розвиток регіональних кластерів як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону: Матеріали круглого столу*. Полтава, Україна, 11 Липень 2008.
232. Соколенко, С. С. (2003). Стратегії економічного росту та формування нових виробничих систем в епоху глобалізації. *Економічний часопис XXI*, 5, 11-17.
233. Соловій, Х. Я. (2012). *Формування та використання збалансованих систем показників інноваційної діяльності підприємств*. (Дис. канд. екон. Наук). Національний університет «Львівська Політехніка», Львів.
234. Солоха, Д. В., Морева, В. В., Чирков, С. О., Козлова, В. Я. та Белякова, О. В. (2010). *Інвестиційно-інноваційні чинники формування, розвитку й управління конкурентоспроможним потенціалом підприємства*. Донецьк: Дмитренко Л.Р., 399 с.
235. Станасюк, Н. С. (2017). Стратегічні орієнтири державного управління розвитком промислового потенціалу в Україні. *Причорноморські економічні студії*, 17, 66–70.
236. Стельмащук, А. М. (2009). Використання кластеризації у формуванні конкурентоспроможності національної економіки. *Інноваційна економіка*, 13, 54-57.
237. Стеченко, Д. М. (2004). Наукова сутність процесу кластеризації в сфері туризму. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*, 1-2, 376-380.
238. Сторонянська, І. З., ред. (2019). *Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія*. Львів, Україна: ДУ

- «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
239. Татарінов, В. В. (2011). Організаційне та законодавче забезпечення розвитку кластерів малих і середніх підприємств машинобудування. *Вісник ЖДТУ*, 3 (57), 265-271.
240. Терехух, А. А. та Бандура, Н. Б. (2010). Туристичний кластер як форма посилення конкурентних переваг регіону. *Науковий вісник НЛТУ України*, 20.12, 265-271.
241. Тимощук, М. Р. (2010). Методи оцінювання потенціалу розвитку підприємств з урахуванням вагомості фінансово-економічних факторів. *Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць*, 20.15, 241-248.
242. Тищенко, Т. І. (2015). Оцінювання інноваційного потенціалу промислового підприємства. *Економічний вісник ДВНЗ УДХТУ*, 2 (2), 65- 71.
243. Тищенко, О. М. (2010). Класифікація промислових кластерів: типи й моделі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 4, 12-18.
244. Тищенко, О. М. (2010). Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції. *Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць*, 21, 74-80.
245. Тищенко, О. М. (2010). Теорія і практика організації кластерів: зарубіжний досвід. *Проблеми економіки*, 2, 9-15.
246. Толкованов, В. В. (2013). Кластери як інноваційний інструмент сталого місцевого і регіонального розвитку: українська практика та досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*, 2, 16-28.
247. Травянюк, В. В. (2007). Методологічні підходи до визначення кластерної моделі регіонального розвитку. *Державне управління: теорія та*

- практика*, 1 (5). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://academy.gov.ua/ej/ej5/index.htm>.
248. Третько, В. В. та Любохинець, О. В. (2008). Світовий досвід становлення та розвитку кластерів як інструмента активізації трансферу технологій. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*, 628, 331–336.
249. Турило, А. М. та Богачевська, К. В. (2014). Потенціал підприємства: сутність, класифікація, види. *Бізнес Інформ*, 2, 259-263.
250. *УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку*. (2017). Видання друге. Львів, Україна: Кальварія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>.
251. Федоренко, В. Г, Гойко, А. Ф. та Джабейло, В. Б. (2007). Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки. *Економіка та держава*, 9, 6-9.
252. Федоренко, О. В. (2014). Оцінка ефективності діяльності машинобудівного кластера. *Економічний аналіз*, 2, 171-179.
253. Федулова, Л. І. (2017). Інноваційний фактор забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Економічний вісник університету*, 33 (1), 62-71. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyy-faktor-obespecheniya-ustoychivogo-razvitiya-regionov-ukrainy/viewer>.
254. Федулова, Л. І. (2016). Інноваційно-технологічні хаби – драйвери розвитку регіонів. *Економічна теорія та право*, 1 (24), 11-27. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/PRV/Downloads/Vnyua_etp_2016_1.pdf.
255. Федулова, Л. І. (2010). Методологічні засади формування технологічних кластерів. *Економіка і прогнозування*, 3, 61-73. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_3_8.

256. Халатов, А. А. (2016). Енергетика України: сучасний стан і найближчі перспективи. *Вісник Національної академії наук України*, 6, 53-61. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/104833/10-Khalatov.pdf?sequence=1>.
257. Чала, Н. Д. та Поплавська, О. М. (2018). Вплив індустрії 4.0 на динаміку розвитку регіонів України. *Економіка. Управління. Інновації*, 2 (23).
258. Чевганова, В. та Брижань, И. (2018). Кластеры и их экономическое значение. *Економіка України*, 11, 35-41.
259. Чернелевська, О. Л. (2013). Кластерні об'єднання та теорія економічного зростання на їх основі. *Економіка и управление*, 1, 33-37.
260. Чернелевська, О. Л. та Чернелевський, Л. М. (2012). Створення кластерів – один із напрямів зростання економіки. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*, 46, 144-148.
261. Черних, В. В. (2014). Міжнародні кластери: економічна сутність і класифікація. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 118 (1), 203-212.
262. Черних, В. В. (2013). Віртуальні кластери у глобальній економіці. *Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*, 53-54. Сімферополь, Україна: Наукове об'єднання «Есопоміх».
263. Чикаренко, І. А. (2012). Аналіз сутності та принципи організації роботи кластерів. *Кластери як інструмент регіонального розвитку: Матеріали науково-практичного семінару*. Феодосія, Україна, 16-20 Липень 2012. Харків: ХарПІ НАДУ.
264. Чикаренко, І. А. (2011). Імплементация сучасних менеджмент-орієнтованих підходів у реалізацію концепції кластеризації економіки міста. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2 (9), 217-226.

265. Чикаренко, І. А. (2011). Аналіз сутності та принципи організації роботи кластерів. *Роль кластерних ініціатив у реформуванні системи підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Матеріали проблемного семінару*. Сімферополь, Україна: КЦППК.
266. Чикаренко, І. А. (2010). Кластерний підхід в управлінні економічним розвитком муніципального утворення. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 4 (7), 241-255.
267. Шаров, Ю. та Чикаренко, І. (2012). Інституційно-організаційні аспекти створення муніципальних кластерів. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 1 (12), 179-191.
268. Шевченко, А. В. (2017). *Розвиток промислових кластерів як чинник підвищення рівня економічної безпеки України*. (Дис. канд. екон. Наук). Національний інститут стратегічних досліджень, Київ.
269. Фостолович, В. А. (2019). Кластери, як ефективна модель сучасного бізнесу. *Ефективна економіка*, 5.
270. Хасаєв, Г. Р. та Міхєєв, Ю. В. (2003). Кластери - сучасні інструменти підвищення конкурентноздатності регіону (через Партнерство до майбутнього). *Компас промислової реструктуризації*, 1, 1-13.
271. Хмара, М. (2013). Кластерний підхід у стратегії інноваційного розвитку зарубіжних країн. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*, 1, 51-53.
272. Хіменко, О. (2009). Національні інноваційні кластери як механізм забезпечення реалізації пріоритетних напрямків інноваційної діяльності в Україні. *Інтелектуальна власність*, 6, 4-8.
273. Янг Лоурен, Э. (1995). *Технопарки и кластеры фирм*. Киев, Украина: ПЕРУ.

274. Юринець, З. В., Юринець, Р. В. та Гнилянська, Л. Й. (2018). Перспективи формування інноваційної інфраструктури України. *Академічний огляд*, 1, 49-53.
275. Юринець, З. В. (2017). Організація діяльності кластерів у напрямі вдосконалення управління виробничими ресурсами. *Економіка та суспільство*, 11, 157-161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/11_ukr/11_2017.pdf.
276. Юрченко, Л. А. (2007). Зарубіжний досвід формування інноваційної інфраструктури. *Зб. наук. праць Луцького національного технічного університету. Серія «Економічна теорія та економічна історія»*, 4 (19), 391-402.
277. Adamiv, M., Kuzmin, O. & Shpak, Yu. (2017). Harmonization of information support of socio-economic diagnostics of business-structures under the conditions of European integration. *Науковий вісник Полісся*, 3 (1), 41-47.
278. Andersson, T., Schwaag-Serger, S., Sörvik, J. & Wise Hansson, E. (2004). The Cluster Policies. *White Book, IKED*, 266 p.
279. Bergman, E. M. & Feser, E. J. (1999). Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. *Web Book in Regional Science. Morganton, WV: Regional Research Institute, West Virginia University*.
280. Bieszczadzki Transgraniczny Klaster Turystyczny. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ppr.pl/wiadomosci/aktualnosci/bieszczadzki-transgraniczny-klaster-turystyczny-131829>.
281. Enright, M. (1990). Geographical concentration and industrial organization. *Unpublished doctoral dissertation, Harvard Business School*.
282. Enright, M. (1993). The geographic scope of competitive advantage. In E. Dirven, J. Groenewegen, & S. van Hoof (Eds.), *Stuck in the region? Changing scales of regional identity. Utrecht: Netherlands Geographical Studies*, 87-102.

283. Feldman, V. P. & Audretsch, D. B. (1999). Innovation in Cities: Science based Diversity. *Specialization and Localized Competition. European Economic Review*, 43, 409–429.
284. Emelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L. & Hryshko, V. (2014). The Impact of the Technological Development Level of Ukrainian Enterprises on the Competitiveness of Their Products. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 4, 129-135.
285. Emelyanov, A., Kurylo, O. & Vysotskij, A. (2013). Structuring expenses of industrial enterprises in the evaluation process of its production and sales potential. *Ekontechmod. An international quarterly journal*, 4, 11–17.
286. Grycuk, A. (2003). Koncepcja gron w teorii i praktyce zarządzania. *Organizacja i Kierowanie*, 3, 8.
287. Howaniec, H. i Kurowska-Pysz, J. (2014). Klaster jako instrument rozwoju polsko-słowackiej współpracy transgranicznej. *Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/5616>.
288. Kaliszczak, L. (2009). Klaster turystyczny jako innowacyjna perspektywa polsko- ukraińskiej współpracy transgranicznej. *Przedsiębiorstwo i Region, Konkurencyjność a innowacyjność*, 1, Wyd. Uniwersytet Rzeszowski, 97-106.
289. Kozyk, V.V., & Zalutska, Kh .Ya. (2016). Peculiarities of Diversified Company Operation. *The scientific heritage Journal*, 3, 4-6.
290. Kormyshkin, Yu. A., Polivoda, K. I. & Tudos, O. S. (2018). World experience of agricultural clusters formation and their development in Ukraine. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка»*, 15, 83–89.
291. Kot, S. & Dragon, P. (2015). Business Risk Management in International Corporations. *Procedia Economics and Finance*, 27, 102-108.
292. Krystowski, K. (2020). Dlaczego klastry powinny być rozszerzone? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://klastrypolskie.pl/news/wywiad-dlaczego-klastry-powinny-byc-rozszerzone-,375.htm>.

293. Kuzmin, O., Stanasiuk, N. and Vivchar, O. (2019). Intellectually-innovative clusters as the basis of industrial potential development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5 (1), 118-125.
294. Kuzmin, O., Shpak, N. and Stanasiuk, N. (2017). Innovation clusters as an important factor providing industrial potential. *Econtechmod*, 6 (1), 71-80.
295. Kuzmin, O., Stanasyuk, N. and Olikhovska, M. (2017). Application of cluster approach to the development of industrial potential: innovative policy and management support. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 4 (1), 41-48.
296. Leamer, E. E. and Storper, M. (2001). The economic geography of the internet age. *Journal of International Business Studies*, 32, 641-65.
297. Leamer, E. E. (1994). American regionalism and global free trade. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, 4753.
298. Lesinskyi, V., Yemelyanov, O., Zarytska, O., Symak, A. & Koleshchuk, O. (2018). Substantiation of projects that account for risk in the resourcesaving technological changes at enterprises. *Eastern European Journal of Enterprise Technologies*, 6 (1), 6-16.
299. Maslak, O. O., Doroshkevych, K. O. and Salata I. (2018). Principles of formation and development of clustering systems of the national economy. *Науковий вісник Львівського університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*, 20 (86), 68-72.
300. Maslak, O. O. and Doroshkevych, K. O. (2016). Enchantment of the information component of innovation development of industry. *Науковий вісник Національного гірничого університету*, 2, 139-144.
301. Melnyk, M., Korcelli-Olejniczak, E., Chorna, N. and Popadynets, N. (2018). Development of regional IT clusters in Ukraine: institutional and investment dimensions. *Економічний часопис-XXI*, 173, 19-25.

302. Mikhaylov, A. S. and Mikhaylova, A. A. (2014). Spatial and sectoral distribution of international clusters in the Baltic region. *European Journal of Scientific Research*, 121 (2), 122-137.
303. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Zalutska, Kh. (2018). The formation and development of cross-border clusters: world experience for Ukraine. *Proceedings of the Faculty of Economics of Matej Bel University in Banská Bystrica. Volume I. Economic Theory and Practice 2017*. Banská Bystrica.
304. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Vorobets, S. (2018). Ukraine's possibilities for realization of transboundary cooperation. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика»*. Полтава, Україна, 12 Березень 2018.
305. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Vorobets, S. (2018). Cross-border regions of Ukraine. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Двадцять четверті економіко-правові дискусії»*. Львів, Україна, 28 Лютий 2018. (*Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференції: «РІНЦ/RSCI»*).
306. Myszczyzyn, O. L., Kozyk, V. V. i Pavelczak, T. I. (2020). Bieszczadzki transgraniczny klaster turystyczny. *Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці»*. Львів, Україна, 18-20 Червень 2020. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
307. Myszczyzyn, O. (2018). Nowe formy współpracy transgranicznej w polsko-ukraińskim regionie transgranicznym. *Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference «Scientific Research Priorities – 2018: theoretical and practical value»*. Nowy Sacz, Poland, 27th-30th of November 2018. Poland: Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University. Volume 3.

308. Myszczyzyn, O. L. i Kozyk V. V. (2018). Internacjonalizacja działalności innowacyjnej poprzez formację klastrów transgranicznych. *Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок»*. Львів, Україна, 17-19 Травень 2018. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
309. Połomska-Jasienowska, A. (2016). Transgraniczne klastry jako forma współdziałania gospodarczego na pograniczu. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 255, 176-195.
310. Porter, M. E. (2009). *On Competition*. Boston: Harvard Business School Publishing, 213–214.
311. Porter, M. E. (2000). Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. *Economic Development Quarterly*, 14 (1), 15.
312. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
313. Price, V. (1999). Human behavior: a factor in Applied Economics. *Price Policy Studies*, 2, 3-16.
314. Rosenfeld, S. A. (1997). Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development, *European Planning Studies*, 5 (1).
315. Sala, K. (2016). Klastry jako forma współdziałania i innowacyjności na przykładzie bieszczadzkiego transgranicznego klastra turystycznego. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 32 (4).
316. Steiner, M. & Hartmann, C. (1998). Learning with Clusters: A case study from Upper Styria. *European research in regional science*, 8, 211–225.
317. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. and Lesyk, L., (2018a). Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine. *Sustainability*, 10 (4), 1186.

318. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. and Lesyk, L., (2018b). Evaluation of adaptability of Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks. *Energies*, 11 (12), 3529.
319. Yurynets, Z. (2016). Forecasting model and assessment of the innovative and scientific-technical policy of Ukraine in the sphere of innovative economy formation. *Інвестиційний менеджмент та фінансові інновації*, 13 (2), 16-23.

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1.1. Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Мищишин, О. Л. та Ємельянов, О. Ю. (2020). Виділення та групування чинників, які обумовлюють економічну ефективність утворення транскордонного агропромислового кластеру. *Агросвіт*, 16, 42-49. (Особистий внесок автора: згруповано чинники, які обумовлюють економічну ефективність утворення транскордонного агропромислового кластеру).

2. Мищишин, О. Л. (2020). Принципи та особливості утворення транскордонного кластеру як ефективної форми економічної співпраці країн-сусідів. *Інтернаука, серія: Економічні науки*, 8 (40). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2020/8/6242>.

3. Мищишин, О. Л. та Козик, В. В. (2017). Транскордонні кластери: сутність та особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*, 875. с. 153–161. (Особистий внесок автора: визначено сутність транскордонних кластерів).

1.2. Стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, яке включене до міжнародної наукометричної бази

4. Myshchyshyn, O. and Kozyk, V. (2020). Assessment of the potential of formation and development of cross-border clusters in the ukrainian-polish cross-border region. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*, V. 6, Iss. 4. P. 6-13. (Міжнародна представленість та індексація журналу: *Index Copernicus*). (Особистий внесок автора: досліджено транскордонні кластери та кластерні ініціативи в українсько-польському транскордонному регіоні).

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

5. Myszczyzyn, O. L., Kozyk, V. V. i Pavelczak, T. I. (2020). Bieszczadzki transgraniczny klaster turystyczny. *Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференція «Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці»*. Львів, Україна, 18-20 Червень 2020. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: досліджено польсько – український туристичний транскордонний кластер).

6. Мицишин, О. Л., Козик, В. В., Завербний, А. С., Павелчак, Т. І. та Завербний, С. А. (2020). Транскордонні кластери Литви. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути»*. Київ, Україна, 03 Червень 2020. (Особистий внесок автора: досліджено транскордонні кластери Литви).

7. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Павелчак, Т. І. (2020). Інноваційна спрямованість кластерів. *Матеріали 5-тої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференція «Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку»*. Херсон, Україна, 29 Травень 2020. (Особистий внесок автора: визначено інноваційну спрямованість кластерів).

8. Мицишин, О. Л., Залуцька, Х. Я. та Петрушка, К. І. (2019). Стратегічне управління інноваційною діяльністю підприємства. *Матеріали XVIII Міжнародного наукового семінару «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи»*. Київ - озеро Світязь, Україна, 1-5 Липень 2019. (Особистий внесок автора: запропоновано розділити інноваційну діяльність на складові частини (підготовка, виробництво, реалізація)).

9. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Павелчак, Т. І. (2019). Перспективи розвитку українсько-польського транскордонного регіону в контексті інтеграційних процесів. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної*

інфраструктури». Львів, Україна, 23-25 Травень 2019. (Особистий внесок автора: визначено перспективи розвитку українсько-польського транскордонного регіону).

10. Мищишин, О. Л. та Козик, В. В. (2019). Значення логістичної інфраструктури в процесі формування транскордонних кластерів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференція «Маркетинг: виклики та рішення»*. Одеса, Україна, 17-19 Квітень 2019. (Особистий внесок автора: визначено значення логістичної інфраструктури в процесі формування транскордонних кластерів).

11. Мищишин, О. Л. (2019). Українсько-польський транскордонний регіон: перспективи розвитку. *Тези доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференція «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 36)»*. Тернопіль, Україна, 06 Березень 2019. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференція: «PIHЦ/RSCI»).

12. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Zalutska, Kh.Y. (2018). The formation and development of cross-border clusters: world experience for Ukraine. *Proceedings of the Faculty of Economics of Matej Bel University in Banská Bystrica. Volume I. Economic Theory and Practice 2017*. Banská Bystrica, Slovakia, 3-4 October 2017. (Особистий внесок автора: досліджено світовий досвід формування транскордонних кластерів).

13. Myszczyzyn, O. (2018). Nowe formy współpracy transgranicznej w polsko-ukraińskim regionie transgranicznym. *Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference «Scientific Research Priorities – 2018: theoretical and practical value»*. Nowy Sacz, Poland, 27th-30th of November 2018. Poland: Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University. Volume 3.

14. Мищишин, О. Л. (2018). Формування українсько-польських транскордонних кластерів: особливості та перспективи. *Матеріали IV українсько-польського наукового форуму «Транскордонне співробітництво та*

спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості». Львів, Україна, Olsztyn, Poland, 7-8 Червень 2018.

15. Myszczyzyn, O. L. i Kozyk V. V. (2018). Internacjonalizacja działalności innowacyjnej poprzez formację klastrów transgranicznych. *Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок»*. Львів, Україна, 17-19 Травень 2018. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: визначено тенденції до інтернаціоналізації інноваційної діяльності шляхом розвитку інноваційних кластерів).

16. Мицишин, О. Л. (2018). Кластерні структури та їх всебічна класифікації. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференція «Економічне зростання: стратегії, напрями і пріоритети»*. Запоріжжя, Україна, 12 Травень 2018.

17. Мицишин, О. Л. (2018). Транскордонне співробітництво України в умовах євроінтеграції: принципи фінансового забезпечення. *Тези XVIII міжнародної наукової конференція молодих вчених, аспірантів і студентів «Проблеми розвитку фінансово-кредитної системи»*. Львів, Україна, 29 Березень 2018.

18. Мицишин, О. Л., Козик, В. В. та Воробець, С. Й. (2018). Державне фінансування транскордонного співробітництва України. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференція «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики»*. Харків, Україна, 16 Березень 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://khibs.ubs.edu.ua/naukova-diyalnist/mizhнародni-naukovi-konferencii/mizhнародna-naukovo-praktichna-konferenciya-finansovo-kreditna-diyalnist-problemi-teorii-ta-praktiki/>. (Особистий внесок автора: визначено напрями державного фінансування транскордонного співробітництва в Україні).

19. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Vorobets, S. (2018). Ukraine's possibilities for realization of transboundary cooperation. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференція «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика»*. Полтава, Україна, 12 Березень 2018. (Особистий внесок автора: визначено можливості України для транскордонної співпраці).

20. Myshchyshyn, O., Kozyk, V. and Vorobets, S. (2018). Cross-border regions of Ukraine. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Двадцять четверті економіко-правові дискусії»*. Львів, Україна, 28 Лютий 2018. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференція: «РІНЦ/RSCI»). (Особистий внесок автора: досліджено транскордонні регіони України).

21. Мищишин, О. Л., Козик, В. В. та Воробець, С. Й. (2018). Сучасні реалії формування транскордонних кластерів в Україні. *Тези доповідей міжнародної наукової інтернет-конференція економічного спрямування «Світ економічної науки. Випуск 1»*. Тернопіль, Україна, 27 Лютий 2018. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференція: «РІНЦ/RSCI»). (Особистий внесок автора: визначено сучасні можливості та перешкоди для створення в Україні транскордонних кластерів).

22. Мищишин, О. Л. та Козик, В. В. (2017). Сутність та особливості транскордонних кластерів. *Тези доповідей Міжнародної наукової інтернет-конференція «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 20)»*. Тернопіль, Україна, 13 Червень 2017. (Міжнародна представленість та індексація збірника тез матеріалів науково-практичної інтернет-конференція: «РІНЦ/RSCI»). (Особистий внесок автора: визначено сутність транскордонних кластерів).

23. Мищишин, О. Л. (2017). Міжнародний досвід кластеризації. *Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференція «Проблеми формування та*

розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (до 200-ліття Національного університету «Львівська політехніка»). Львів, Україна, 18-19 Травень 2017. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

24. Мицишин, О. Л. (2017). Моделі транскордонних кластерів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Шістнадцяті економіко-правові дискусії (економічне спрямування)»*. Львів, Україна, 15 Березень 2017.

25. Мицишин, О. Л. та Свищ, І. А. (2016). Вплив інтеграції України в ЄС на підприємців. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Одинадцяті економіко-правові дискусії»*. Львів, Україна, 26 Квітень 2016. (Особистий внесок автора: досліджено вплив інтеграційних процесів в Україні на підприємництво).

26. Мицишин, О. Л. (2016). Кластер як інструмент розвитку транскордонного співробітництва. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція молодих вчених «Управління економічними процесами на макро- та мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення»*. Львів, Україна, 14-15 Квітень 2016. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

27. Мицишин, О. Л. та Матолінець, І. А. (2015). Транскордонні кластери – сутність, типи і цілі створення. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференція «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики»*. Львів, Україна, 24-25 Вересень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (Особистий внесок автора: визначено типи транскордонних кластерів).

28. Мицишин, О. Л. (2015). Кластерний підхід до розвитку регіону. *Тези доповідей II Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Проблеми управління зовнішньоекономічною та митною діяльністю в умовах*

європейської інтеграції України». Львів, Україна, 24 Квітень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

29. Мицишин, О. Л. (2015). Транскордонні кластери – нові форми транскордонного співробітництва. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференція молодих учених «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*». Львів, Україна, 17-18 Квітень 2015. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

30. Мицишин, О. Л. та Лабінець, М. І. (2013). Інноваційна інфраструктура в Україні: проблеми розвитку. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури*». Львів, Україна, 16-18 Травень 2013. Львів: Видавництво Львівської політехніки. *(Особистий внесок автора: досліджено проблеми розвитку інноваційної інфраструктури в Україні)*.

31. Мицишин, О. Л. та Стельмах, Х. П. (2011). Інвестиційно-інноваційний розвиток підприємств. *Тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури*». Львів, Україна, 19-21 Травень 2011. Львів: Видавництво Львівської політехніки. *(Особистий внесок автора: досліджено проблеми інноваційного розвитку підприємств в Україні)*.

Відомості про апробацію результатів дисертації

	Типи конференцій	Назви конференцій	Місце і дата проведення	Тип участі
1.	VIII Міжнародна науково-практична конференція	Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці	Львів, Україна, 18-20 Червень 2020	Очна
2.	V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція	Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути	Київ, Україна, 03 Червень 2020	Заочна
3.	5-та Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція	Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку	Херсон, Україна, 29 Травень 2020	Заочна
4.	XVIII Міжнародний науковий семінар	Сучасні проблеми інформатики в управлінні,	Київ – озеро Світязь, Україна,	Очна

	Типи конференцій	Назви конференцій	Місце і дата проведення	Тип участі
		економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи	1-5 Липень 2019	
5.	V Міжнародна науково-практична конференція	Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури	Львів, Україна, 23-25 Травень 2019	Очна
6.	Всеукраїнська науково-практична конференція	Маркетинг: виклики та рішення	Одеса, Україна, 17-19 Квітень 2019	Заочна
7.	Міжнародна наукова інтернет-конференція	Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 36)	Тернопіль, Україна, 06 Березень 2019	Заочна
8.	III International Scientific and Practical Conference	Scientific Research Priorities – 2018: theoretical and practical value	Nowy Sacz, Poland, 27th-30th of November 2018	Очна
9.	IV українсько-польський науковий форум	Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості	Львів, Україна, Olsztyn, Poland, 7-8 Червень 2018	Очна
10.	VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція	Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок	Львів, Україна, 17-19 Травень 2018	Очна
11.	III Міжнародна науково-практична конференція	Економічне зростання: стратегії, напрями і пріоритети	Запоріжжя, Україна, 12 Травень 2018	Заочна
12.	XVIII міжнародна наукова конференція молодих вчених, аспірантів і студентів	Проблеми розвитку фінансово-кредитної системи	Львів, Україна, 29 Березень 2018	Очна
13.	V Міжнародна науково-практична конференція	Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики	Харків, Україна, 16 Березень 2018	Заочна
14.	Міжнародна науково-практична конференція	Перспективні напрями розвитку економіки, управління та права: теорія і практика	Полтава, Україна, 12 Березень 2018	Заочна
15.	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція	Двадцять четверті економіко-правові дискусії	Львів, Україна, 28 Лютий 2018	Очна
16.	Міжнародна наукова інтернет-конференція економічного спрямування	Світ економічної науки. Випуск 1	Тернопіль, Україна, 27 Лютий 2018	Заочна
17.	International Scientific conference	Economic Theory and Practice 2017	Banská Bystrica, Slovakia, 3-4 October 2017	Очна

	Типи конференцій	Назви конференцій	Місце і дата проведення	Тип участі
18.	Міжнародна наукова інтернет-конференція	Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 20)	Тернопіль, Україна, 13 Червень 2017	Заочна
19.	IV Міжнародна науково-практична конференція	Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки (до 200-ліття Національного університету «Львівська політехніка»).	Львів, Україна, 18-19 Травень 2017	Очна
20.	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція	Шістнадцяті економіко-правові дискусії (економічне спрямування)	Львів, Україна, 15 Березень 2017	Очна
21.	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція	Одинадцяті економіко-правові дискусії	Львів, Україна, 26 Квітень 2016	Очна
22.	II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених	Управління економічними процесами на макро- та мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення	Львів, Україна, 14-15 Квітень 2016	Очна
23.	IV Міжнародна науково-практична конференція	Проблеми формування та реалізації конкурентної політики	Львів, Україна, 24-25 Вересень 2015	Очна
24.	II Міжнародний науково-практичний симпозіум	Проблеми управління зовнішньоекономічною та митною діяльністю в умовах європейської інтеграції України	Львів, Україна, 24 Квітень 2015	Очна
25.	Міжнародна науково-практична конференція молодих учених	Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи	Львів, Україна, 17-18 Квітень 2015	Очна
26.	II Міжнародна науково-практична конференція	Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури	Львів, Україна, 16-18 Травень 2013	Очна
27.	I Міжнародна науково-практична конференція	Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури	Львів, Україна, 19-21 Травень 2011	Очна

Додаток Б

Довідки про впровадження наукових ідей та результатів наукових досліджень та акти про використання результатів наукових досліджень

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 д.т.н., доц. Демидов І. В.
 «05» 11 2020 р.

АКТ

про використання результатів дисертаційної роботи Мищишин Ольги Львівни на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», при виконанні науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка» за темою: «Обґрунтування інноваційно-інвестиційних стратегій, програм і проєктів розвитку господарських структур, галузей та регіонів»

Комісія у складі – начальника НДЧ доц., к.т.н. Небесного Р. В., зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., завідувача кафедри економіки підприємства та інвестицій проф., к.е.н. Козика В. В. та заст. начальника планово-фінансового відділу Чулой Т. М. цим актом підтверджує, що результати дисертаційної роботи здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» Мищишин Ольги Львівни щодо формування та розвитку транскордонних кластерів використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка» за темою: «Обґрунтування інноваційно-інвестиційних стратегій, програм і проєктів розвитку господарських структур, галузей та регіонів» (номер державної реєстрації: 0118U001536).

Зокрема, у рамках виконання означеної науково-дослідної роботи Мищишин О.Л. удосконалено науково-методичний підхід щодо оцінки організаційно-функціональних механізмів формування транскордонних інноваційно-інвестиційних структур, що, на відміну від існуючих, базується на оцінці кількісних та якісних змін у просторі та часі; динаміці впливу індикаторів на діяльність промислових підприємств та визначає ступінь їх інвестиційно-інноваційної активності (Розділ 2. «Оцінювання чинників та механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів»).

Голова комісії:
 начальник НДЧ,
 к.т.н., доц.

Р. В. Небесний

Члени комісії:

зав. відділу НОСНД, к.т.н.

Г. В. Лазько

заст. нач. відділу ПФВ

Т. М. Чулой

Завідувач кафедри ЕПІ, к.е.н., проф.

В. В. Козик

Продовження додатку Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 д.т.н., доц. Демидов І. В.
 «14» 11 2020 р.

АКТ

про використання результатів дисертаційної роботи Мищишин Ольги Львівни на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, при виконанні науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка» за темою: «Економічна діагностика підприємств, галузей та регіонів у процесі забезпечення їх сталого розвитку»

Комісія у складі – начальника НДЧ доц., к.т.н. Небесного Р. В., зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., завідувача кафедри економіки підприємства та інвестицій проф., к.е.н. Козика В. В. та заст. начальника планово-фінансового відділу Чулой Т. М. цим актом підтверджує, що результати дисертаційної роботи здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» Мищишин Ольги Львівни щодо формування та розвитку транскордонних кластерів використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка» за темою: «Економічна діагностика підприємств, галузей та регіонів у процесі забезпечення їхнього сталого розвитку» (номер державної реєстрації: 0118U001538).

Зокрема, у рамках виконання означеної науково-дослідної роботи Мищишин О.Л. запропоновано науково-методологічний підхід щодо розвитку механізмів державного управління сталим розвитком регіонів на засадах смарт-спеціалізації, регіонального та транскордонного співробітництва, сутність якого полягає у визначенні цілей і принципів щодо удосконалення механізмів інноваційного розвитку, механізмів формування високотехнологічних транскордонних кластерів; активізації участі населення у забезпеченні сталого розвитку; підвищенні ефективності реалізації державних програм регіонального і транскордонного співробітництва (Розділ 2. «Оцінювання чинників та механізмів формування та розвитку транскордонних кластерів»).

Голова комісії:
 начальник НДЧ,
 к.т.н., доц.

Р. В. Небесний

Члени комісії:

зав. відділу НОСНД, к.т.н.

Г. В. Лазько

заст. нач. відділу ПФВ

Т. М. Чулой

Завідувач кафедри ЕПІ, к.е.н., проф.

В. В. Козик

Продовження додатку Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 д.т.н., доц. Демидов І. В.
 «11» 2020 р.

АКТ

про використання результатів дисертаційної роботи Мищишин Ольги Львівни на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, при виконанні науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка» за темою: «Розроблення теоретико-методологічних положень та прикладних рекомендацій з формування та використання економічного потенціалу підприємств, галузей, регіону»

Комісія у складі – начальника НДЧ доц., к.т.н. Небесного Р. В., зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., завідувача кафедри економіки підприємства та інвестицій проф., к.е.н. Козика В. В. та заст. начальника планово-фінансового відділу Чулой Т. М. цим актом підтверджує, що результати дисертаційної роботи здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» Мищишин Ольги Львівни щодо формування та розвитку транскордонних кластерів використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка» за темою: «Формування та використання економічного потенціалу підприємств, галузей, регіону» (номер державної реєстрації: 0118U001539).

Зокрема, у рамках виконання означеної науково-дослідної роботи Мищишин О.Л. набув подальшого розвитку категоріально-понятійний апарат у сфері транскордонного співробітництва на засадах визначення змісту понять “транскордонна структура”, “транскордонний кластер”, їх сутності та значення, що, зокрема, передбачає ототожнення транскордонного кластеру з моделлю кластерної організації, яка базується на локалізації взаємопов’язаних підприємств та інституцій на транскордонній території, дозволяє реалізувати якнайкращий взаємозв’язок виробництва, науково-технологічного потенціалу, маркетингу, попиту споживачів та визначає спрямованість і темпи інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та ефективності виробництва в цілому (Розділ 1. «Теоретичні основи формування та розвитку транскордонних кластерів»).

Голова комісії:
 начальник НДЧ,
 к.т.н., доц.

Р. В. Небесний

Члени комісії:

зав. відділу НОСНД, к.т.н.

Г. В. Лазько

заст. нач. відділу ПФВ

Т. М. Чулой

Завідувач кафедри ЕПІ, к.е.н., проф.

В. В. Козик

Продовження додатку Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 д-р.т.н., доц. Демидов І. В.
 «18» 11 2018 р.

АКТ

про використання результатів дисертаційної роботи Мищишин Ольги Львівни на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», при виконанні науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка» за договором № 924 від 16.05.2018 р. на тему: «Розроблення системи пошуку резервів покращення господарської діяльності підприємства» для ТзОВ «Завод Електронпобутприлад»

Комісія у складі – начальника НДЧ доц., к.т.н. Небесного Р. В., зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., завідувача кафедри економіки підприємства та інвестицій проф., к.е.н. Козика В. В. та заст. начальника планово-фінансового відділу Чулой Т. М. цим актом підтверджує, що результати дисертаційної роботи здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» Мищишин Ольги Львівни щодо формування та розвитку транскордонних кластерів використані при виконанні договору № 924 від 16.05.2018 р. на тему: «Розроблення системи пошуку резервів покращення господарської діяльності підприємства» на замовлення ТзОВ «Завод Електронпобутприлад».

Зокрема, у рамках виконання означеної роботи Мищишин О.Л. розроблено модель транскордонного інноваційноорієнтованого кластеру, в якому учасником може виступати дане підприємство, що розвиває лінію малої побутової техніки, виробляє електродвигуни малої потужності, які застосовуються як у побутовій, так і в автомобільній техніці, на залізничному транспорті тощо (Розділ 3. «Основні напрямки вдосконалення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів»).

Голова комісії:
 начальник НДЧ,
 к.т.н., доц.

Р. В. Небесний

Члени комісії:

зав. відділу НОСНД, к.т.н.

Г. В. Лазько

заст. нач. відділу ПФВ

Т. М. Чулой

Завідувач кафедри ЕПІ, к.е.н., проф.

В. В. Козик

Приватне підприємство
«Галенерго»
79020, Україна,
м. Львів, пр. В. Чорновола, 73

тел.: (032) 232-95-00
факс: (032) 232-95-05
galenergo@gmail.com
www.galenergo.com.ua

Вих № 329 від 08.12.2019р.

ДОВІДКА
про впровадження основних результатів дисертаційної роботи
на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів»
здобувача наукового ступеня доктора філософії
Національного університету «Львівська політехніка»
Мицишин Ольги Львівни
у практичну діяльність ПП «ГАЛЕНЕРГО»

Цією довідкою підтверджується впровадження розробок дисертаційної роботи здобувача наукового ступеня доктора філософії Національного університету «Львівська політехніка» Мицишин Ольги Львівни у діяльність ПП «ГАЛЕНЕРГО». До впровадження прийнято запропоновану модель транскордонного кластеру, місце в якій може зайняти дане підприємство.

Впровадження запропонованих Мицишин О.Л. рекомендацій надає можливість підвищення ефективності діяльності підприємства.

Директор
ПП «ГАЛЕНЕРГО»

Гнатуш П.Б.

Продовження додатку Б

ТзОВ «ПАМ'ЯТЬ», вул. Виговського, 100, м. Львів, 79071, Україна
 тел./факс: (032) 295-28-95, 295-28-98
 e-mail: tc@vam.com.ua http://www.vam.com.ua
 Код ЄДРПОУ 20826021, ІПН 208260213034, Свідоцтво № 17737632

№ 25-03/3 вх 10.02.2020 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Мищишин Ольги Львівни,
 представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії,
 у діяльність ТзОВ «Пам'ять»

Результати дисертаційного дослідження на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів» Мищишин Ольги Львівни використовуються у діяльності ТзОВ «Пам'ять». Зокрема, у практику функціонування підприємства впроваджено запропонований Мищишин О.Л. метод оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру за критерієм отримання кожним його учасником додатної різниці між приростом капіталізованого прибутку та додатковими інвестиційними витратами, пов'язаними із входженням у транскордонний кластер.

Застосування запропонованого методу дало змогу обґрунтувати доцільність входження ТзОВ «Пам'ять» до складу транскордонного будівельного кластеру.

Директор
 ТзОВ «Пам'ять»

Хрущ Т. Я.

Продовження додатку Б

№ 31/2 - 16 від 11.12.2019 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Мишишин Ольги Львівни
на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів»**

Результати наукових досліджень здобувача наукового ступеня доктора філософії Національного університету «Львівська політехніка» Мишишин О.Л. застосовано у діяльності ПП «Автотехнобудсервіс». Зокрема, використовується запропонований здобувачем механізм управління ризиком господарської діяльності на засадах утворення та розвитку транскордонних кластерів, який базується на прогнозуванні зміни норми прибутковості інвестицій у випадку входження даного підприємства у склад транскордонного кластеру з урахуванням чинника ризику.

Впровадження запропонованих Мишишин О.Л. рекомендацій надає можливість визначення доцільності входження підприємства до складу транскордонного логістичного кластеру.

Директор

[Handwritten signature]
Лозовий С.І.

Продовження додатку Б

№ 1102-02 від 03.12.2019р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів»
здобувача наукового ступеня доктора філософії
Національного університету «Львівська політехніка»
Мищишин Ольги Львівни

Результати дисертаційного дослідження Мищишин Ольги Львівни використовуються у діяльності ТзОВ «ВАМИР-ГАЛ». Зокрема, у практику функціонування підприємства впроваджено визначені Мищишин О.Л. напрями підвищення компетенцій працівників підприємств у сфері утворення та розвитку транскордонних кластерів на засадах групування цих компетенцій та побудови їх ланцюжка, який відповідає основним етапам процесу входження підприємства до складу транскордонного кластеру.

Застосування запропонованих рекомендацій дало змогу обґрунтувати доцільність входження підприємства до складу транскордонного туристичного кластеру.

Директор

ТзОВ «ВАМИР-ГАЛ»

Гришко В.А.

Продовження додатку Б

№ 10-01-02 від 14.10.2019 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Мищишин Ольги Львівни
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів»

Представлені в дисертаційній роботі розробки щодо формування та розвитку транскордонних кластерів були виконані на підставі проведеного аналізування та узагальненого досвіду господарювання вітчизняних підприємств і зроблені обґрунтовані висновки щодо можливих напрямків підвищення ефективності їх господарювання в сучасних умовах.

Результати дисертаційної роботи Мищишин О.Л. мають наукове та практичне значення. Особливий інтерес викликає запропонований здобувачем метод оцінювання чинників, які впливають на процеси формування та розвитку транскордонних кластерних структур, що базується на засадах встановлення міри цього впливу за величиною приросту надприбутку підприємств у разі їх входження до складу транскордонних кластерів.

Отримані результати дослідження надали можливість обґрунтувати доцільність входження ТзОВ «Моршинська Дубрава» до складу транскордонного туристично-рекреаційного кластеру.

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед автором.

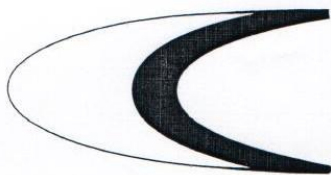

ДИРЕКТОР

ТзОВ «МОРШИНСЬКА ДУБРАВА»

Тищенко М. І.

Продовження додатку Б

Товариство з обмеженою відповідальністю
 фірма «СЕЛЕНА»
 79041, м.Львів, вул.Кузневича,4.тел.+38 (032) 2926115
 ЦФПАТ „КРЕДОБАНК” м.Львів, МФО 325365, ЗКПО13796058

№ 1604/01 від 16.04.2019 р.

ДОВІДКА

*про використання практичних рекомендацій
 дисертаційного дослідження
 Мицишин Ольги Львівни
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів»*

Важливими тенденціями розвитку світової економіки є глобалізація, посилення конкуренції, зміна її принципів, а також зростання ролі інноваційності у технічному прогресі. Розвиток Індустрії 4.0 все більше охоплює регіони України шляхом розбудови регіональних екосистем та кластерів. Такий рух України до Індустрії 4.0 при сприятливих умовах для децентралізації призведе до формування у окремих регіонів своїх політик розвитку, зокрема в контексті проєкту SMART спеціалізацій – визначення ключових сегментів розвитку регіону. Для України слід враховувати вже здійснені трансформації економічної системи з метою виявлення можливостей подальшого розвитку головних кластерів та виходу їх на транскордонні ринки.

В рамках дисертаційного дослідження автором запропоновано практичні рекомендації з оцінювання економічної доцільності та ефективності входження підприємств до складу транскордонного кластеру.

Ця довідка підтверджує застосування результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії Мицишин О.Л. у діяльності ТзОВ фірма «Селена». Впровадження результатів наукових досліджень здобувача у діяльність даного підприємства сприяло визначенню додаткових напрямів його подальшого економічного розвитку та вдосконаленню механізмів стратегічного управління ним.

Генеральний директор
 ТзОВ фірма «Селена»

Волокітін В.С.

Волокітін В.С.

Продовження додатку Б

№ 117/1-02 від 29.03.2018р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Мицишин Ольги Львівни
на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів»

Ця довідка підтверджує застосування результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії Мицишин О.Л. у діяльності ПП «Арігал». При цьому ПП «Арігал» було прийнято до впровадження такі методичні положення та практичні рекомендації, як:

- методичні положення з моделювання взаємовідносин між учасниками транскордонного кластеру на засадах забезпечення взаємовигідного співробітництва;
- практичні рекомендації з оцінювання економічної доцільності та ефективності входження підприємства до складу транскордонного будівельного кластеру.

Впровадження перелічених результатів наукових досліджень здобувача Мицишин О.Л. у ПП «Арігал» сприяло визначенню додаткових напрямів подальшого економічного розвитку та вдосконаленню механізмів стратегічного управління підприємством.

Директор

Довгополюк А.Д.

001808

УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lp.edu.ua

02. 11. 2020 № 67-01-1874

на № _____

До спеціалізованої вченої ради
Національного університету «Львівська політехніка»

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи на тему «Формування та розвиток транскордонних кластерів» Мицишин Ольги Львівни у навчальному процесі

Основні положення та результати дисертаційної роботи Мицишин Ольги Львівни «Формування та розвиток транскордонних кластерів», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», впроваджені у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та використовуються під час викладання дисциплін «Соціально-економічна політика ресурсозбереження», «Соціально-економічний розвиток регіону» (для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка») та «Управління потенціалом підприємства» (для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» спеціалізацією 051.1 «Економіка підприємства»).

Зокрема, у навчальному процесі впроваджено запропоновані Мицишин О. Л. методико-прикладні положення щодо:

- розробки організаційно-функціонального механізму транскордонного кластера альтернативної енергетики (дисципліна «Соціально-економічна політика ресурсозбереження», тема 5 «Становлення господарських та міжгалузевих комплексів»);
- державної інвестиційно-інноваційної політики у сфері транскордонного співробітництва (дисципліна «Соціально-економічний розвиток регіону», тема 7 «Основи сталого розвитку регіонів»);
- побудови моделі транскордонного інноваційноорієнтованого кластеру (дисципліна «Управління потенціалом підприємства», тема 8 «Управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства»).

**Проректор з науково-педагогічної роботи
Національного університету «Львівська політехніка»
к.т.н., доцент**

Давидчак О.Р.

Виконавець
Козик В.В., (032) 258-25-45